

נִיצוּצֵי אֹר

מסכת ברכות

ב' ע"א. מאימתי קורין את שמע כו'. ידוע כי רבותינו התנאים הראשונים נתכנו „פרושים“, ראה סוטה כ"ב ב ובספרי יוסף הכהן, והתלבטו החוקרים לבאר ענין הכינוי הזה אחרי שחכמינו ז"ל לא פרשו מן הצבור כהאיסיים, ולדעתי הבאור הפשוט הוא שנקראו כן על תעודתם ותפקידם לפרש את התורה, לבאר פרטי כל מצוה ואופני עשייתה, על התמדת פעולתם הפרשנית נתכנו בשם, כסגנון לשון הכתוב (דברים י"א כ"ט) ונתת את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל, ומתורגם שם ותתן ית מברכיא על טורא דגריזים וית מלטטיא על טורא דעיבל, וכן נקטה תורה (בראשית י"ב ב) והיה ברכה, ידיו אמונה (שמות י"ז י"ב), ואני תפלה (תהלים ק"ט ד), והמלך המשפט, וראה רמב"ן תולדות כ"ה כ"ה יכנה האיש כמעשהו לתדירתו, ובתו"ט נדרים פ"י מ"ג על הכינוי „ססור“ ומש"כ בניצוצי זהר משפטים קכ"א א אות ט"ז בקדמיתא קדוש והשתא קדוש כו', וראה להלן י' ע"א יתמו „חסאים“ כו' מדוכתי טובי, כן בקודש נתכנו רבותינו פרושים על פעולתם המתמדת לפרש דברי התורה, ובכן כאשר בא רבינו הקדוש לערוך בספר הלכות הליכות אדם מישראל לא התחיל במגוון ספר מחזקק לומר חייב אדם לקרות שמע בערב, כאלו משמיענו כל עיקר החיוב כי אם התנא אקרא קאי להדגיש מיד בפתיחתו זו כי כל הדברים הבאים במשנתו המה רק פירושים ובאורים לתורת ה' הכתובה, והתחיל בקריאת שמע כענין שאמרו להלן י"ג ב למה קדמה שמע לוחיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים ואח"כ עול מצות, ונקט „מאי—סתי“ כלומר מאיזה זמן מתחלת המצוה ועד מתי זמנה, ויעוין בויקרא רבא בהר פל"ד ד מתניתך במשקין או במאימתי ובהגותי שם.

קורין את שמע כו'. בשנות אליהו להגרי"א כתב אמר „קורין“ רבים ולא נקט „קורא“ כמו שנקט להלן י"א סע"א בשחר „מברך“ שתים לפניה כו', הוא מפני שבברכות אחד מברך ומוציא את כולן אבל בקריאת שמע אינו יכול להוציא כי אם כל אחד צריך לקרות בפני עצמו ולכן קתני „קורין“ ל"ר, ובספרי שערי זהר הבאתי שכן מבואר בירושלמי ברכות פ"ג ה"ג ובזהר משפטים קט"ו ב דק"ש לית לה פדיון ע"י אחרא, ובררתי שם בס"ד שנקטו כן רק ביחס לפסוק ראשון „שמע ישראל הא' אחד“ קבלת היחוד שהיא מצוה שאי אפשר לקיים ע"י אחר והוכחתי שגם נשים דפטורות ממ"ע שהו"ג חייבות בקבלת יחוד ה' כיון דמי שאינו מקימה עובר בלא תעשה דהשמר לך פן תשכח את ה'א ראה שם באריכות.

משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, להלן (ע"ב) בברייתא נקטו משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן, וכן משעה שהכהנים מטוהרים לאכול בתרומתן, והכא במשנה ראשונה נקטו „נכנסין“ היינו ללשכה שבמקדש, להאוצר אשר שטה הביאו התרומות והמעשרות כמבואר בתורה (דברים י"ב ו—יא) כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם גר' והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם ואת מעשרותיכם ואת תרומת ידכם וגו', וראה רמב"ן שם שכ'

הזכיר הכתוב שיביא שם המעשר והתרומה כו' כענין שנאמר (מלאכי ג' י) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו', וכן יסדו בבית שני בתרומה ובתרומת המעשר שיביאום למקדש שנאמר (נחמ"י ו' לח—מ) את ראשית עריסותינו ותרומותינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל לשכות בית אלהינו גו', כי אל הלשכות יביאו בני ישראל את תרומת הדגן והתירוש והיצהר וגו', וראה נחמיה י"ג יב—יג וכל יהודה הביאו מעשר הדגן והתירוש והיצהר לאוצרות, ואוצרת על אוצרות שלמיה הכהן וצדוק הסופר וגו' כי נאמנים נחשבו ועליהם לחלוק לאחיהם, וכן גם לפנים בישראל ראה דה"ב ל"א יא—יב ויאמר יחזקיהו להכין לשכות בבית ה' ויכינו ויביאו את התבואה והמעשר והקדשים וגו', ולכן נקטו הגבלת הזמן כאשר הכהנים נכנסין ללשכה, **תוס' סו"ה מאימתי כו' ומבואר נראה מו' שקורא ק"ש על מפתח שאין לברך כו'.** מזה משמע דעל קריאת שמע שחרית וערבית צריכים לברך ברכת המצוה אקב"ו על קריאת שמע כמבואר בטור אריח ס"י רל"ה בשם רב עמרם, ויעוין בשערי תשובה להגאונים ס"י ג"ז שהובאה מטבעת ברכה זו אקב"ו על ק"ש ולהמליכו באהבה, אמנם בחדושי הרמב"ן לברכות כתב: ידוע שברכת אהבה רבה היא ברכת המצוה לק"ש, ור"ל שתוכנה בשחרית ובערבית היא מטבעת ארוכה של ברכת הודאה על אשר קדשנו במצותיו וקרבנו להודות לו וליחדו באהבה, ועמש"כ בספרי מקור הברכה פרק א.

עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר' אליעזר. בניצוצי זהר חדש סוף איכה הבאתי בשם הר"צ ר' שם קלינגברג הי"ד שזכה ר' אליעזר להוכיח ראשון במשנתו של רבינו הקדוש על מדתו של ר' אליעזר שמימיו לא קדם לו אדם בבית המדרש, ומקום הניח לי להעיר שכן זכה ר' אליעזר להיות גם המסיים, והוא האחרון שהוזכר בשם במשנתו בעוקצין פ"ג מ"י (חכמים, בית שמאי ובית הלל שהוזכרו אין שם פרטי, וריב"ל אינו מובא בשום מקום במשנה והכא הובא כחתימת התלמוד ראה מש"כ בהגותי לעוקצין שם בס"ד) כמדתו שלא הניח אדם בבית המדרש אך הוא היה האחרון.

רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר. בפיהמ"ש להרמב"ם: עמוד השחר הוא האור הנוצץ בפאת מורח קדם עלות השמש בכדי שעה וחמש שעה מן השעות הזמניות, ויעוין בשר"ת מהר"י פראגי (אכסנדריא תרט"א) ס"י מ"ז שהביא נוסחה אחרת מפייהמ"ש להרמב"ם בהשפעה הערבית ולפיה תתישב שיטת הרמב"ם עיי"ש באריכות.

מעשה ובאו בניו מבית המשתח כו'. בפיהמ"ש להרמב"ם: בית המשתח, בית משתח היין, והנה נודע שרבינו הגדול לא בא בפיהמ"ש לבאר מלים אך מה שחשוב להכרעת ההלכה, ויתכן כי בביאורו זה הדגיש שהורה כן לפי שהיו בסעודת רשות ע' ט"ז אריח ס"י רל"ה סק"ד, וברש"י ותוס' סוכה כ"ו רע"א חתן פטור והשושבינין וכל בני החופה חייבין.

הקטור חלבים ואיברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר כו'.

דאטי בכנוסא, וכ"ה בתוס' יומא ר' ע"ב ד"ה אמר ר' תחליפא כר' טומאה הותרה היא בצבור כו', ובכ"ה אין מקום לגזירה, וראב"ע קרא אשכח דרש' ע' מבילתא פ' בא ובתרגום יב"ע ראה ט"ו ה' וברמב"ם הל' מעשה הקרבנות פ"ד ה"ד ובהגהותי שם ושם.

תודיה מאימתי כו', פ"י רש"י ואנן היכי קרינן מבעוד יום כו' שק"ש שעל המיטה עיקר כו' תימא לפירושו והלא אין העולם רגילין לקרות כו', והרבינו יונה הקשה עוד הרי ק"ש שעל המטה קורא אותה אחרי אכלו וק"ש של חיוב צריך לכתחילה לקרות לפני האכילה כו', אולם כשנדייק בדברי רש"י שלא נקט דרך קצרה אך כפל וכתב, לפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך, ובקריאת פרישה ראשונה שאדם קורא על מטתו יצא, נראה שנחת לשני דברים (א) לכתחילה אחרי שאין יוצאין בק"ש שקודם התפלה לפי שהיא מוקדמת בזמן לכן חובה עלינו לקרותה משתחשך, כלומר תיכף כשתחשך יקרא ק"ש בעונתה, (ב) בדיעבד בקריאת פרישה ראשונה שאדם קורא על מטתו יצא מדאורייתא, וראה להלן כ"ו ב תודיה יעקב תיקן תפלת ערבית תימא דמוכח שהתפלל ערבית ביום כו' עיי"ש.

א"כ למח אמרו חכמים עד חצות כו', בתוי"ט: כתב הרב אבל בהקטר כו' ולכן נ"ל דלא ממתניתין שמעיה לה הרמב"ם אלא מדתניא בתוספתא פ"ב דמגילה דובר שמצותו בלילה כשר כל הלילה, אבל אין חייבין עליהן משום נותר וכו' ולישנא דאבל לא יוצדק דהא אדרבא היא הנותנת הואיל וכשר כל הלילה משויה כו', אמנם יעזין ברש"י עירובין ל"ח א שכתב „אבל" אמת, כמו אבל שרה (בראשית י"ז) ומתורגם קושטא, וכ"כ שם מ"א א ד"ה אמרו לו אבל כו', ועיין רש"י מעילה ר' ע"ב ד"ה וחייבים, יש ספרים שכתוב בהן אבל חייבין, והאי אבל הוא כמו באמת כמו אבל אשמים אנחנו, וע' נדה כ"ו א אמר לחן אבל, ובתנאים פ"י כן הדבר, ויעזין בש"ך ח"מ סי' קע"ב סק"ד ולשון אבל שכתב הרמב"ם וטור כו' ובהגהותי שם.

תודיה מוכר כו' ולא קא חשיב יראו עינינו דהחיא ברכה תקנו רבנן כו' להמתין להבדלהם בבחכמים כו', יעזין בפסיקתא רבתי פס' מ"א תקעו, שהתינוקות אומרים שני פעמים שחרית וערבית ושיעני ה' אלו כו', הרי שאמרו פסוקי דרחמי אלו בערבית.

בתוס' שם: דוקא בבית הכנסת שלחם שהיו עומדין בשדה כו', ראה להלן ר' רע"א תודיה המתפלל ולא המתין כו' ומש"כ שם.

ע"כ, תודיה דילמא ביאת אורו הוא כו', ועדיין יש שהות ביום חמש מילין עד צאה"כ, יעזין תוס' שבת ל"ה א ד"ה תרי תילתי מילי, משענה שבנ"א נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות כו', בס' חסידים סי' רס"ט לפי שאין לרבים גרות ארוכות כדי שיהיו דולקים להמתין לאחר צאת הכוכבים, ועוד אם היו מעכבים אכילתם לא היו מתפללים עם חשכה ועי' מקור חסד שם אות ב.

קס"ד עני וכהן חד שעורא הוא כו', יסוד הקס"ד הוא דכהן בימי טומאתו עני הוא כו' ע' יבמות פ"ו ב.

ג' ע"א, דאיכא משמרות ברקיע ואיכא משמרות בארעא, בראש"ש מביא הגירסא כי היכי דאיכא משמרות בארעא, ובס' שערי זהר הבאתי דכן הוא בזהר ויצא קנ"ט רע"א כגוונא דאיכא משמרות בארעא ה"ג ברקיע, וכן היא שם פ' תרומה קמ"ג רע"ב, וראה דקדוקי סופרים הכא אות ש.

בא אליהו זכור לטוב, יעזין בירושלמי דמאי פ"ב ה"א ריב"ל הוה מפקד לטליא כו' קם עמיה הזכור לטוב אמר ליה זיל אימר לרבך כו', הרי שהזכור אליהו רק בכינוי „זכור לטוב" מבלי לקרותו בשם כלל, וכן נתכנה בדוכתי טובי, יען שמצינו כי האשה בעלת הבית אמרה אל אליהו מה לי ולך איש האלהים כי באת אלי להזכיר את עוני (מלכים א י"ז יח) לכן מדגישים שתהיה הזכרתו לטוב.

רשמי לי על חפתה, ראה מלכים א' י"ט והיה כשמוע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמוד פתח המערה והנה אליו קול גו', בגמ' שבת ל"ג ב אתא אליהו וקם אפתחא דמערתא אמר מאן לודעיה לבר יוחי וכו', בסנהדרין צ"ח א ריב"ל אשכח לאלהיו דהוי קאי אפתחא דמערתא דרשביי כו', במדרש משלי פ"ט בא אליהו ועמד על פתח ביתו של

ברש"י: הקטר חלבים דקתני הכא לא אמרו בו חכמים עד חצות כולל וכו', והנה הרמב"ם נקט גם בהקטר חלבים עד חצות, אמנם הנה בתורה ר"פ צו ר' ב כתוב: היא העולה וכו' על המזבח כל הלילה עד הבוקר, וברש"י שם שבא ללמד על הקטר חלבים ואיברים שיהא כשר כל הלילה, וזה בהתאם לשיטתו כי בדבר שמפורש בתורה להיות לא אסור חכמים מטעם גדר (כמש"כ הט"ו באורח סי' תקפ"ח סי"ק כ"ה, יריד סי' קי"ז סק"א ובתרי"ם סי' ב, וראה תוס' בבא מציעא פ"ד ב ד"ה ולא ישכור כו', ובכסף משנה לרמב"ם הל' מלכים פ"ג ה"ז) ראה רש"י פסחים פ"ה רע"א ד"ה ומה אני מקיים ואכלו כו' שכתב דליכא לאוקמא במוח נמי ועי' גחלת דלא מצריך ליה קרא מילתא דאית לידי תקלה דילמא פקע, ובגטין ל"ג א ד"ה קדיש בביתא דכתוב בהדיא כי יקח איש אשה ובעלה מאי איכא למימר האיך יכלו לעקור דבר מן התורה, וכן בבבא מציעא פ"ח סע"א שהעמידו דבריהן על דברי תורה כלומר מה שאסור מדברי חכמים מצאו לו היתר מן התורה, ולכאורה הלא כל מדות חכמים כך היא שהם עשו סייג במה שמותר מן התורה, אולם טונתו אחרי שמצאו היתר מפורש בתורה אין ביד חכמים לגזור (וע' פסחים י"ד א דתניא יכול יהא אוכל מטמא אוכל ת"ל כו' מקרא מלא דיבר הכתוב כו' אינו עושה כיוצא בו, היינו אחרי שזה מקרא מלא הוי כגילוי שאין לגזור יותר מאשר אסרה תורה, וע' תוס' מגילה ר' רע"א ד"ה שמעתי שמקריבין בבית חזוני כו' קשיא האיך מקריבין הא גזרו טומאה על ארץ העמים, ור"ל דלגבי הא לא גזרו חכמים יען שמן התורה יכול להקריב ועמ"ש"כ בס' מרגליות הים סנהדרין כ"ב ב אות כ"ו, ושם מ"ט סע"ב אות כ), אולם הרמב"ם בפיהמ"ש זבחים פ"ט מ"ו כותב: לפי שאמר הכתוב היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבוקר, ואילו אמר כל הלילה לבד היה משמעו עד הבוקר ולפי שאמר את"כ עד הבוקר אמרו שהוא רמז להרחקה מן הבוקר, הוא מה שאמרו (יומא כ"ט ב) עד הבוקר בין בוקר לבוקר של לילה (וע' במבילתא פ' בא ר"ב ח עה"פ ואכלו את הבשר בלילה הזה) וע"כ אמרו עד חצות להרחיק אדם מן העבירה, ולפי"ז אין היתר מפורש במקרא ואדרבא יש רמז למעט באכילה עד חצות, זו שיטת הרמב"ם, וראה מש"כ הלאה בהסבר שיטת רש"י.

רש"י שם: ולא נקט לה הכא אלא להודיע שכל רבך הנוהג בלילה כשר כל הלילה, וה"נ תנן בפ"ב דמגילה כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטיר חלבים ואברים, לכאורה הרי זו כראיה לסתור דאי מטעם גזירה תו"ל לחכמים לעשות סייג גם באלו, ונראה שאדרבא מכאן הוכחה לנכונות הגיונוק של ההרחקה בקריאת שמע, שהיוצא מן הכלל הוא שמאשר את הכלל, היינו, מניחים אנחנו כי אשר אמרו גבי ק"ש עד חצות הוא מטעם שלא יכשלו בנ"א, והראיה לכך מאשר לא גזרו באלו האנשים שאין לחשוש לתקלה, ובכ"ז מן השלילה נדע סיבת החיוב, דהנה שנינו בפסחים ל"ו א ושזין שאין לשיין בפושטין, והקשו מאי שנא ממנחות, ומשני אם אמרת בזרזים יאמרו בשאינם זרזים (בתמיה), ר"ל כהנים וזרזים הם ואין לחוש בהם שיתרשלו, ושוב הקשו מ"ש ממנחת העומר, ומשני צבור שאני, דכזרזים דמאי ע' שבת כ' ע"א דבני תבורה זרזין הם (ובזה מתורצת קושיית התוי"ט במגילה פ"א מ"ב שאין קריאת המגילה בשבת גזירה שמא יטלנה כו' וק"ל אם כן למת קורין בס"ת בשבת כו' עיי"ש, ולהאמור יונת שהרי קריאה בס"ת היא אך בצבור ולכן לא חיישינן), ובכ"ז מובן אשר לא גזרו בכל עניני הקרבה לפי שמסורה לכהנים ובמדי' דמוכח דאי נחשבו זרזים, וכן לא גזרו בקצירת העומר לפי שיעשה בחבורה, ומעתה משלילת ההרחקה בהם נזכר כי באשר כן גזרו הרי רק מטעם סייג, ויעזין להלן ט' ע"א שדייקו ואלו אכילת פסחים לא קתני כו' משום דאוכלי פסחים זרזים הם ע' ירושלמי מעשר שני פ"ג ה"ב ופסחים פ"ט ה"ח אוכלי פסחים בשעתן זרזין הן כאוכלי תרומה, תדע לך דתנינן כו' משלשלין את הפסח לתנור עם חשיכה, וראה בבבלי עירובין ק"ג סע"א דבני תבורה זרזים הם, ופסח הרי נאכל בחבורה ע' ראש"ש פ' ערבי פסחים אות ל"ב ממדרש תהלים, רש"י זבחים י"ג רע"א דפסח קרי קרבן צבור כדאמרינן ביומא נ"א א משום

נ"ו בהגותיו מלח"כ כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' וכן מ"פ תשא ל"ב נ"ו כה אמר ה' שימו איש חרבו על ירכו וגו', ואפילו נימא דמשה מוסיף על כל הנביאים שכלבד שנתבא בכה נתבא גם בזה הדבר, אכתי טעמא בעי למת נשתנה, אמנם הנה מרע"ה באמרו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים הרי מטעם האמור להלן שמא ישעו אצטגני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא שינה מסגנונו המדויק של הקב"ה שאמר בחצות, ובכן אינו שוב. "זה הדבר" ממש כי אם כה אמר ה', וכן באמרו כה אמר ה' שימו איש חרבו על ירכו, מובא ברש"י: והיכן אמר, וזכה לאלהים יחרם, כך שנויה במכילתא, הרי שלא הוגד לו צו זה ביוצא אלא שלמדו מצו כללי, וכן אמרו בשמות רבה פט"ב כה אמר ה' אלהי ישראל, והיכן אתה מוצא שאמר לו כך, לך רד, מהו רד, מדרות הם צריכים, הרי ברור מדבריהם שלא נאמר זה מפורש למשה וכמבואר בתנא דבי אליהו רפ"ד מעיד אני עלי שמים וארץ שלא אמר הקב"ה למשה לעמוד בשער המזבח ולומר מי לה' אלי ולשים איש חרבו על ירכו ולהרוג איש את אחיו ורעהו וקרובו, אלא שהיה משה דן בעצמו ואמר כך עי"ש, ועם כי אחרי דאיתיהב ק"ו למדרש כמאן דאיתמר ליה דמי (ע' סנהדרין פ"ט א ובתוס' שם ע"ב ד"ה אליהו כו' דהא דקאמר ובדברך עשיתי לא שאמר הקב"ה אלא מקרא היה דורש וכו') אבל עכ"פ אינו. "זה הדבר", אמנם ישנם עוד פסוקים בתורה שהשתמש מרע"ה בסגנון. כה אמר ה' "ועש"כ בס"ד במלואים לשערי זהר בשה"ס קס"ט ע"ג ובס' מרגליות הים סנהדרין שם פ"ט א אות כ"ג באריכות.

ארי"ש חסידא כנור היה תלוי למעלה ממגתו של דוד ובין שהגיע חצות הלילה בא רוח צפונית ונושבת בו וזמגן מאליו כו', יעוין בתקוני זהר תס"ס (ק"ה א) דפיקו נפק מאידנא שמאלא דלכא ודא הוא רוח צפונית דהוי מנשב בכנור דדוד דהוי מגן מאליו, ועוד שם (ק"ו א) רוח צפונית דהוה נסיק מאן שמאלא דלכא הוה מנשב בכנור דדוד כו' וראה בניצוצי זהר שם אות י' ובשערי זהר הכא.

רש"י ד"ה כנור כו' ד' רוחות מנשבות בכל יום כו' שש שעות אחרונות רוח דרומית כו', בהגות הגר"א העיר בקצרה. "אינו כו'", וטעמו דבזהר חדש בראשית י"ג א מבואר סדר אחר, וראה בס' מרגליות הים סנהדרין מ"ד ב אות ז לרש"י ד"ה רוח פסקנית שכמו כן העיר הגר"א. "אינו כן" וראה מ"ש"כ שם.

אמר להם לכו פשטו ידיכם בגדוד, לא אמר התלקטו גדודים ופשטו ידיכם בהם, כי אם אמר פשטו ידיכם בגדוד, כלומר פשטו ידיכם כנופיות תאריבים שהפריעו שלום הארץ (ע' שמואל א ל' ועמלקי פשטו אל נגב ואל ציקלג וכו' את צקלג וישרפו אותה באש גו' וישאל דוד בה' לאמר ארדוף אחרי הגדוד הזה גו' ויאמר אלי דוד התורדני אל הגדוד הזה גו' ויתן את הגדוד תבא עלינו בידנו וגו') גדודים אלו הפריעו שלום הארץ ולא היה אפשרות לסחור עם העמים השכנים, וזה מזה אי אפשר היה להתפרנס, לכן אמר להם דוד שיפשטו ידיהם בגדוד זה לחסל כנופיות מסתגנים אלו או יהיה מקום פרנסה להם ולכל העמים החיים אתם בשלום.

מיד יועצים באחיתופל כו' ברש"י: יועצין באחיתופל איזה הדרך ילכו והאיד יציבו מארב מלחמה כו' ר"ל שלא הויעצו עם אחיתופל על עצם השאלה אם ללחום או לא, כיון שבוה סמכו עצמם על תשובת האורים ותומים, רק על טכסיסי מלחמה והתכוננות.

ונמלכין בסנהדרין, ברש"י: כדי שיתפללו עליהם, הדגיש שלא היו צריכים לישל רשות להלחם כיון שזו היתה מלחמת התנגנות לבשר כנופיות הגדודים שהסתגנו והפריעו שלום הארץ, ואין זה בכלל יציאה למלחמה לשטח האויב שצריך רשות בית דין כבדיני נפשות של רבים, אך פנייתם לסנהדרין היתה כדי שיתפללו עליהם, וע' תוספתא סוטה פ"א מי מעמיד רגלו של שאול בגבעה בית דינו של שמואל הרמתי, וברש"י שמואל א כ"ב ושאל וישב בגבעה בזכות האשל הגדול אשר ברמה שהיה מתפלל עליו, וע' שו"ת הרשב"א סי' מ"ח.

ושואלין באורים ותומים, יעוין בשבועות י"ד א שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא בנביא ואורים ותומים. הרי שהצריכו גם

ר' יהושע הגרסי כו', וע' זהר חדש תבוא (ג"ס ב) אשתאר ר"ש ובבי ואדמוך אפיתחא דמעתא אדהכי אתי אליהו זכור לטוב כו'.

לאחר שסיימתי תפילתי אמר לי שלום עליך רבי, ואמרת לי שלום עליך רבי וטורי, לא הקדים ר' יוסי שלום לאליהו, יתכן לאשר ר' יוסי מבבל היה (ע' רש"י יומא ס"ו סע"ב ד"ה א"ל ר' יוסי תנוח דעתך שהנחת את דעתי) לכן נהג מנהג בבליים שלא לשאול בשלמא דרביה כמבואר בחלושי מנהגים שבין ארץ ישראל לבבל בים של שלמה סוף ב"ק ועמ"ש"כ בס' דרכי התלמוד וחדותיו מחקר יב.

בשעה שישראל נכנסין לבהכניס ולבמדר' ועוין יהא שמייה הגדול מבורך כו', בתוס' שמכאן יש לסתור מה שפ"ר במתנור ויטרי יהא שמייה רבא זו תפלה שאנו מתפללין שיתמלא שמו כו', יהא שמייה שם—יה רבא, כלומר שיהא שמו גדול ושלם ומבורך וכו', וזה לא נראה מדקאמר הכא יהא שמייה הגדול מבורך כו', וראה להלן כ"א ב מהו להפסיק ליהא שמו הגדול מבורך, ובסוכה ל"ט רע"א לא לימא אינש יהש"ר והדר מברך אלא יהש"ר מברך בתדיר, אמנם בזהר תרומה קס"ה ב דא איתו שמו הגדול בגין דאית שםא דלא איתו כל כך גדול כו' אמן יהש"ר מברך, ובניצוצי אורות להג"ר דמכאן יש קצת ראיה לפירוש מתנור ויטרי כו', וע' זהר משפטים ק"ה א מאן שמייה רבא כו', ובוהר חדש רות (פ"ז רע"ד) הווא שם רבא עילאה על כולא, ובהק' התקין (י"ג א) כ"ח אתון באלין ד' תיבות ביהש"ר מברך לעלם ולעלמי עלמא, ובניצוצי זהר שם אות יב מ"י הפרדס לרש"י וכל כו', וטור וב"י ארי"ה סי' נ"ו ודרכי משה שם, ובשערי תשובה אות ב, ושו"ת משכנות יעקב סי' ע"ב, ובספרי שערי זהר העתקתי התשובה המיוחסת לר"י גיקטליה המפריד בין עלמא ליתברך כאלו הפריד בין הסיבה הראשונה לאין סוף וקצץ במקום דליכא קיצוץ כו' עיין שם, ובתרגום ירושלמי ויהי מ"ט א עני יעקב אבינו ואמר יהש"ר מברך לעלמי עלמין וכו'ה בתרגום יוב"ע ואחתנן ר' ד.

בתוס' שם: ונח מ"ה שאומרים העולם לכך אומרים קריש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה ושבה גדול הוא על כן נתקן בלשון שלא יבינו המלאכים ויהיו מתקנאים בנו כו', יעוין ברש"י בראשית א' כ"ו נעשה אדם שכי' לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו נמלך בהם, והעיר הגר"א בגהש"ס שבת פ"ט רע"א שאמרו כלום קנאה יש ביניכם, אמנם בשערי זהר הכא הבאתי מזהר חדש שה"ש (ס"ט ג) בנייתו לית קנאה אבל על אחרנין אית קנאה ובשערי זהר הכא ציינתי לאבות דר"ג ס"ב ו וראה בס' טהרת המים (ליחורנו תרל"ט) חלק סיורי טהרה מערכת מ"ד אות ע"ג, ויעוין בכלבו פירוש הקדוש סי' ו' שכתב בטעם שמתחילים יתגדל ויתקדש בלשון עברית ואחרי כן אומרים שמייה רבא בלשון ארמי לפי שיש עצבות למעלה והמלאכים מזדעזעים ותמהים על העצבון ומיד חוזרים לומר השבת בלשון עברית ואומרים יתברך וישתבח וכו', ומיוסד ע"ד הירושלמי סוטה פ"ז ת"ב ארבעה לשונות נאין להשתמש בהן ומתם סורסי לאילי, ר"ל לשון ארמי לקונן, והמתבונן במדרש איכה רבתי ימצא שכל עוד שדרשו מקראות או מסרי מאשר היה השתמשו בלה"ק וכשתחילו בקינות מיד התחילו בלשון ארמי (עיין לדוגמא בפתיחתא כ"ד אז בהלוח ירמ"י על קברי אבות וכו', וכן הרבה שם), ולכן כשמוכירים שאין השם שלם אומרים יהא שמייה רבא, כמו שטבעו בתגוד"ס הא לחמא עניא וכו' בארמית בהזכירם השתא עבדי ובסיום לשנה הבאה בני חורין.

ע"ב, ר"ז אמר עך חצות לילה היה מתנמנם כסוס כו', יעוין בסוכה כ"ז ב דשינת הסוס שיתין נשמי, וראה בניצוצי זהר ויגש ר"ו ב אות ה כמה הוי שיתין נשמי מדוכתי טובי ובמלואים (במהחורא תנינא) בסה"ס משו"ת תפארת צבי ארי"ה סי' א, וראה שערי זהר הכא. **דכתוב בחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים**, מאי בחצות, אי לימא דאמר ליה קוב"ה בחצות מי איכא ספיקא קמי שמיא, אלא דאמר ליה בחצות ואתא איהו ואמר בחצות כו', בספרי ר"פ מטות: וידבר משה גו' זה הדבר אשר צוה ה' דכל הנביאים נתנבאו ב"ה אמר ה"י מוסיף עליהם משה שנתבא ב"ה הדבר", ותמה הגר"ש

שמו מפיבושת שחיה מבייש פני דוד בחלכת, במהרש"א כי דיש לעיין אם זהו מפיבושת בן שאול המלך כו' הרי הוא חוקע במעשה הגבוענים ואי אפשר שיהיה הוא איש בושט שמלך שתי שנים אחרי אביו שאול ונהרג וכו', ואולי יש להגיה בשמעתין לא מפיבושת שמו אלא מריב בעל שמו וכו', ובספרי תולדות מרן המהרש"א הערתי בפרק ה' שכדברי רבינו מבואר בתוס' יבמות ע"ט רצ"א בשם הרבינו תם, וכן מוכח מאמרם בשבת נ"ז ב וכו' מריב בעל שמו והלא מפיבושת שמו כו', ולדברי התוס' יבמות אלו כווננו בגהש"ס הכא, וראה בהגהות הגר"ר יעב"ץ הכא שכתב לא ידעתי היכן מצא כזאת והרי הוא מבואר, ועליו אמר שלמה בחכמתו (משלי כ"ג) בני אם חכם לבך גו', הגרצ"ח בהגהותיו חמה למה נקטו ב...חכמתו על הסובא במשלי כו', וראה במקור חסד לס' חסידים סי' א' אות ו', ובס' מרגליות הים סנהדרין ט"ז ב, אות א—ו, ובמקור חסד לס' חסידים סי' תקס"ח אות ב.

תורה ובניהו זו סנהדרין, מספרא אומר כן כו' כך פירש רש"י ותמיה לפירושו כו', המעיין ברש"י ימצא שהוקדם ד"ה וכן הוא אומר ובניהו גר' לפני ד"ה ואביתר, ובכן הראיה מוסבת על ובניהו ולא על אביתר שלוח אינו צריך כדברי התוס' וע"ע בתוס' סנהדרין שם ד"ה אחרי ובמהרש"א שם, וראה אוצר הגאונים חלק התשובות סי' ד—ו.

בפלא דאורתא דתליסר נגהי ארביסר, אשר לא נקטו בפשטות אור לארבעה עשר נראה משום דקודם למתן תורה הוי דין ביג שהלילה הולך אחר היום (עיין בס' יסוד עולם מ"ג פ"יו) לכן נקטו שאז הוא אורתא דתליסר אך נגהי ארביסר, כשהאיר היום נחשב י"ד, ובה תתורץ קושיית התוס' להלן ח' ע"ב בהא שאמרו כתוב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב, וכי בתשעה מתעניין והלוא בעשרה מתעניין כו' שהקשו והא כתיב בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות (שמות י"ב) ואותו ערב ר"ל ערב של ט"ו, הכי נמי מאי ערב ערב של עשירי כו', אמנם הנה הפס' בערב תאכלו מצות הוגד להם בצאתם ממצרים טרם שניתנה תורה בסיני ואז נחשב הערב שאחרי יום י"ד בחודש גם הוא כארבעה עשר, לא כן בתענית יוח"כ שנצטוו אחרי מתן תורה שפיר יש למידק, וכן דייקו בנקטם במנחות ס"ח ב שאכלו חדש באורתא דשיתסר נגהי לשבסר כו', לפי שחדש היום מתיר לכן לענין זה נחשבה הלילה להיות שלפניה, ואחרי שאותה לילה של ערב פסח נקרא בזה אורתא דתליסר נגהי ארביסר נקטו כן באשגרה גם בפסחים ד' ע"א ולק' ג"ט רע"ב באורתא דתלת נגהי ארבע.

למחר בחצות הלילה כי האידנא אני יוצא בתוך מצרים, בגהש"ס פ"י שדיבר עמו בחצות כו', והגר"ם אריק בס' טל תורה הצ"ע ממש"כ הרמב"ן ברי"ס בהעלותך שלא דיבר הקב"ה עם משה בלילה רק ביום, ומצאתי בתרי"ס פ' צו ד' ל"ח ביום צונו את בני למדנו לדברות מדבר סיני שלא נאמרו אלא ביום כו', ונראה שזהו אך צווי מ"ע ול"ת דלא מראש בסתר דברתי (שבת פ"ו ב) אבל לשאר דברים לילה כיום כמבואר באבות דר"ג פ"ב פירש מן האשה כו' שאיני יודע אימתי מדבר עמי או ביום או בלילה כו'.

כי חסיד אני, לוי ור' יצחק ח"א כך אמר דוד כו' ואני חצות לילה אקום כו', ואידך כך אמר דוד כו' ואני ירי מלכות כו', בס' שם עולם אות א הוכחתי כי לוי הוא דאמר ואני בחצות לילה אקום, ור' יצחק הוא האידך שמסיים ולא עוד אלא שכל מה שאני עושה אני נמלך במפיבושת רבי כו' ולא בושתי, כדמצינו בירושלמי דמכילתין פ"א ה"א אמר ר' לוי כגור היה תלוי כנגד חלונותיו של דוד כו', ובשוחר טוב פ"ב שאמר ר' יצחק למה נקרא שמו אדומי שהיה מאדים פני דוד בחלכת כו', וזהו שחשב לו דוד לזכות שעל כל זה לא בוש לשאול אם ישא הרה.

כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבושת רבי ואומר לו מפיבושת רבי יפה דגתי כו', ע' פירש דרכים דרוש ט"ו דרך הענוים שהעיר איך קרא לרבו בשמו, ותי' משום שתיאר אותו "רבי" מותר, אמנם הש"ך ביריד סי' רמ"ב ס"ק כ"ד כתב שבפניו אפי' עם התואר אסור, וצ"ע ממקרא מלא שאמר יתעשע אדוני משה כלאם, ועמש"כ בס' נפש חיה סי' פ"ד מדוכתי טובי, וראה הלאה תנא לא מפיבושת שמו כו' ובכן אין זה שם כי אם כינוי שם כבוד לרב.

תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בושט שמו ולמה נקרא

תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בושט שמו ולמה נקרא

תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בושט שמו ולמה נקרא

תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בושט שמו ולמה נקרא

תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בושט שמו ולמה נקרא

תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בושט שמו ולמה נקרא

תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בושט שמו ולמה נקרא

ומתני פירקא וקרי ק"ש כי מטא זמן ק"ש וכו', והנה המעייץ ימצא שזהו אך להסידר שמיירי כי מטא זמן ק"ש דאליכ מאי אסתודותא אבל כדמסיים לאפוקי ממיד למשנה אין צריך לברך ור"ל לעולם בדלא מטי זמן ק"ש וחיינו אסתודותא. ובודאי שלא יאסור ללמוד למי שיקדים לקום בעוד לילה אבל כדמטי זמן ק"ש ותפלה אין להוכיח מכאן לסתור דעת רש"י ועמ"ש"כ עוד בזה בס' נפש חיה סי' פ"ט סעי' ו'.

שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חבריו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו כו', להלן ליד ב אמרו ברחביד כשתפלתו שגורה בפיו היה יודע שהוא מקובל ואם לאו היה יודע שהוא מסורף, והבא הרי מיירי כששניהם נכנסו בזמן אחד לבהכ"ס ואין האחד מאריך בתחנונים שאינם מעיקר התפלה (עיין רבינו יונה) ובכל זאת קדם אחד מהם, וע"כ שהיתה תפלתו שגורה בפיו והיה זה לאות כי נתקבלה תפלתו ואך בשביל שלא המתין לחבירו טורפין לו תפלתו.

ו' ע"א. תורה המתפלל ולא המתין את חבריו כו' פירש רבינו תם דזה היה להם בבתי כנסיות שלהם שהיו בשדה כו', הרבינו יונה הביא כן בשם רבינו חננאל, והגרי"א בבאורו לא"ר סי' צ' סעי' ט"ו מביא בשם רבינו חננאל (יתכן שנשתבש מ"ר"א לר"ת), וע' תוס' לעיל ב' ע"א ד"ה מברך, וברש"י שבת כ"ד ב ד"ה משום סכנת, ובקדושין כ"ט ב ד"ה בי רבנן בית המדרש רחוק מן הישוב היה, שם ע"ג ב בי כנישתא דסמיכא למתא, בסוטה מ"ט רע"ב ד"ה בית הועד מפני שחזק לעיר היו בתי מדרשות שלהם, וראה בבבא מציעא כ"ד א ד"ה בתי מדרשות כו' דיתבו בהו כנענים, שהן חוץ לעיר ומרשיבין בה כנענים לשמור, במהרש"א יומא ל"ב ב ד"ה חצוי היה גותן לשומר הכנסת כו', בפירוש בעל החזקוני לירושלמי, ברכות ט"א רח"א משעה שבניא נכנסין לאכול פתן בליל שבת כו' שבכל ימי השבוע לא היה דרכן להתפלל לבהכ"ס למי שהיו בכ"ס שלהן בשדה כו', מובן שאין אמרות אלו שוללות מציאת בכ"ס גם בעיירות שבוודאי היו כאמרו לעיל ד' ע"א מי שיש לו בהכ"ס בעירו ואינו נכנס להתפלל נקרא שכן רע, ובשבת ט"א א כל עיר שגגותיה גבוהין מביהכ"ס לבסוף חרבה וכאלו, אלא שרבו בכ"ס בשדות ובכל כושרניא דקיקיא כדברי הירושלמי שם.

ו' ע"א. רש"י ד"ה ולימלי כו' בלשון נמרא לשון טלוי, ע"י חולין ס"ח ב, סנהדרין ט"ו ב.
אשר אזכיר את שמי כו', ברש"י: על מצותי ודברי, וע' בתנאים הגר"ל מגידות הכא בענין הזכרת השמות בלימוד וראה ס' חסידים סי' ת"ט שלא תזכיר שם שמם כו' כמו שרגילים לומר כך יעורני ה' ואתה אל תאמר כך אלא כשתקרא בפסוק וראה מקור חסד שם אות ב, רש"י ד"ה נצב, מעיקרא משמע, ע' בראשית רבא פמ"ח ושוחר טוב פכ"ב אלהים נצב בעדה אל אריה בשם ר"י עומד אין כתיב כאן אלא נצב אטימס (בל"י Etimms - בעריט) כמה דתימא ונצבת על הצור וכתיב והיה טרם יקראו ואני אענה, ובתנאים למד"ר בארתי בזה דברי המד"ר במדבר פ"כ יח עה"פ והנה נצב על עולתו שהיו עומדין ומצפין מתי יבא (ועמ"ש"כ רש"י בהערוותי לפסיקתא דרב כהנא פס' דשקלים (כ"א ב) הערה י"ב שנעלם ממנו הבודל זה) ומתפלל מש"כ בס' בני יששכר תשרי מאמר ב אות ח עיין שם.

אריא חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשהא מעה"ב כאלו עשהא, לכאורה מפליא הן אונסא הוי אך כמאן דלא עבד ולא כמאן דעבד ע' ש"ך חרם סי' כ"א סק"ג, ובס' נפש חיה סי' א' סעי' ה' כתבתי דמאי שלא יחשב כמאן דעבד זהו מוטבר אך בדברים שבין אדם לחבירו לאשר אם אדם מתחייב עצמו לחבירו באיזה דבר אם יקיים לו חבירו תנאו ונאנס חבירו ולא קיים תנאו הן עכ"פ לא עלתה התועלת הנרצת ביד המתנה, ואונסא רחמנא חייביה לתאי לא אמרינן, והנה זהו אך בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברים שבין אדם לקונו כ"ה שאם תצדק מה תתן לו וכל עיקר זכות המצות היא בהראותנו כי עבדיו אנחנו ומעתה במה שברצוננו לעשות מצות הבורא ית"ש בזה כבר הושגה התועלת הנרצת, ולכן מחשבה טובה הקב"ה

והרמיה"ר (ירושלמי תרפ"ג) ע' יז אות כ: כל העולם כולו בפני מיכאל באמה אחת, בפני גבריאל כסתי אמות, בפני אליהו כארבע אמות ובפני מלח"ס כשמונה אמות.

במהרש"א ד"ה במיכאל כו' מיסוד איור ועקר יסודות הכפדים כו', בהפלא הן יסוד האיור הוא הקל ראת רמב"ם הל' יסודי התורה פ"ד ה"ב ועמ"ש"כ בספרי הרמב"ם והוזהר שם.

ה' ע"א. כגון בידך אפקיד רוחי כו', ראה בס' שערי זהר שהבאתי מדוכתי טובי שאין לעבד פקדון בשביל חוב, ואם האדם מפקיד נשמתו ביד הקב"ה גם אם היא חייבת אהדת לגופא שאין אדם מת בתוך שינה ואם הגיע זמנו למות והוא ישן מתוירין לו נשמתו ונצטרך משנתו ואח"כ נוטלין אותה דמנה כו' ע"י"ש.

טלמור שכולם ניתנו למשה מסיני, עמ"ש"כ הגר"ח בהנהגותיו הכא וכן מבואר במדרש תנחומא תשא ט"ז ויתן אל משה ככלותו כו' וכי כל התורה למד משה וחלוא כתיב ארוכה מארץ מדה אלא כללים כללים למדה תקב"ה למשה, ועמ"ש"כ בס' יסוד המשנה ועריכתה (הוצאה רביעית) פרק א הערה יח.

כל הקורא ק"ש על מטתו כאלו אווז חרב של שתי פיות בידו שנאמר רוממות כו', מאי משמע, אמר מר זוטרק ואי נימא ר"א מרישא דענינא יצלו גוי וינגו על משכבותם וכתיב בתריה רוממות אל כו', חז"ל מסרו לנו בזה כלל גדול שגם בנקטם סיפא דקרא או מקרא מאוחר הנה לפעמים עיקר כוונתם על רישא דענינא, וע' יבמות ס"ב סעי' האוהב את שכניו כו' עהכ"א או תקראו ותי' יענה, וברש"י לעיל מניה כתיב כו', ובוה יאירו לנו הרבה מדרושי רז"ל שלכאורה אינם מובנים ואכמ"ל.

סלינו בה ר"י בר אידי ור' אחא בר חנינא ח"א אלו הן יסודין של אהבה כל שאין בהם ביטול תורה כו' והיא כל שאין בהם ביטול תפלה כו', בס' שם עולם הוכחתי שר' אחא הוא הדרוש במעלת התורה ביחס לשאר המצות כאמרו בירושלמי פאה פ"א ח"א וכל חפצין לא ישוו בה שגם המצות לא ישוו לתורה, וראה בבראשית רבא ס"ט ל"ה.

ע"ב. לא הן ולא שברן, כהני גזונא ביומא ס"ט ב לא איתו בעינן ולא אגריה בעינן.

תורה הא לן הא להו כו' ובימי האמוראים לא היה חיובל ניהג מדאמרינן בנפין (ל"ו א) כו', ראה תוס' שם ד"ה בזמן שאתה משמט כו', ועמ"ש"כ בס' נפש חיה אריח סי' ל"ח סעי' ר"ג ושם סי' קנ"ט סעי' י"ג.

גליא לדרעיה נפל בהורא, ע' גליוני הש"ס מהר"י עגל, וראה בבראשית רבה פרשה פ' ה' וראה אותה שם בן חמור, שנלה בה דרועא.

לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות, בתוס' דאין לגרוס אין אדם זוכה דהא כמה צדיקים זוכין כו', וגדולה מזו יש להוכיח מדברי ר' יוחנן עצמו שהוא דאמר אם אדם זוכה אוכל שני עולמות ע' בראשית רבא רפ"ח, ויעיין בס' יבקש רצון למדרש שוחר טוב פ"ב.

דין גרימא דעשיירא ב"ר, ברש"י בבא בתרא קט"ז א דגשאר אצלו שן אחד מבנו וכו' היה מנחם האכלים שהשן של מת אינו טמא דתנן באהלות כו', אמנם יוקשה איך לקחו השן מן המת אחרי שכבר נתחייב בקבורתו ע' גזיר מ"ג ב ובש"י"ת בית יצחק יורד סי' ק"ס ויתכן שזה השן הוצא בעוד הובן בחיים ראה רש"י חולין י"ח א ד"ה שן תלושה, וע"פ מש"כ בס' נפש חיה אריח ס"ט תרצ"ה, אמנם הגר"ח ח"בא ששם דברי חיינו מסעודת הבראה, וכן היא בראב"ה סי' ו'.

על מנתי שתהא נתונה בין צפון לדרום, ע' רש"י, וראה ובהים ס"ב ב במזבח שהוא ירך בצפון ופניו בדרום, וברש"י: כאדם השוכב ארצה ורגליו לצפון נמצא ראשו ופניו לדרום, וע' תוס' בבא בתרא כ"ה א ד"ה רוח מערבית.

תורה אלא אימא סמך למיטתי כו', רש"י סי' אפילו ללמוד, שאסור ללמוד קודם תפלה ולא ידעתי מנא ליה, אבל ראה דשרי ללמוד קודם דלקמן (י"ד ב) אמרינן דרב מקדים ומשי' ידיו ומברך

ובין הנביא, אבל כשיאמר הקב"ה לנביא להבטיח בני אדם בבשורה טובה מוכרת שתקיים בשביל שבו מתקיימת אמונת הנביא, ואחרי שהבטחה זו היתה ליעקב עצמו היה מקום לחשוש וראה רמב"ם הל' יסוהית פ"י ת"ד ובספר הרמב"ם והזהר שם.

ע"כ, מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקרא אדון עד שבא אברהם כ"י ר"ל שהם דימו כי חסידות אין כבודו להשגיח בתחתונים וסמך התנהגה לצבאות מלאכיו, אולם אברהם אבינו הכריז והודיע כי ה' הוא האדון מנהיג עולמו בעל הבירה, ועמ"כ בס' נפש חיה ר"ס מ"ו.

עד שבאת לאח כ"י, במהרש"א דלא כמתנבא אמרה כן דהא לא חשיב לאח בכלל הנביאות, וראה משי"כ הלאה בסמוך ובהגהותיו לסוטה י"ג א.

ראובן, ארי"א אמרה לאח ראו מה בין בני לבן חמי כ"י, בהגרצ"ה א"ע דמפורש בתורה טעם אחר כ"י הותר גם לחז"ל לדרוש עוד טעם נוסף כ"י, ויעוין ברש"י דהיי"א כג: יקטן, שהיה מקטין עסקיו, נביא גדול היה עבר, אבל שמות אחרים לא ניתנו לדרוש כי לא על פי נביא ניתן להם שמות.

רות, מאי רות כ"י, בס' משיב נפש ממון הבית הביא כי בגיורת גילית היה שמה וכשנתגיירה נקראה בשם חדש, ומקורו בזה חדש רות (ע"ט א, פ"א א), וכדברי הרמב"ן בפ' בהעלותך כ"ט ויקרא משה לחובב גר' שכתב: כבר פירשתי כי חובב הוא שם חדש שקראו ליתרו כאשר שב לתורת ישראל, כי זהו דרך כל המתגייר כי לעבדיו יקרא שם אחר (רמז ללה"כ ישעיהו ס"ה טו), ובכן שפיר שייך לדרוש השם שניתן לה או, וראה בביאור הגמלי"ם זרע ישי לרות א' ד, ובהגהות הגרצ"ה כאן שזה נעלם ממנו.

מגיל דשמוא גרים כ"י, ראה מקור חסד לס' חסידים ס' רמ"ד אות א—ה מדוכתי טובי.

וארי"א משום רשב"י מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז כ"י, איני והאמר ר"י אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו כ"י, הא ברשע שהשעה משחקת לו הא ברשע שאין השעה משחקת לו כ"י, ואיבעית אימא שעה משחקת לו שאני, לכאורה אינו מובן מה הוסיף בהאיבעית אימא בתרא שהרי כבר הבדילו בין רשע שהשעה משחקת לו לשאין השעה משחקת לו, וברור שכונת האב"א בתרא שעה משחקת לו — היינו להצדיק — שאני, ר"ל הצדיק אשר השעה משחקת לו מותר להתגרות ברשע אף כשהשעה משחקת גם לו. ה"י ע"א, בפסוקי דש"י ע' זר וירא צ"ח א במהנ"ע פתח בית הבליצה כ"י, שם פקודי רס"ו א.

לעת מצוא כ"י מר זוטרא אמר לעת מצוא זה בית הכסא, אמרי במערבא הא דמר זוטרא עדיפא מכלהו, ע' במהרש"א ש"י לא ניתן טעם למה עדיפא מכלהו ואפשר כ"י, ונראה שלכן לא מצא צורך להביא טעם לסעד כשאר האמוראים לפי שנקטתו לפשוטו של מקרא שהוא לשון הכתוב במלכים ב' וישמעו למוצאות, שהכוונה לבת"כ. ארי"א אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב כ"י, בס' קב

בשמים אות צ"ד הבאתי מדוכתי טובי שמושב בית דין להלכה ולמעשה היה בשער, ובס' יסוד המשנה ועריכתה פרק א הע' ח הבאתי מספרי שפטים י"ז ח מכאן אמר שלשה בתי דין היו שם אחד על פתח הר הבית ואחד על פתח העזרה, ואחד על לשכת הגזית, והנה תיבת "על" תוכית שהסירה פה תיבת "פתח" כבקודמים וצ"ל, על פתח לשכת הגזית, וכל מקום שהובאה לשכת הגזית כמושב הסנהדרין גדולה הכונה פתח לשכת הגזית, ובה תפחר לנו חידה סתומה שהתחבטו לפענח איך הכילה לשכת קטנה זו שישמשה גם לפייס ולקרות את שמע (תמיד ספ"ב וספ"ד) שבאים ואחד כסאות כחצי גורן עגולה של חברי הבי"ד, וגם מקום לסופרי הדיינים, וביתר השואל עם הבית דין שבביתו וסנהדרין שבביתו וסנהדרין שבפתח הר הבית עם הסנהדרין שעל פתח העזרה שכולם עלו לשאל הלכה אשר לא היתה בידם, וראה ביומא כ"ה א לשכת הגזית כמין בסילקי גדולה היתה, הרי שלא בין כותלי הלשכה ישבו רק במקום מפולש ורחב, וכשאמרו בסנהדרין י"ד רע"ב

מצרפה למעשה (קדושין מ' ע"א) ושפיר אמרין נאנס ולא עשה מעה"כ כאלו עשה והיו כמאן דעביד ועמ"כ עוד בזה שם בס"ד.

ע"כ, ארי"א בשעה שהקב"ה בא לבחכמים ולא מצא בה עשרה מיר הוא כועס כ"י, והקשה הריטב"א הן אמרו דבעשרה קדמה שכינה ואתיא, וא"כ הרי תמיד אין עוד עשרה, אמנם בזה מקץ ר"א א בשעתא דמתכנשי עשרה בבי כנישתא חזר מנייתו אשתמיט כדין הקב"ה ארגיו עליה, ועמ"כ בשערי זרז הכא.

ארי"א אנרא דפריקא רחמא, כלל בפתגם זה שכר החזון על למודו בסגנונם בבבא בתרא כ"ב סע"א ברנב"י כל יומא מקמי דניסול לכלת מרוחט בהדיה ראב"א לשמעתיה והדר עייל ללכה, וע' שבת ק"ל סע"ב אנב שטפך רהיט לך גמרך.

ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרו תרוויחו בין שנצרך אדם לבריות כ"י, יעוין תענית כ"א רע"א דר' יוחנן דחיקא ליה מילתא טובא כ"י, ושם כ"ה א דר' אלעזר דחיקא ליה מילתא טובא עבד מילתא (הקיו דם) ולא הוה ליה מידי למטעם כ"י, ור' אלעזר לא רצה לקבל (מגילה כ"ה א) לאשר ר' אלעזר הוא האומר נהנה היטבו דומה עליו כקיתון של תרס (סנהדרין ג"ב רע"ב) ושלחו מתם (שהוא ר' אלעזר ע' סנהדרין י"ז ב) הותרו בבני עניים שמהם תצא תורה נדרים פ"א ב, ויעוין בפסחים ק"ט א ואת היקום אשר ברגלו אמר ר' אלעזר זהו מסונו של אדם שמקימו על רגלו, ואליתו נחם אותו באמרו שלא מצא הקב"ה מדה טובה יותר מן העניות חניגת ט' ע"ב ואכמ"ל.

כאלו נדון בשני דינים אש ומים שנאמר הרכבת אנוש לראשינו כאנו באש ובמים, ברש"י: לראשינו, להיות נושא בנו דמתרגמינן כנשה (שמות כ"ב) כרשיא, ואין לדברים אלו ענין הכא, וברור שאחרי דברי ר' אמי ור' אסי אלו הובא פה גם דברי ר"א ור"א אשר בבבא מציעא ע"ה ב מגין לנושה בחבירו מנה וידע שאין לו שאסור לעבור לפניו שנאמר הרכבת אנוש לראשינו כ"י ועל זה מוסבים דברי רש"י אלו.

כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות כ"י, נראה שצ"ל איבד חמשה קולות, וכלה"כ (ירמיה כ"ה י) והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה וגר.

אמר ר' אלעזר אמר הקב"ה כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה, ר' אלעזר לשטחו דאמר בשביל צדיק אחד העולם נברא יומא ל"ח ב, ובהו נבין אשר לר' אלעזר אטר קוב"ה ניתא לך דאתהפיק עלמא כ"י תענית כ"ה א, וכן אשר אמר בן זומא כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה, מתאים לאמרו בראונו אוכלסא ע"ג מעלה בהר הבית ברוך שברא כל אלו לשמשני להלן ג"ח א.

ארי"א כל שיודע בחבירו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום כ"י, במהרש"א כ' שמעתי בזה דלפי שהורד ארץ למשיב לכפול שלום כ"י, וכן מבואר ברין גטין ספ"ה ובפירוש בעלי התוס' עה"ת פ' שפטים פס' וקראת עליה לשלום.

גזילת העני בביתכם, ע' ס' חסידים ס' ר"ח דגראה שפרש העני מלשון וענית ואמרת ראה מקור' שם אות ב.

ו' ע"א, רשע וטוב לו רשע בן צדיק כ"י, יעוין ברמב"ן ס"פ ואתחנן ו' ט' ויש במלת אל פניו סוד ברשע וטוב לו כ"י ומשי"כ בשערי זרז הכא ושם תנחומא משפטים ט.

כשרציתי לא רצית עכשיו שאתה רוצה איני רוצה, אשר לא הפץ מרע"ה להביט נחשב לו לצדקה כאמרם להלן בשכר ויסתר משה פניו כ"י כי הלבשתו ענוה ולכן רצה הקב"ה.

בשכר שלש זכה לשלש כ"י, כעין זה בפסחים ה' ע"א בשכר שלשה ראשון זכו לשלשה ראשון כ"י וראה בהגהותיו שם.

כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה אפילו על תנאי לא חזר כ"י, ע' סנהדרין צ"ח ב דריי בר אידי רמי כתיב הנה אנכי עמך ושמרתיו גר' וכתוב וירא יעקב סאד ויצר לו, שהיה מתירא שטא יגרום החטא כ"י, ולכאורה הרי אין הקב"ה תור מהבטחה לטובה, ותבאתי בס' מרגליות הים שם אות ד מהקדמת הרמב"ם לשיהמ"ש בח"ב שכתב: ענין פחד יעקב אחר שהבטיחו הקב"ה לפי שזהו ענין רק בין הקב"ה

ר' ינאי לשיטתם שאמרו (להלן ל"ב א) כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כסף וזהב שהרבית להם גרם שעשו את העגל כו'. הרי כי לא ניתא ליה למשה רבוי הכסף והזהב של המצרים, ולכן הוצרך הקב"ה לבקשו בכדי שלא יאמר אותו צדיק.

ע"כ. ענני ה' ענני א"ר אבותו כו'. צ"ל: אריא. ור"ל ר' אמי כאשר תובא בילקוט, וטובן הקישור והסמיכות.

תורה אלא בין תכלית שבח כו' ע"כ יש לפרש כו'. ע' תוס' מנחות מ"ג ב ד"ה בין כו' הערוך פירש בין חוליא של תכלית כו', וראה בירושלמי דמכילתין.

רש"י ד"ה ולפני ירח אף תפלת מנחה מצותה עם דמדומי חמה, ע' מהרש"א ש"י לא מצינו בשום דוכתא דמנחה מצותה עם דמדומי חמה, ויעוין לק' כ"ט ב דאמר ר' יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה ואריז מאי קראה יראוך עם שמש (זו תפלת יוצר — רש"י), ולפני ירח (זו תפלת מנחה — רש"י), לייס עלה במערבא כו', ור"י דבמנחה קמשתאי ולא חש למערבא, וע' שוחר טוב פ"ב לפני ירח זו תפלת המנחה שצריכה קודם שיחשיך ויצטרך לאור הירח, ויתכן דלשטחו זו אמר ר' יוחנן (לעיל ח' ע"א) היינו דאתני להו דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא, מקדמי היינו בבוקר ומחשכי היינו בערב, וכמבואר בזהר חדש בראשית (י"ז ד) פס' ויטע ה' אלהים כו' אריא אסור לו לאדם למיטר תושבתן צלותא אלא עם דמדומי כו', וע' בזהר וישב קפ"א רע"א, תרומה קכ"ט ב ושם ק"ל ע"כ ומש"כ בס' שערי זהר חכא, וע"ע בס' שער הכוונות להאר"ז, בשו"ת הרדב"ז סי' תרע"ו שלכתחילה מנחה קטנה עדיף ולא יתפלל מנחה גדולה אלא מתוך הדחק, וע"ע בשו"ת מנחת אלעזר מגרמ"א שפירא ממונקטש ח"א סי' כ"ג ובספרו נמוקי ארת סי' קל"א.

רש"י ד"ה דאמר ר"י בריה דר' שמעון גרסינן, ר"ל ולא ריש בן פזי אך ר' שמעון סתמי ע' בבא בתרא קיד' ב, וחז"ל מ"ח ב וספיר הביאו ראיה מדבריו ר"י בריש לדבריו ר"י בריש בן פזי.

ולא אמר חללויה עד שראה במסלולן של רשעים כו'.

במהרש"א כ' דמכאן קשה למה שכתבו האחרונים בשם מדרש שאין אוסרים הלל ביום אחרון של פסח כו', וע' בב"י שהביא זה בשם השבלי לקט, ויעוין בגמ' מנהדרין ל"ט אחרים ישיש והוא אינו שש, ובמהרש"א עבודה זרה ג' ע"ב ד"ה יושב ומשחק, ובאור החיים פ' תבוא פס' תחת כו' ישיש פועל יצא לאחרים כו', ובילקוט משלי כ"ב.

י' ע"א, בעי רימ' רחמי עלוהי כי חיבי דלמותו כו' מאי דעתך משום דכתיב ויתמו חטאים, מי כתיב חטאים וכו', לדעת ר"מ חטאים היינו חוטאים, לאשר על התמדת פעולת החטא נקראו בשם הפעולה ראה לעיל ב' רע"א, וכדכתיב ואנשי סדום רעים וחטאים (בראשית י"ג י"ג), את מתנות החטאים האלה בנפשותם (במדבר י"ז ג), תרבות אנשים חטאים (שם ל"ב י"ד), והחרמת את החטאים את עמלק (שמואל א ט"ז י"ח), והייתי אני ובני שלמה חטאים (מלכים א א' כ"א), ושבר פושעים חטאים יחדו (ישעי' א כ"ח), פחדו בציון חטאים (שם ל"ג י"ד), ובדרך חטאים לא עמד גי' על כן לא יקימו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים (תהלים א' ה), על כן יורה חטאים בדרך (שם כ"ה ח), אל תאסוף עם חטאים נפשי (שם כ"ז ט), אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו (שם נ"א ט"ז), יתמו חטאים מן הארץ (שם ק"ה ל"ד ראה רש"י שם), בני אם יפתוך חטאים (משלי א' י'), חטאים תרדף רעת (שם י"ג כ"א), ואל יקנא לבך בחטאים (שם כ"ג ט"ז), ועיין רש"י משלי י"ג ב ורשעים תסלף חטאת, ושם י"ב כ"א לא יחרוך רמיה צידו, וכן לטובה כמו: בטוח בה' (תהלים קי"ב ב), כי כך בטוח (ישעי' כ"ז ג), להתמדת הבטחון, וראה זהר משפטים קכ"א סע"א בקדמותא קדוש והשתא קודש, מאי בין האי לתאי, אריי דא לעילא ולעילא ודא לאו הכי ובניצוצי זהר שם אות ט"ז מס' הכתב והקבלה דברים י"ד כ"א, וכמו שהזכר בתפלה בימות חזון, המלך המשפט' ובלה"כ צפניה ג' ט"ז הסיר ה' משפטיו וראה תרגום שם שר"ל שופטיו, ויעוין במדרש שהיה רבא פ"א לסוסתי כו' דכתיב וה' אלהים אמת, מאי אמת, אריא שהוא אלהים חיים ומלך

מצאן — זקן המטרא — למנהדרין חז"ל ללשכת הגזית אין המרתה המראה, דייק רש"י וכתב: לשכת הגזית שהיה בהר הבית, כלומר מקום הבד הגדול בהר הבית גם חוץ לשטח ביהמ"ק רק אצל הלשכה שהייתה פתוחה לקודש, וראה הנחומא ויקהל ח' מה כתוב בבני יתרו תרעתיים שהיו יושבים בלשכת הגזית, היינו בתרע — בפתח הלשכה, וראה בתפא"י מדות פ"ב פועז אות ב ובהגהותי שם בדבר הסודג שסביב המקדש ועמש"כ בס' קב בשמים הנזכר.

רב ששת מחדר אפיה וגרם, אמר אנן בדירין ואיננה בדירחה, נראה דאמאי דסליק מניה קאי שבעי רב פפא בין פסוק לפסוק מהו, שזוהו בשעה שתרגם המתרגם כל פסוק או אחד רב ששת אפיה וגרם, כי הוא לא נצרך לתרגומים שבקי גדול היה בתרגומים ע' תוס' בבא קמא ג' ע"ב ד"ה כדמתרגם רב יוסף שכתבו שהיה בקי בתרגום לפי שהיה סגי נהור ודברים שבכתב אי אתא רשאי לומר על פה ולכן היה אמר תרגום וכו', והכי נמי רב ששת שכידוע דכמו כן היה מאור עינים, ויעוין בפסחים קט"ז סע"ב אר"ב"י סוטא פטור מלומר הגדה כו' איני וואמר מרימר שאלתיננו לרבנן דבי רב יוסף מאן דאמר אגדתא דבי רב יוסף כו' מ"ד אגדתא בי רב ששת כו', ויעוין בסוטה מ"ח סע"ב כדמתרגם רב ששת, והגיה מהרש"ל שם רב יוסף, ולהאמור אין הכרח להגיה דבשניהם חד טעמא הוא.

גדול הנחנה מיניו כסו יותר מירא שמים כו'. ע' בתוס' להלן ל"ב רע"ב ד"ה גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שכתבו יותר ממעשים בלא תפלה כו', ועוד נראה עפ"ם שמצינו דהמחמיר על עצמו בכדי לצאת ידי כל הדעות נתבנה, ירא שמים' ע' להלן ל"ט ב ירא שמים יוצא ידי שניהן, ובלה"כ קהלת ד' י"ח כי ירא אלהים יצא את כולם, לכן אמרו שהמעשים ומכרר הלכה והעלה כחה דהיתרא זהו גדול מירא שמים המחמיר.

ע"כ, כתיב וענייתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב, וכי בתשעה מתענין והלוא בעשרה מתענין כו', ראה מש"כ לעיל ד' ע"א ד"ה בפלגא דאורתא דתליסר נגהי ארביסר.

אמר להו רבא לבניה כו' ואל תשובו על מטה ארמית כו' ולא תנסכו גיורתא, ואיכא דאמרו ארמית ממש ומשום מנשה דרב פפא, בס' דרכי התלמוד והדעות מחקר כ"ב, ואנא בתרא' הוכחתי שאין זה רבא סתמא דתלמודא שזוהו כהן וזה ובלי צוואתו לא יכל בנו לישא גיורת, וגם להאיכא דאמרי לא יתכן שרבא הגדוע צוה משום מעשה דרב פפא שהיה תלמידו.

הוציאה לו מטה, יתכן שצ"ל הציעה לו מטה, להסב, ויעוין בשבת קי"ח ב דאמר רב פפא לדידי חסדן ולא תוה בי ומש"כ בהגהותי שם, אבל איכא פתחא אחרינא לית לן בה, הרי שאין לחוש לחשדא במקום שהרואה יוכל לתלות בזויתרא, וראה בעירובין ע"ב ב מאן דלא ידע סבר עירובו עירוב, וכו', ומש"כ בס' נפש חיה סי' תס"ט למג"א סק"ב.

רש"י ד"ה אלא בשדה, דאמרי אינשי אזנים לבותל, בהגהות הגרצ"ח העיר שזה מבואר בויקרא רבא פליב בשם ר' לוי, ועיין בקהלת רבא סדרא תליתאי פס' ג' במדעך, וראה בהגהותי לסי' חסידים מקריח אות ג שהבאתי עוד הרבה, אמרי אינשי' שטבוארים בחז"ל כל דבר בשם אומרו.

ט' ע"א, ארמיתא אריב"ל הלכה כר"ש שאמר משום ר"ע כו' פדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק, ע' עירובין מ"ו א לאחר שזכור דלא יחיד פליג עליה אלא רבים פליגי עליה אמר כדאי הוא ר' אליעזר לסמוך עליו בשעת הדחק כו', ובררתו בס"ד במאמר ר"י אליעזר הגדול' שבשעת הדחק חשבו דעתו של ר' אליעזר כדעת רבים יען שמעולם לא אמר דבר שלא שמע מרבו, א"כ אין זו דעת יחיד, וכן חכא כשאמר ר"ש משום ר' עקיבא, וע' שבת מ"ה א, וגטין י"ט רע"א שטעוין בגהש"ס ומש"כ שם.

אמרי דבי ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה, א"ל הקב"ה למשה בבקשה ממך לך אמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב כרי שלא יאמר אותו צדיק וכו', דבי

השערים ננעלים חוץ משערי אונאה, ובבבא בתרא ק"י ע"א כך מקובלני מבית אבי אבא לעולם ישכים אדם עצמו כו'.

אפי' חרב חדת מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. בס' קול אליהו אות ק"פ מובא בשם הגרי"א לבאר עפ"ד הירושלמי ברכות ושחר טוב פ"ד ג' ח' עזרו גר מלמד שלא היה חסר אלא חיתוך הראש, ויעזין בזה חדר רות (פ"א ע"ד) שדוד הוא שאמר כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי שאפילו חרב חדת כו'.

ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרו תרזויהו אפילו כו', יעזין לעיל ה' ע"ב דר' יוחנן חלש ור' אלעזר חלש וכו'.

ע"ב, ויטב חזקיה פניו אל הקיר כו', מאי קיר ארשב"ל מקורות לבו כו' ר"ל אמר על עסקי קיר כו', השתדלו רבותינו לתת כוונה מיוחדת להסבת פניו אל הקיר ולהוציא מפשטיה לאשר אמרו בכתובות ק"ג ב' מת ופניו אל הכותל סימן רע לו, ומעתה למה הסיב פניו אל הקיר כאשר היה דבר ה' אליו כי מת אתה, לכן מצאו מקום לדרשא, ויעזין לעיל ה' ע"א מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר וכו' ומשי"כ בשערי זהר שם, וע"ע זהר שפטים העיר רע"א מי מעיד על האדם קורות ביתו כו' מאי קורות ביתו, קירות לבו כו', מהו והמוב ביעיניך עשיתי אריזי א"ד שסמך גאולה לתפלה, הכוונה כאמרם לעיל ד' ע"ב איזהו בן עוה"ב הסומך גאולה לתפלה, לכן כאשר אמר הנביא כי מת אתה בעוה"ז ולא תחיה לעוה"ב ביקש הן הסומך ביעיניך עשיתי סמכתי גאולה לתפלה ומזהיר שלא יבצר חלקי לעוה"ב.

שננו בספר רפואות, ע' פיהמ"ש להרמב"ם פסחים פ"ד, ויתכן כי אלו שפירשו שזה היה רצוי בעיני המקום שלא להתרפאות בטבעיות היינו בזמנו של חזקיה שהיו נביאים בישראל וכדמצינו במלכים ב' ה' כנעמן שאמר אלישע יבא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל, או לא היה צורך בספר רפואות עיין רמב"ן פ' בחקותי כ"ו י"א.

סתם מי גיחון ולא הודו לו חכמים. במהרש"א שבאר מעיינות שריו עמו היו בעצה, וכוה נבין דברי הפייטן למען חמים בדורותיו כו' אז בבא מחרף סתם עינות מים, שמוסב על שאר מעיינות. **קצין דלתות היכל כו', יעזין ברד"ק ורלב"ג מלכים ב' י"ח ט"ז** שלא הדלתות עצמן קיצצו רק ציפוי הזהב שעליהם כמבואר בספ' שם אשר צפה חזקיה מלך יהודה, שחזקיה חשב כיון אדעתא ידיה קאתי אי בעי היה יכול גם למכור אותם כמבואר במגילה כ"ה, נמצא שבעצם לא עשה שום איסור כמו בסתימות מי גיחון שהחטא היה אך אשר לא בטח במה שנאמר וגנתי על העיר הזאת להשיעה ע' רש"י פסחים נ"ז א, כי הכלל ישראל סומכין אנשיא ראה בס' נפש חיה סי' קפ"ו סע' ד, **נעשה נא עליית קיר קמנה, רב ושמואל ח"א עליה פרועה** היתה וקיריה, וח"א אכסדרה גדולה היתה והלוקה לשנים כו', בס' שם עולם אות ג' הבאתי דכעין פלוגתא זו מצינו עוד בעירובין נ"ג א' מערת המכפלה רב ושמואל ח"א שני בתים זה לפניו מזה, וח"א בית ועליה ע"ג כו', והבאתי מדוכתי טובי להוכיח שרב הוא האומר עליה פרועה היתה וקיריה ומערת המכפלה כפשוטה בית ועליה על גבה, ושמואל הוא הדורש מעולה שבבתים ומכפילה שפסולה בזוגות כו' עיי"ש.

חנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא כו', קדוש הוא מנא ידעת, רב ושמואל ח"א שלא ראתה זכוב עובר על שלחנו, וח"א פדיון של פשתן הציעה כו', בס' שם עולם הערתי שרב הוא האומר שלא ראתה זכוב על שלחנו שהרי הוא האומר אכסנאי לא ישן בטליתו של בעה"ב כו' יומא י"ח ב', וכסמך לדבר שרב הוא האומר להלן ס"א א' יצהיר דומה לזכוב.

א"ל בראי חייית לחוב בעצמך כו', ר"ל לנהוג נזיפותא בנפשך ע' מוציק ט"ו.

י"א ע"א, רש"י ר"ח עוסקין במלאכתן וקורין, לקמן מוקמינן לה בפרק שני (דף ט"ז). צ"ל: לקמן (דף ט"ז) מוקמינן לה בפרק שני, ר"ל בפרשת וזאת אם שמוע.

עולם, וכתבתי בהגותי שם דשאלו מאי "אמת" ולא נקטו "אמת", והשיב כיון שהוא אלהים חיים ומלך עולם מתמיד נקרא כן בשם עצם, וע' זהר ויצא קריג א דקב"ה איהו משפט ניצוצי אות ד' וע' בס' אפיקי יהודה דרוש י"ז מים קדושים אות כב, וכן בזהר שלח קס"ג א' מה בין תם לתמים כו', וכן נקטו חכמים הוי שקוד ללמוד תורה (אבות) ובכתובות מ"ג ב' שקוד אמרה כן יאמרו על המתמיד בשקידה.

אלא בעי רחמי עלוהי דלהדרי בתשובה ורשעים עוד אינם, ע' תענית כ"ג ב' באבא חלקיה בר בריה דחוני המעגל כו' סליק עגנא מהך זותא דדביתיהו כו' משום הני בריוני דהוי בשיבכותן הוא בעי רחמי דליטותו והיא בעיא רחמי דליהדרי בתשובה, ובסוטה י"ד א' ולפושעים יפגוע שביקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה, ויעזין במדרש שוחר טוב ס"פ ק"ד יתמו חטאים כו' ר' יהודה אומר נעשו תמימים, ורשעים עוד אינם שאינם עוד רשעים באותה שעה, ובמהנ"ע וירא ק"ד א' אמר רבי מצוה לו לאדם להתפלל על הרשעים שיחזרו לטוב כו' ניצוצי זהר אות ו'.

א"ל ההוא צדוקי לברוריה בתיב כו' אמרה ליה שטיא שפיל לסיפא דקרא כו', כה"ג בעירובין ק"א א' א"ל ההוא צדוקא לר' יתושע בן חנניה כו' א"ל שטיא שפיל לסיפא דקרא דכתיב כו', ובחולין פ"ו א' דא"ל ההוא צדוקי לרבי מי שיער כו' א"ל שטיא שפיל לסיפא דקרא ה' צבאות שמו.

דארי' פמוכין מן התורה מנין שנאמר פמוכים לעד לעולם, זהו פסוק בתהלים, וראה בס' מרגליות הים סנהדרין צ"ב א' אות ג' שרשמתי דוכתי טובי שנקטו, מן התורה והביאו פסוק מגר"כ.

ארי'א שעשה לה דרים במקום בינה, בעוואת ר"י תסיד אזהרה ג"ה: אשה שהתחילה לתקן את בנה תתחיל להגיק בדרך של שטאל, ובמקור חסד שם אות ע"ה: מקום בינה דהיינו דד שכנגד חלב, וע' מדרש משלי פ"א והתבונה מאין תמצא כו' עיי"ש.

אף נשמה מלאה את כל הגוף, ע' בשערי זהר לבראשית רבא פנ"ד קונטרס נר"ן הערה י"ג.

משום דלא עסקת בפול, וזה"כ (מ"ב כ' יח) ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד וגו', נכפל להדגיש שזהו בעתיד שמקודם לא היו לו בנים, ונקט דלא עסקת בפול דהיינו שלא נשא אשה כלל עמשי"כ בס' שערי זהר חכא, וראה בס' עץ הדעת טוב למתרחץ פ' משפטים פס' אם בנפו כו' או ירצה ע"ד הרמז וכו', בשלי"ה פ' תצא ואם תקשה איך עלה על דעת בן עזאי כו', ובתולדות יעקב יוסף ס"פ בראשית וכוה מובן צחות לשון בן עזאי כו'.

משום דחזאי לו ברוח"ק דנפקו מנאי בנין דלא מעלי, א"ל בהרי בבשי דרחמנא למה לך, לכאורה הרי יפה השיב חזקיה שהרי רני עקרה אשר לא ילדה בנים לע"ה, ומצאתי בס' אספקלריא המאירה שעל הזור (פזירדא תקלו) שפ"י עפ"ד הילקוט מלכים סוף רמז רמ"ד שחזקיה הראה לנכרים שבאו מא"ץ רחוקה את הארון וגלה להם סוד העליונים ובשביל כך ניתן לו מנשה בנו, והוא שהשיב לו ישעיהו על אשר אמר שראה דנפקו מניה בנין דלא מעלי, בהרי בבשי דרחמנא למה לך, אלמלא גלית כבשא דרחמנא לא היו לך בנין דלא מעלי, וע' סנהדרין ק"ד א' דאמר חזקיה כל המזמין עכרים לתוך ביתו ומשמש עליו גורם גלות לבניו שנאמר ובניך אשר יצאו ממך אשר תוליד וכו'.

א"ל השתא חב לי ברתך אפשר כו', בהגות הבית דלכסוף יחב ליה ברתיה ונפקו מיניה מנשה ורבשקה כו', וראה תרגום קתל: י' ס' אמר שלמה מלכא נביא גלי קדמי דמנשה בר חזקיה עתיד כו' ורבשקה אחוהי עתיד למסגד לצלמיה כו', וזה שהתאונן חזקיה הצדיק אחרי שכבר נתרפא באמרו (ישעיה ל"ח ג"ז) הנה לשלום מר לי מר, ר"ל שהתמרמר על "מר" כלומר על מ'נשה דרבשקה שיצאו ממנו, וראה ס' חסידים מק"ג סי' קפ"ט.

כך מקובלני מבית אבי אבא כו', כהאי ליטנא בראש השנה כ"ה א' א"ל רבן גמליאל לחכמים כך מקובלני מבית אבי אבא פעמים שבא בארוכת כו', בבבא מצינא נ"ט ב' כך מקובלני מבית אבי אבא כל

לא שתיקע יציאתו ממקומה אלא שתחא שעבוד מלכות עיקר ויציאתו מכלל, כיוצא בו אתה אומר לא יקרא שמך עוד יעקב וכו', וכיוצא בהם בסנהדרין קריא א לא חבנה עוד לכמו שהיה משמע כו', ובספרין כיו א לא יגאל עוד למכות שהיה אינה נגאלת אבל נגאלת שתחא לשניו כשדה מקנה כו', ועיין בבראשית רבה פ' פ"ב ג וירא אלהים אל יעקב עוד ריבית אמר עוד כבראשונה כו' ובהגהותי שם. י"ב ע"א. אל תזכרו הראשונות כו', במהרש"א כ' לעיל גבי פגע בו ארי לא קאמר שכן מעשה הזאב כו', והנה בירושלמי מפורש שכן מעשה הזאב וע' בס' מלאכי עליון ח"ב ערך ליה דוביאל בהערה שם. ע"ב. תודיה אמר רבא הלכה כר"ם, והכי הלכתא כו', כעין זה בגטין ג"ב ב הלכה כאבא שאול, אמר רבינו תם דכן הלכה כו', ועמ"ש בס' נפש חיה סי' ל"ב ע"ד.

רש"י ד"ה ובלבד שלא יחמוץ בחיית כו', שלא יקראנה בחטף בלא פתח כו', הכוונה בלא קמץ, וכן להלן מ"ז א ד"ה חטופה, וראה נצוצי זהר בראשית ט"ז ב אות ב.

אלימא מפני חבבור חשתא מישאל שאל אהדורי מבעיא, צ"ע הן אהדורי הוי ארבע תיבות ושפיר אשמעין דשרי אפילו יותר משלש תיבות כשואל עיין בס' נפש חיה סי' ר"ז ע"ג.

חסורא מחסרא והכי קתני, עמ"ש בס' שערי זהר הכא באריכות, וראה בב"ק ק"א ב מתני לית רבי לריש בריה כו' אמר רבא כי שכיבנא ר' אושעיא נפיק לוחי דהריצנא מתניתין כוונתה כו', וברש"י דאוקי בחסורא מחסרא, הרי שר' אושעיא פירש משנתנו דלא כרבי העורר ואוקי לת בחסורא מחסרא, וע' להלן ט"ז ב תודיה דילמא וכו' ומש"כ שם באריכות, וע"ע בס' מאמר הנפש להרמ"ע מפאנו חיד פ"א חמקי וידיכ כו' נטרקון חסורא מחסרא והכי קתני כו', י"ד ע"א. תודיה ימים שהיה נוסר בהם את החלל כו', במחזור ויטרי דכיון שאינו אלא מנהג בעלמא לא מברכין עליה כו', וע' שו"ת מן השמים מרבינו יעקב ממרוש סי' מ' ובהגהותי שם.

מטעמא אינה טעונה בריכה והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום, ע"ד כמה, ר"א ור"א עד שיעור רביעתא, בשלש גבורים שעל המדרגי במסכתין פ"ב אות ג דהיינו רביעית ביצה, וראה רשב"ם בבא בתרא פ"ט ע"ב דכל רובע שבגמרא הוא רובע הקב ורביעית היא רביעית הלוג, ונראה ש"רביעתא" היא רביעית ביצה שישורא ועירתא, וע' להלן כ"ה ב אייתי לי רביעתא דמאי כר"ז ע' בדק"ס שם אות ק.

א"ל כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כו', ע' שו"ת מן השמים לר"ז ממרוש תשובות נוספות מכת"י סי' ע"ז ובהגהותי שם. אמר ר' יונה אמר רב וירא כל העושה חפציו קודם שיתפלל כאלו בנה כמה, א"ל כמה קאמרת, א"ל לא, אמר קא אמינא כו', הנה זה מפליא הלוא מפורש מקודם שכן אמר, כאלו בנה כמה ואין זה יחזיק מניה וביה להגיד שלא אמר, אמנם בספרי דרכי התלמוד וחדותי מחקר כ"ז הבאתי כמה אמרות כזו וברדתי כי מקודם הוא משלשל שמרע בשם קודמו וכשנשאל אחרי כן אם גם הוא ר' יונה אומר כך ומסכים לדעת החכם שהזכיר על זה ענה, "לא" כלומר ר' וירא הוא שאמר כאלו בנה כמה אבל אני אמרתי אך שאמר.

ע"ב, אמר רב יוסף כמה מעליא הא שמעתתא דכי אתי רב שמואל בר יוחנא אמר אמרי במערבא קריבית דבר אל בניי ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת, ולא הוי כפוסק הינא דלא פסק משה (ע' מגילה כ"ב א) שרב יוסף הוא דאמר דבמערבא פסקו פסוקא לתלתא פסוקי (קדושין ל), וביתוד הן בויקרא י"ח ב כתוב: דבר אל בניי ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם, והוסיף רק מלת אמת. תודיה ויאמרי כו' והכי איתא בירושלמי דקדושין כו', כ"ה

גם בירושלמי דמכילתן פ"ג ה"ג. תודיה ומנה תפילין ומצלי כו' אבל ציצית שאינו אלא חובת מלית כו', ע' ברע"ט שלח קצ"ה א דהקורין ק"ש בלא ציצית שהיא דשקרא ובנצוצי זהר שם אות ז הערתי שבמנורת המאור נ"ג כלל ג

תודיה תני רב יוחנאל כו' סי' הר"ר שמעיה וכו' אע"ג דמן חרין יצא בדיוקבר מיון דלביה אינו נכון כו', ע' בגה"ס יעזרן ביבמות פ"ט א דפליגי ר' חסדא ור"נ בר אושעיה בלא עשה ולא כלום, וברמב"ם תרומות פ"ה ה"ח כר"ג דיצא מדאורייתא.

ע"ב, תודיה שכבר נסמך כו', בהגהות מלא הרועים הקשה תא מצות אצ"כ וי"ל דהכא עיקר המצוה לדבר אחר כו', וע' יוסא מ"ז ב התם לא אינתקא למצותה ומש"כ בס' נפש חיה סי' ל"ב ע"ד.

רש"י ד"ה אמר להם הממונה כו' פדאיתא ביומא היינו סגן היינו ממונה, (ובפ"י רש"י שם), והנה מאי אולמא דיומא מדחכא להביא משם ראיה, ונראה שצ"ל בסנהדרין י"ט א עיי"ש.

רש"י ד"ה ועבודת כו' ברוך המקבל עבודת עמו ישראל בריצון, אינן שאותך לבדך ביראה נעבוד, ע' שוחר טוב פ"ז אות ד ופכ"ט וישב ה' מלך לעולם כו', ובילקוט שמואל רמז פ' ותתפלל תנה כו' אל תרבו תדברו גבות שאותך לבדך ביראה נעבוד, שכלל יום חתמו כך וכן נטבע בקרובץ לפורים באותה ברכת חותם שושן חוחים לעבוד ביראה.

י"ב ע"א, רש"י ד"ה שאני התם, כלומר דלמא פתיחא אינה כלום כו', הכוונה כיון שיש חכא חתימה, אבל במקום אחר אולינן בחר עיקר שהיה הפתיחה.

ל"י דאמר כל בריכה שאין בה מלכות אינה בריכה כו', עמ"ש בס' נפש חיה מהדורא שניה במלואים שבספרים לס' מ"ה.

דמברי נמי מיון ויני, עמ"ש בס' נפש חיה סי' ר"ח ע"ד י"ז.

ע"ב, רב ששת כי פרע כרע כחיוורא, ע' בתוס' מירושלמי, וראה בס' חסידים ס"ס י"ח דאותן המגביהים ראשיתם ועיניהם למעלה כמביטים על המלאכים מלעיגין אותן וקורין אותו רישא דחזרי ובמקור חסד שם אות ק"א—ק"ב.

עשרה ימים שבין ר"ה ויוה"כ שמתפלל המלך הקדוש כו',

יעזר שו"ת מן השמים מרבינו יעקב ממרוש סי' פ"ז ובהערה"י שם, ובדרוש אמרתי דאם כי מלך שמהל על כבודו אין כבודו מחול, היינו אך במלך בשר חם דיקרא לאו דיליה הוא, הוא אין בידו למחול על כבוד הרבים שמנחה, אבל מלך עליון יתברך ויתעלה האל בתעצומות עוזו, הגדול בכבוד שמו, הגבור לנצח יצן כי הוא גורא בגוראות עצמו ולא במורא חיילותיו כל עוד שממלאים פקודותיו, לכן הוא יתברך המלך הרושב על כסא רם וגשא למחול ולסלוח.

וארבייח סבא משמיה דרב כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא כו', יעזר במגילה כ"ז ע"ב שקפד רב על שלא ברכו וכן למר.

פרשת ציצית מפני מה קבעה, ארבייח מפני שיש בה המשנה דברים וכו', בגה"ס ס"א ששה ע"ש, ובמסכת חכמים הבוא שחיבת, חמשה"ה כאן היא סימנא וזהו ר"ת: חזק, מצרים, שאר מצות, הרהור.

תניא א"ל בן זוטא לחכמים וכו' מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח וחלא כבר נאמר (ירמ' כ"ג) חנה ימים באים נאום ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בניי מא"ס כי אם כו', בהגהות הגר"ח כ' בעל מסורת הדי"ס ציין כאן (ירמ' כ"ג) ובאמת אע"פ שנמצא מקרא זה בכתבו וכלשונו ג"כ בירמ' י"ד ט"ז מ"ט לשון ואשר הביא אשר נעתק בברייתא פה לא נמצא רק בירמ' כ"ג, אבל על הברייתא בעצמה קשה מאד למה הביאה באמת ממקרא מאחר הרי יש ראיה נכונה לדברי בן זוטא ממקרא הקדום כו', אמנם המעיין בפנים ס' ירמיהו ימצא שהפסוק אשר בפרשה כ"ג מתאים יותר לענין המדובר, דשם מיידי בימות המשיח שכתוב (שם פס' ה—ו) הנה ימים באים נאום ה' והקיימותי לדוד צמח צדיק ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ, בימיו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ג' לכן הנה ימים באים נאום ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את ורע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם.

פסחים ל"ד א. כתובות ל"ז א. בבא קמא צ"ג א. בבא מציעא נ"ח א ותמורה ל"ד א. שבכולם אחרי שנשתתק הנשאל אמר להשואל. מיד שמע לך בהא ד' והוא השיב. הכי אמר רב ששת" אשר לא מצאתי כזה באחד משאר האמוראים. יתכן שזהו משום דלית אנן צריכין למסמך על שמועתיה דרב ששת דהוא גברא מפתחא (ירושלמי שבת פ"א ה"ב). לכן השתדל השואל למצוא לו חבר לאוקמי גירסא אם כי ידע מדברי רב ששת.

רש"י ד"ה מעין שמינע הבינונו כו'. שכולל י"ב ברכות וגי ראשונות וגי אחרונות כהלכתן — כצ"ל.

י"ז ע"א. לעושים לא נאמר אלא לעושיהם. ע' גהש"ס. וראה בס' חסידים ר"ס י"ז ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם. ובמקור חסד שם.

וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. יצוין בתוס' סוטה כ"ב ב ד"ה לעולם כו' שהביאו משלהי פרק היה קורא במס' ברכות (י"ז א) כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. וכן היא בס' חסידים שם ס"י י"ז וראה מקורא אות ג. וע"ע בס' חסידים ס"י רפ"ט ובמקורא אות ב ובניצוצי זהר תולדות קמ"ב א אות ה'.

וכליותי תעלוונה בדברך מישירים. ראה לה"כ משלי כ"ג ט"ז. כי הו' מפמרי רבנן כו' אמרי ליה עולמך תראה בחיידך כו' פיך ידבר חכמות כו'. ברש"י: פיך ידבר חכמות. בלשון ברכה היו אומרים. לכאורה מפליא מאי בעי רש"י במליצה זו יותר מבכל הברכות שנאמרו. ומצאתי בס' חרדשי הגי' יהושע ויידקרה שכן עש"ש באר"ח ס"י קט"ו שפסקו אשר הוא בלשון יחיד אין מכנין אותו לרבים ה"מ בזמן שמתכוון לקרות אבל כשאומר אותו דרך תפלה ובקשה מותר. והנה הרי מקרא כתוב בתהלים מ"ט פי ידבר חכמות. והאיך הרשה לעצמו לשנות מלשון הפסוק. לכן הדינך רש"י שבלשון ברכה היו אומרים. אלופינו מסובלים רב ושמואל ואמרו לה ר' יוחנן ור"א חד אמר מסובלים בתורה ומסובלים במצות. ור"א אלופינו בתורה ומסובלים ביסורים. בס' שם עולם אות ה' הבאתי להכריע דרב ור' יוחנן בחד שיטתא קיימי שדרשו מסובלים ביסורים עיי"ש.

ע"כ. שמעו אלי אבירי לב הרהוקים מצדקה. רב ושמואל ואמרי לה ר' יוחנן ור' אלעזר ח"א כל העולם כולו גוזנין בצדקה והן גוזנין בורע. וח"א כל העולם כולו גוזנין בזכותם והם אפילו בזכות עצמן אין גוזנין. בס' שם עולם אות ו כתבתי דללישנא שהיא פלוגתא רב ושמואל ממקומו הוא מוכרע שרב הוא האומר כל העולם גוזנים בזכותם והם אפי' בזכות עצמן אין גוזנין כדסיימו בד"ה יהודה אמר רב בכל יום יום בת קול יוצאת מחר חורב ואמרת כל העולם כולו גוזנין בשביל חנינא בני חנינא בני די לו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת. ולהאיכא דאמרי שהיא פלוגתא ר' יוחנן ור' אלעזר הוכחתי שם שר' אלעזר סמוך לרשמואל רבו שהן גוזנין בנורע עיי"ש. ובה תסתיים זהות פלוגתייהו דר' יוחנן ורשב"ל בירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ח אחרי שהובררה שיטת ר' יוחנן ממילא דרשב"ל קאי בשיטת ר' אלעזר עיין שם.

תורה מי שמתו מוטל לפניו רש"י גרם פרק מי שמתו אחרי פ' תפלות חשחר כו'. יש לפעמים נפ"מ להלכה בסדור הפרקים לענין מחלוקת ואח"כ סתם או סתם ואח"כ מחלוקת וראה בס' יסוד המשנה ועריכתה פרק ד ובהערותי שם מדוכתי טובי. וע"ע בגטין ע"א א רש"י ד"ה טעמא כו' ואפילו ר"ס מודה לקמן בפרק התקבל כו'. ובהנהגות הגריי ברלין שלפנינו היא לעיל ס"ו ב. ועוד שם ד"ה הא אמר כו' דהכא תנן לקמן אמר לשנים כו' ובהגרייב כ' לפנינו לעיל ס"ו ב. ובאמת אין להגיה רק לפני רש"י היה פרק מי שמתו לפני פרק התקבל. **תורה ואינו מוכר כו' וכן משמע בירושלמי נמסר לרבים** אובל בשר ושותה יין כו'. יצוין בירושלמי מועיק פ"ג ה"ה באחותו הנשואה מתאכל ואינו ובהנהגותי שם.

שם בתוס', ומעשה שמתה אחותו של רבינו תם והודיעו לו במוצאי שבת כו'. עש"ש במהרש"א ואין לדבריו מובן אלא דלא גרס המלים. במוצאי שבת".

מביא הגירסא כל הקורא ק"ש בלא תפלין ובלא ציצית כו'. ועש"ש בשערי זהר הכא וע' בשו"ת שאילת יעביץ ח"א סי' פ"ב. במחצית השקל ומשנה ברורה ס"ס כ"ד. בשו"ת עמק הלכה מהגרמ"א אלופין (ורשה תרנ"א) סי' ב. ובשו"ת ארץ צבי מהגר"צ פרוטר הי"ד (לובלין תרצ"ט) סי' א.

ט"ו ע"א. כל הנפנה כו' מעה"כ כאלו כו' ואסובבה את מזבחך ה'. ע' שמות רבה פליח שסיימו: יכול להקריב פרים ואילים ת"ל לשמוע בקול תודה וכו'. ושפיר נרמזה בזה תפלה.

מ"ט דר"י משום דכתוב שמע כו'. ע' מורה נבוכים ח"א פמ"ה שמע מלה משותפת תהי בענין שמיעת האזון כו' ותהי בענין הידיעה וכו'. ובהורא האוינו רצ"ד ב. וראה בתפארת ישראל ריש המסכת אות א מלת קרא יש לו ד' הוראות כו'. וברש"ב"ם דברים ט"ז כ' פס' כי קרא שמיטה לה' ובנתינה לגר שעל האונקלוס שם.

תורה ור"י מבישיר כו' וי"ל שאני ברה"מ: שהיא חומרא יתירה כו' והם החמירו על עצמם כו'. הכוונה כדברי הסרי ביו"ד ס"י ג"ה סק"ו דכשנקטו ישראל קדושים נהגו בו איסור או הם החמירו על עצמם זה קיל מדרבנן.

ע"כ. תורה דילמא ר' יהודה וחמורא מחמרא וכו'. תימא דאין זה משום מקום דקאמר חמורא מחמרא ולאוקמא אליבא דחד תנא וכו'. וי"ל משום דלקמן פסקינן כו' יהודה לכך נחא ליה לאוקמא אליבא דר' יהודה. בס' שערי זהר הבאתי מהקדמת ס' פאת השלחן בשם הגר"א דבאמת המשנה אינה חסירה כלום אלא רבי ס"ל כחד מ"ד ואליבית סתם. וגמרא ס"ל כאידך מ"ד ואליבית חמורא מחמרא (וראה אשר תארכתי שם בס"ד). ומצאתי שכן מבואר בגמ' בבא קמא ק"א ב מתני ליה רבי לר"ש בריה כו' אמר רבא כי שכיבנא ר' אישעיא נפק לוותי דתריצנא מתניתין כוותיה כו'. וברש"י דאוקי בחמורא מחמרא. הרי שר' אישעיא שפירש המשנה העתיקה דלא כרבי העורך החותם אוקי לה בחמורא מחמרא. ובס' יסוד המשנה ועריכתה בירורים י"ב (הוצאה רביעית ע' ס"א) הצעה ב. הבאתי כמה מקומות שמצינו דאמרו חמורא מחמרא בכדי לאוקי מתניתין כמאן דס"ל כוותיה כמבואר בתוס' שבת ל"ז רע"א ד"ה לעולם אימא לך להחזיר תנן וחמורא מחמרא וכו' משום דקיי"ל כתנניה דחיק לאוקמא מתניתין כוותיה. וכן בשבת כ"א א כולה רבן שמעון בן גמליאל וחמורא מחמרא והכי קתני כו'. וכזה בכתובות י ע"א ואי בעית אימא כולה רש"י"ג היא וחמורא מחמרא וה"ק. וכן היא שם ס"ז א ואי בעית אימא כולה רש"י"ג וחמורא מחמרא כו'. ועוד שם פ"ט רע"ב אלא כולה רש"י"ג וחמורא מחמרא וה"ק כו'. ובבבא בתרא צ"ג ב דילמא כולה רש"י"ג היא וחמורא מחמרא כו'. אחרי שהלכה כרש"י"ג במשנתיה. וראה גטין ע"ד ב אמר רש"י"ג מעשה בצירן כו' מאן תנא דקתני מעשה. חסורי מחמרא וה"ק כו' וע' תוס' וחרדשי הרשב"א שם. וכן אמרו בעירובין פ"ח ב כולה ר' אליעזר בן יעקב וחמורי מחמרא וה"ק כו'. משום דהלכה כר"א בן יעקב במשנתיה. וראה בבא בתרא ק"ל ע"א אי בעית אימא כוליה דר' יוחנן בן ברוקה וחמורי מחמרא וה"ק כו' וסיימו עלה אר"י אמר שמואל הלכה כר' יוחנן בן ברוקה. ויש להעיר עוד מתוס' שבת פ"ו ע"א ד"ה תני רישא כו' אומר ר"י דמשום הכי אינו מניה כדי לאוקמא כולה כו' אלעזר וכו'. שם ק"כ ע"ב לעולם לא תיפיק וברייתא ר' יוסי היא וחמורי מחמרא כו'. בעירובין צ"ח רע"ב אלא כולה ר' יהודה היא וחמורא מחמרא וה"ק כו'. וכן בפסחים י"א א כולה ר' יהודה היא וחמורא מחמרא וה"ק כו'. ובגטין ע"ח סע"ב אב"א כולה ר' שמעון בן אלעזר היא וחמורא מחמרא וכו' וראה להלן גדרים כ"ג ב.

ואי אשמועינן כו' הו"א צריך ואין לו תקנה קמ"ל. עש"ש בס' נפש חיה ס"י ל"ב סע' ל"ה אי. צריך" משמע דיעבד או לכתחילה והבאתי מדוכתי טובי. וראה בנמוקי יוסף יבמות ר"פ הערל משיך צריך למול. צריך מדרבנן משמע דאי מדאורייתא חייב מבעיא ליה. **ט"ז ע"א. רמי ליה ר"מ כו' אישתיק.** א"ל מיד שמיע לך בהא, א"ל הכי אמר רב ששת כו'. כיוצא בה מצינו בשבת פ' ע"ב.

ירושלמי לעשות הפסח ע' תוס' פסחים ג' ע"ב ד"ה מאלית שלא עלה לרגל מי שלא היה לו קרקע בארץ.

ע"כ, תורה מדרגתן היינו כו' דרביעית דם הבא משני מתים טמא ואפקינן ליה מנעל כל נפשות מת לא יבא כו'. יעוין במתרישא שכי לא ידענא מהיכא פסיקא להו דכתן מוזהר על רביעית דם. דמהאי דבחמה המקשה אינו מוכח כו'. והנה זה מבואר בחולין שם. ואולי כיונתו מהיכא פסיקא להו בכהן חדוץ דהאי קרא בכהן גדול כתוב. ובעיקר דברי התוס' צ"ע למת הקשו מדברי ר"ע ולדידיה לא יתורץ עם סברת הזקנים הראשונים דהרי כהן מוזהר גם על רביעית דם הבא משני מתים ועל זה אין הגזיר מגלה הור"ל להקשות מדברי החכמים דלפני לרביעית דם הבא ממת וע' רמב"ם הל' טריס פ"ג הל' ג' ומל"ט גזירות פ"ה.

שם בתוס', ע"כ פ"ה ר"ה דגולל היינו מצבה כו'. צ"ע מסוכה מ"ד א אלא מעתה לריא טמא משום גולל כו'. ולאחותו מה ת"ל, הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו כו' ת"ל ולאחותו וכו'. יעוין במדר' חזית פ"ה פ"ה פתחו לי אחותי שנתאחו לו במצרים בשתי מצות בדם הפסח ובדם המילה כו'. מקבילות במלת אחותו.

כ' ע"א, וכי הוה ממי ר"י בעוקצין כו'. ע' חוריות י"ג ב נימא ליה גלי עוקצין דלית ליה כו'.

רש"י ד"ה האשה שכבשה כו' משנה היא במס' עוקצין. במ' מרגליות הים סנהדרין ק"ו ב אות ט"ו דהוה ט"ס כמבואר ברש"י תענית כ"ד, ומה שהקשה בתוס' הכא על פרש"י מתישב מתוך פ"ה הר"ש למשניות אלו.

תורה וקטנים פטורין מקיש, פ"ה הקונטרס קטן שהגיע לחינוך, ולא נחירא דהא אמרינן קטן חידוע לשמור תפלויו אביו חייב לקנות לו תפלין כו'. יעוין בכפות תמרים סוכה שם מ"ב א שדייק קטן חידוע להתעטף חייב בציצית חידוע לשמור תפלויו אביו קונה לו תפלין כו'. שינו בסגנונם ולא נקטו חייב בתפלין כגבי ציצית, ונראה דבכל מ"ע מחויב האב לחנך בנו בהיותו מופלא סמוך לאיש, אבל תפלין שצריכין גוף נקי לא חייבוהו לחנך בנו בהנחת תפלין יום יום אך יקנה לו תפלין וזהו כעין חינוך שידע כי עוד מעט ויתחייב במצוה זו.

ע"כ, אראביא נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה, אמאי מ"ע שהז"ג היא, אמר אב"י מדרבנן. אמר ליה רבא והא דבר תורה קאמר כו'. כה"ג בשבת ק"ז רע"ב אמר אב"י הכי קאמר כו' אמר ליה רבא הא למה שינו חכמים קאמר כו'. בכתובות י"ב א אמר אב"י לעולם ארישא ותני כל שנאה, אמר ליה רבא והא כל שלא נהג קאמר, במס' ד' סע"ב אמר אב"י תני מקרעת, אמר ליה רבא והא שוברת קתני, שם י"א א אמר אב"י אימא כו' אמר ליה רבא הא וכן לענין הטובה קתני, בסנהדרין י' ע"ב אמר אב"י תני קידוש החדש, אמר רבא והא עיבור קתני, בבכורות ד' רע"א אמר אב"י הכי קאמר כו' אמר ליה רבא והא פטרו אינהו קתני, ועיין גדה ל"ח ב אמר רב ששת אימא במקום שיש ולד, אמר ליה רבא והא בלא ולד קתני.

תורה נשים בבריהמיו כו' תימא כהנים ולוים נמי תיבעי שחרי לא נטלו חלק בארץ כו'. יעוין במעשר שני פ"ה מ"ד ר"ם אומר אף לא כהנים ולוים שלא נטלו חלק בארץ, ורי"א יש להם ערי מגרש, והנה הלכתא כר"י, ומלבד זה הן לעתיד יהיה להם חלק בארץ ככל שבטי ישראל עיין בבא בתרא קכ"ב א שער לוי אחד (וע' מנחת חינוך מצוה ת"ח) אי"כ הוי כיש לו חלק בארץ.

באמת אמרו בן (קטן — רש"י) מברך לאביו כו' אבל אמרו חכמים תבוא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו כו' כגון שאכל שיעורא דרבנן דאתי דרבנן וטפיק מדרבנן. נקטו בזה "תבא מארה" מלה"כ מלאכי ב' ב—ג: אם לא תשמעו לי ואם לא תשימו על לב לתת כבוד לשמי אמר ה' צבאות ושלחתי בכם את המארה ואורתי את ברכותיכם וגם אירוחיה כי אינכם שמים על לב, הנני טוער לכם את הורע וגו' והנה בשנת בצורת אין אכילה לשובע

י"ח ע"א, ובשבת מיסב ואוכל כו'. בצליה העיר דברישא תני ק"ש תפלה ותפלין ובסיפא לא תני תפלין ועמש"כ, ויעוין במתע"ק כ"ב ב דמוכא גם תפלין.

לא יחלף אדם בבית הקברות כו' וספר תורה בזרעו וקורא כו'. בתוס' דהיה על פה אסור לקרות, ונראה דחז"ל דייקו ונקטו ס"ת בזרעו דאלו אין עמו ס"ת בלא"ה אסור לקרות משום דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה, וכן דייקו בבראשית רבה פס"ג ד הגמון אחד שאל כו' הביא נייר חלק וכתב עליו ואחרי כן יצא וגו', וכמו כן בויקרא רבה פט"ו מעשה ברובל אחד כו' הוציא לו ספר תהלים מחיקו הראה לו פס' מי האיש החפץ חיים כו'.

ע"כ, ונחת וטביל, בהנחות רציח הצ"ע דהרי טבילה לביק עזרא תיקן ובניה קדם לעזרא ועדיין לא היתה תקנה זאת בימיו, ולא העיר ע"ד התוס' בבא קמא פ"ב רע"ב ד"ה אתא איהו ותיקן אפילו לד"ה שסיימו והא דאמר במי שמתו גבי בניה דתבר גזיזא דברדא ונחת וטביל לא לדברי תורה דאכתי עזרא לא הוי אלא לאכול חולין במתרה, ועמש"כ במ' נפש חיה ס"ה ר"פ.

ואר"י קשה רימא למת במחט לבשר החי, ע' ס' חסידים ס"ו תתשס"ג לא שכואב לו אלא הנשמה קשה לה זולת הגוף, וראה מקור חסד שם אות ג—ד.

הלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו כו'. ע' צוואת רבינו יהודה החסיד אזהרה ט': יהירות של מתים משוטטות בעולם לשמוע מה גזירה יצאה לעולם כו', ובתגהותי מקור חסד שם, ובפנים בס"ח ס' תנ"כ ושם ס' תתשל"ג ובמקרה שם.

בצנורא דרשא, מקום גניזה, ע' ירושלמי סוטה פ"ג הל' ג' תחת צירו של היכל, וע' רש"י יהושע כ"ד כ"ו תחת האלה, והא מזוזת הפתח, דאבוהו דשמואל כו' אזל אבתריה לחצר מות כו'. ידוע דשמואל כהן היה ולא נשתטח על קברו משם כי אם בריחוק מקום הקברות, ומוכח איפא שכל הרואה מסוגל וראה מש"כ במבוא לס' הלולא דצדיקא.

בעינא אבא בר אבא, לא נקט אבא בן פלוניא אמו לאשר בנפטר מוכירים שם האב עמש"כ במקרה לס' חסידים ס' רל"ז אות ג, ושם ס' רמ"ב מרמב"ן ר"פ תוריע שהאם נותנת החומר והאב הצורה ובכן כשמתפללים על נשמת הנפטר מוכירים שם האב, וגם לאשר חלק אמו בשר דם בלה ונרקב ואך מחלק האב שהן העצמות מתקיים הנסמך שממנו התחיה, וראה שו"ת אפרקסתא דעניא ס' כ"ב.

י"ט ע"א, תנא דבי ר' ישמעאל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה כו' ודאי עשה תשובה, ע' שבת י"ב ב לא יקרא אדם לאור הנר שמא יטה, אמר ר' ישמעאל בן אלישע אני אקרא ולא אטה כו' רנ"א קרא וטה וכתב על פנקסו אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי נר בשבת לכשיבנה ביהמ"ק אביא חטאת שמנה.

אמר ר' יהושע בן לוי בביד מקומות כו', ע' פסחים נ' ע"ב אמר ר' יהושע בן לוי כ"ד תעניות ישבו אנשי כנה"ג כו', יבמות פ"ו ב דא"ר יהושע בן לוי בכ"ד מקומות נקראו הכתנים ליום כו', בעבודה זרה כ"ה א כיום תמים גו' ר' יהושע בן לוי אמר כ"ד וכו', במדרש ויקרא רבא פל"ד י"א ר"ס אמר בשם ר' יהושע הפסדה כ"ד קללות ומתן שכרה כ"ד ברכות כו', ובאיכה רבתי פ"ג ו' ר"ח רבא אויל לדומא ואיתקבל גבי ר' יהושע בן לוי אייתי לקמיה כ"ד תבשילין כו'.

ח"ו שעקביה בן מהללאל נתנדה שאין עזרה נגעלת על כל אדם מישראל בחכמה בטהרה ופיראת חמא בעקביה בן מהללאל כו'. מליצתם זו אינה מוכנת כי הרי כל ישראל מחויבין לעשות הפסח אי"כ הכונה שאין בישראל כמותו ולמה לא נקטו כך בפשטות, ונראה שכוונה מיוחדת תבליעו בזה לאשר ח"א שנתנדה לפי שזולל בכבוד שמעיה ואבטליון באטרו דוגמא השקיה בעוד שהם גדולים ממנו, והיה מחסיד כי מאן דאמר שלא נתנדה בשביל כך ס"ל שהוא גדול ממנו, לכן בחרו בלישנא דחכמי שבין המחויבים לבוא לירושלם לעשות הפסח אין גדול ממנו, ויצאו מכללם שמעיה ואבטליון שהיו בני גרים כדאמרינן ביומא ע"א ב וגטיו נ"ו ב ויכלו לפטור עצמם מלעלות

דנפסל עלואי ט' קבין. יעוין בס' חסידים סי' תכ"ח שבי' אדם שאין לו מי שישפוך עליו ט' קבין ואין לו כמו כן כלי עשוי שיהא נשפכין עליו בלא ידיו יכניס המים בכלי שלו וישימם על דבר גבוה וישפכו עליו וכו', ובהגהותי מקור חסד שם דמבואר בזה שהשעה קבין לא בעי כח גברא. ויעוין בס' תמים דעים להראב"ד תשובה סי' ובס' הנפש להראב"ד שער תמים פ"ג, וראה שו"ת ארץ צבי מהגר"ר אריה צבי פראסר הי"ד (לובלין תרצ"ט) סי' פ"ט, בס' טהרת המים עה"ל מקואות מהגר"ר ניסן טלושקין (גורק תש"י) סי' נ"ח, בשו"ת צור יעקב (ירושלם תשט"ו) ובסה"ס שארית יעקב סי' ט, ובשו"ת משנה הלכות ח"ג (ברוקלין תש"ך) סי' ב-ו.

הבו לי לירידי לברך דליכא עלוואי לא הא ולא הא. ירצה כל עוד שלא העריב שמשו עדיין לא הוכשר גברא מכל וכל, אבל אחרי כן הכשר טהרה עליו יותר ממי שלא נטמא כל עיקר עמשי"כ בהגהותי לשו"ת מן חסידים לר"י ממרוש סי' ה'.

כ"ג ע"א, שמור רגליך כו'. במהרש"א כ' לכאורה כו' שאינו יודע אם חייב להביא קרבן חטאת או אשם, צ"ל או שלמים ע' רש"י קהלת שם.

אל תהי ככסילים שחוטאים ומביאים קרבן ואינם יודעים אם על הטובה הם מביאים או על הרעה כו'. ע' מקור חסד לס' חסידים סי' ז אות ז ושם סי' רכ"ח אות ב שצ"ק נשיאת חטא בשוגג היא הודון שקדם לכך וגרר מכשול צון זה בלא יודעים, ולכן בודוי על חטא בשגגה מזכיר גם עויתי פשעתי (שתמה על זה במנחת חינוך מצוה שס"ד) יען שלולא הפשיעה לא היתה עבירה זו באה לידו כו' וראה באור החיים פ' משפטים כ"א י"ב עה"ס והאלהים אנה לידו גר' שכתב אדם זה אינו גולה על זהריגה אלא על מה שקדם לת' סביב זהריגה כו', ובס' שיחות חכמים פרק אמרי נועם הארכתי בס"ד.

איבעי להו מהו שיעבם כו' רבינא שרי רב אדא בר מתנא אפר, אתו שאלוה לרבא כו'. יתכן שהוא תאביעא הרמיזה במגילה כ"ח ב דרבינא ור' אדא בר מתנא הו' קיימו ושאלו שאלתא מרבא כו', אוחזין בבגדו ובירו ומניחין בחורין כו', הכוונה או מניחין בחורין ואך לא בסמוכים לרה"ר ע' רש"י בבא קמא ט' ע"א ד"ה ורביא ועוד.

ע"ב, רש"י ד"ה ולא יישן בהם שמא יפיה, עמשי"כ במהרש"א כ"א וראה ברש"י סוכה כ"ו סע"א ד"ה דנקט כו' שמא יפלו מידי. צ"ר ביה תפלין אפור למיצר ביה פשיטא, עיין ס' חסידים סי' רפ"א ובמקור חסד שם, ושם סי' תת"ק אמרו חכמים שאדם יכול לצרור מצות בסוף סודרו שקשורים בו תפלין כו' ובמקור חסד שם.

תויבתא דשמואל תויבתא, אמר רבא אע"ג דתניא תויבתא דשמואל הלכתא כוותיה כו'. ע' בהגהות הגר"ר בצלאל רגנסבורג ובהגהות הגר"צ היות שהעירו מרשב"ם בבא בתרא ג"ב ב דהייכא דנקטו "תויבתא דר' פלוני תויבתא" אין הלכה כמותו בשום פעם עמשי"כ בזה, וראה עירובין ט"ז ב תויבתא דרב פפא תויבתא, וחלקתא כותיה דרב פפא, ושאלו: תויבתא וחלקתא (בתמיה), ומשני: אין, משום דדייקא מתניתין כותיה, וכעין זה בסנהדרין כ"ז א תויבתא דאבי תויבתא כו' וחלקתא כותיה דאבי, ושאלו: והא אתותב, ומשני הווא ר"י הווא כו', וראה פסחים צ"ג ב איווה דרך רחוקה כו' אמר עולא מן המודיעים לירושלם ט"ו מילין כו', והלאה צ"ד א תויבתא דעולא תויבתא, ובכל זאת פסקין כותיה דעולא ע' רמב"ם הל' קרבן פסח פ"ה ה"ט ובכ"מ הל' איסורי מזבח פ"א ה"ד.

כ"ד ע"א, תודיה דתניא כו' ולא אשכחן אשתו דמתקריא בני ביתו כו'. יעוין לקמן כ"ז סע"ב איזיל ואימליך באינשי ביתא כו' איזיל ומליך בדבתהו כו', ובבא בתרא צ"ח א מאן דיהיר אפילו אינשי ביתו לא מקבל כו' ע' רשב"ם שם, וכן בתענית כ"ג א וסוטה מ"ז ב, וע' בבראשית רבא פנ"ד ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, ר"א זו אשתו שנאמר אויביו איש אנשי ביתו (ולעיל מניה כתיב משכבת חיקך שמור פתחי פיר), ויתכן לחלק בין אנשי בית שאשתו כלכל לבין בני בית שאך הבנים במשמש, וע' בס' משכנות הרועים

ואז יוכל הקטן שמחויב מדרבנן להוציא את אביו בברכתו דאתי דרבנן ומפיק מחויב מדרבנן.

תודיה הוציא בשפתיו כו'. במהרש"א לשון "אף על פי" אינו מדויק כו', אולם במחברתי עוללות מחקר יא בררתי שהרבה פעמים יבא "אף על פי" כמובן "הואיל", וראה ברמב"ם הל' בואת מקדש פ"ט ה"ה אע"פ שנפסלו ובהגהותי שם.

כ"א ע"א, ואריי אמר שמואל הית עומד בתפלה כו'. אינו והאמר רב נחמן כי הוינן בי רבא בר אבוהו כו', בס' שם עולם אות רכ"ז סימתי בזה מה דאחפלונו בירושלמי דמכילתין פ"ד ה"ד הית עומד ומתפלל בשבת ושבת של שבת והזכיר של חול ר' חונה אמר איתפלגון רב נחמן בר יעקב ורב ששת חד אמר חותך את הברכה וחרגא אמר גומר את הברכה עיין שם.

ע"ב, כי אתא רב דימי אמר ר' יהודה ור' שמעון תלמידיו דר' יוחנן כו'. בפתיחתי לס' שם עולם פרק ט הערתי שבכמה מקומות הושמט שם אבי האומר ויכלנו לחשוב שזהו ר' פלוני סתמי כדמצינו בסוכה כ"ח ב ר' שמעון אומר כל שיעור כו' והכוונה שם לר"ש בן לקיש, בפסחים פ"ו סע"ב ר' יוחנן אמר מפני ששיגרן לבית אמן, וזה מבואר בתוספתא בבא קמא פ"ו ה"ב בשם ר' יוחנן בן זכאי, אך ספרא בצירא השמיט כדחבא וכאלו הרבה.

אפילו למ"ד דלא דרש סמוכין בכל התורה במשנה תורה דרש. הגר"צ הסביר שלמ"ד תורה מגילה מגילה ניתנה לא שייך למידרש סמוכין בארבעת הספרים אך במשנה תורה שנכתב ביחד יש מקום לדרוש סמוכין, וצ"ע דהנה בגטין שם ר' יוחנן הוא דס"ל מגילה מגילה ניתנה ובכל זאת דרש סמוכין ע' סוכה ט' ע"א וכי תסכרו ממכר כו' וכמוהו.

כל המלמד לבנו תורה כו' בקדושין ל' הגירסא לבן בנו.

כ"ב ע"א, מוכאן אמרו חזכים כו' מותרים לקרות בתנ"כ לשנות במשנה ובגמרא כו' אבל בעל קריין אסורין וכו', רנב"י אומר אף מצינן את הגמרא ובלבד שלא יאמר אזכרות שבו, משמע דאינשי שאינם בע"ק רשאים לומר האזכרות כשיציעו את הגמרא והמשנה, וראה לעיל ר' ע"א ומגין שאפי' אחד ועוסק בתורה ששיכנה עמו שנאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי כו' ובמהרש"א שם דמפרש לה לענין עוסק בתורה שרשאי להזכיר שמי בדרך לימוד כו', אמנם בסנהדרין ק"ד א אוכלי עמי גו' ה' לא קראו כו' במהרש"א שם במלמד תינוקות כשקרא עמו אינו ראוי להוציא שם מפיו, ומבואר בקטעים מתבני הגאונים (גנוי שכטר כרך ב ע' ל"ט) מ"ט לא קאמר בין במתניתא בין בברייתא ובין בגמרא ברוך אתה ה' דחתם רימזא בעלמא היא דכיון דגמרא לאו שעת מעשה היא אי אמר ברוך אתה ה' הר"ל כמוציא שם שמים לבטלה, אולם זה דוקא במטבעות הברכות המוזכרות בתלמוד אבל כשקרא פסוק מתג"ד שמוכא בגמרא מותר להזכיר כקורא בתורה ראה תשובות הגאונים מהגניזה (ירושלם תרש"ח) סי' מ"ט ועיין בתשב"ץ קטן סי' תכ"א.

כי אתא זעירי אמר בשלוח לטבילותא כו'. ע' שו"ת מן חסידים לר"י ממרוש סי' ה ומש"כ בס"ד בהגהותי שם באריכות וע"פ שו"ת מהרש"ם מברזן ח"ג סי' רפ"ח ושו"ת אפרקסתא דעניא סי' י"ב.

פלוני בה תרי אמוראי במערבא ר' יומי בר אבין ור' בר זבירא ח"א שנאה ח"א לחשה כו' מאן דתני לחשה שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין. בס' שם עולם אות ז הבאתי להכריע עפ"ד הירושלמי דמכילתין פ"ג ה"ד (שם ר"י בר אבין היינו ר' יוסי ביא ולא ר' יעקב בר אבין דלא לאפושי פלוגתא) וממילא תסתים שמעתתא.

ע"ב, ר' יוחנן וריב"ל ור' אלעזר ור' בר חנינא חד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא כו'. בס' שם עולם אות ח הבאתי מירושלמי דמכילתין פ"ג ה"ד דר' יסה (והא ר"י בר חנינא ע' הגהות הגר"ר יעב"ץ שבת ל"ב ב) בשם ריב"ל אין קרי אלא מתשמיש המטה כו' ותסתים שמעתתא.

ע"ב. תורה ודעות שלום לרבו כו'. במהרש"א קצת קשה כו' וי"ל בין תלמיד לעבד שהוא ודאי אינו נותן שלום כלל לרבו. וכדבריו מפורש בתוס' בבא קמא ע"ג ב ד"ה כדי וכו'. וע' מהרש"א שבת פ"ט מצאו להקב"ה יושב וקשור וכו'.

ותניא ר' אליעזר אומר כו' והאומר דבר שלא שמע מפי רבו כו'. עמ"ש"כ בס' דרכי התלמוד וחיזותיו מאמר ר' אליעזר הגדול באריכות בס"ד.

ת"ר מעשה בתלמוד אחד שבא לפני ר' יהושע כו'. יצוין בבבא בתרא ק"ט ב ותעמודנה לפני משה ולפני אלעזר וגו' סרס המקרא ודרשוהו דברי ר' יאשיהו. אבא תנן אומר בבבבב"ס היו יושבין ובאו לפני כולן כו'. והנה אותו תלמיד לא חפץ לשאול בבית הורע ושאל את ר' יהושע ביהודא טרם ששאל מרבן גמליאל עמ"ש"כ להלן.

עמר השואל ושאל כו'. בתוספתא סנהדרין פ"ז ה דאין שואלין מעומר כו'. אמנם בהגהות מיימוניות להרמב"ם הל' שבועות פ"ו אות ד מביא מתוספתא בסנהדרין אין נשאלין אלא מעומד. וע' ירושלמי נדרים פ"ו ה"ה ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. אין לי עומדין אלא נידונין. שואל הלכות אנדות מנין ת"ל עמדו ועמדו. וע' ס"ך י"ד ס"י ר"כ"ה סק"ט ופתחו תשובה שם מרדכי' תחדשות ס"י ל"א. ובש"ך י"ד ס"י רמ"ז סק"י. אולם משי"כ הש"ך שם דרבן גמליאל דהבא קודם חורבן הבית היה מפליא דהרי רבן גמליאל דהבא אינו חזק רק דיבנה בנו של רשב"ג.

אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה. אמר ליה ר' יהושע לאו וכו'. מאורע זה רב התוצאות לכל התושבעים שעי' העבירוהו לרבן גמליאל מהפקידו. וביבנה יצאה בת קול שהחלכה בבית הלל בכל מקום היא נחידה סתומה. למת כיבש ר' יהושע דעתו. האם אמר לחכם לחיות דעה בהלכה טרם שהוכרעה. ולא עוד אלא שכלול כיחש ח"ו ברבים בהשיבו לאו. והביחו לי מקום ת"ל לברר שיעקר קוטב שאלה זו כמו בהשאלה שקדמה לה בבוכרא דר' צדוק אם חלקנו בין חבר לעם הארץ היא פלוגתא יסודית בין בית שמאי לבית הלל ששמאי אמר עשה תורתך קבע (אבות ספ"א) כלומר אל תקיל לאחד ותחמיר לשני בעוד שביית הלל החמירו לפעמים בחשוד על הדבר. והוכחתי שטרם שיצאה בת קול דהלכה בבית הלל נטה רבן גמליאל להחמיר בבית שמאי. וגם כל תכנית הורע הגדול היה בבית שמאי שלא שנה לכל אדם. ור' יהושע נטה לשיטת בית הלל והקיל לר' צדוק הבבלי חשוד בהחלם להטיל מום בבכור בכוננה. וכן הורה לר' שמעון בן יוחאי שתורתו אומנתו כי לו תפלת ערבית רשות. אבל לא עלתה על דעתו של ר' יהושע להורות כך ברבים לכל אדם מישראל. ומובן שלא היה יכול להנמיק זה בפרהסיא במעמד בעלי תריסין היינו בעלי חנויות שבאו בחדש כלה לשמוע דברי חכמי ישראל בבית מדרשם ראה בספרי יסוד המשנה ועריכתה בסה"ס בירורים ח באריכות בס"ד. וע' שערי זהר שבת י"א א.

רש"י ד"ה האריך יבול החי להכחיש את החי על כרחי צריך אני להודות שאמרתיו לו רשות. יצוין בבכורות ל"ז א ד"ה האריך יכול החי כו' שכתב רש"י: ודאי כך אמרתי וחזרני ב"י. והנה הכא לא נקט כי חזר בו, כיון שסם התלכה כרבן גמליאל והכא כר"י. וכן מצינו כי גם כשאמר ר' יהושע נעניתי לכם עצמות בית שמאי (תניגה כ"ה ב). בכל זאת לא חזר להורות כב"ש עיין תוספתא אהלות ספ"ה. בראש השנה אשתקד צעריה. בבכורות במעשה דר' צדוק צעריה. המלים. בראש השנה. בבכורות"ן הן תוספתא מאוחרת שצינו הסקורות ראה בספרי הנזכר בירורים י"ז.

תא ונעבירה כו' ונקמיה לראב"ע כו' דהוא עשירי לעזרא. בס' מרגליות הים סנהדרין צ"ד א אות יג גיורי עד עשרה דרי הבאתי מדוכתי טובי דיוס אבות ניכר עד עשרה דורות. וכן בראב"ע עצמו שהיה עשירי לעזרא אמרו בירושלמי יבמות פ"א ה"ז שדוסא בן תריכנס העיד דעיני ראב"ע היו דומות לעיני עזרא. וראה בניצוצי זהר משפטים ק"ד ב אות ב.

(ליחורנו תרי"ב) מערכת בית כלל כ"ה. ועדיין צ"ע מספחים ק"ה ב לבניו ולבני ביתו כו'. ושם ג"ד א כדי להציא בניו ובני ביתו. וע' אר"ח ס"י רצ"ו ס"ד ולקטי פרי חדש ס"י רצ"ח. ובוודאי שאשתו עיקר הבית ע' ח"מ ס"י רמ"ז ס"ב ב' השולח כלים לביתו כו'. וראה ריש יומא וכיפר בעדו ובעד ביתו כו'. ביבמות ס"ב ב' ושפחה אתה וביתך כו'. בסוטה מ"ד א ובגית ביתך וכאלו.

ע"כ. המשמיע קולו בתפלתו. עמ"ש"כ בס' שערי זהר הכא ובסוטה ל"ב ב. וע"ע בשו"ת פרחי כוונה מהג"ר מסעוד הכהן (כובלנקת תשי"ח) ס"י כ"ה.

עליו חביא וברכר חזה תאריכו ימים. ברש"י בשביל דיבור זה. ע' שבת נ"ה ב כל דבר אשר יבא באש גו' אפילו דיבור יבא באש. שם ק"נ ע"א ה"ג כתיב ולא יראה כך צרות דבר כו'. יומא ה' ע"ב זה הדבר כו' אפי' דיבור מעבד ונחש"ס שם. בב"מ ע"ה ב נשך כל דבר אפי' דיבור וכאלו ע' מרגליות הים סנהדרין מ"א א אות ב.

כ"ה ע"א. רש"י ד"ה הדרוקן. חולי המצבה את הכרם. בהגהות מלא הרוצים העיר שבעירובין מ"א ב כתב רש"י שזה חולי הפה כו'. אמנם יצוין בעבודה זרה כ"ה א דאמר בכוה שמתחיל בפה וגומר בבני מעיים.

ידו מונחת בבית הכסא ר"ה אמר מותר לקרות ק"ש. ר"ה אמר אסור כו'. יצוין להלן ס"ב א עבדא ליה כוונתא ומנחא ליה ידא ארישא. הרי מציאות לידו מונחת בבית הכסא דפליגי.

א"ר יוסף שרא ליה מרא לנניבא כו'. כה"ג בעירובין כ"ט א אמר רב יוסף שרא ליה מריה לרב מנשיא בר שטובלי. ובסנהדרין צ"ט א אמר רב יוסף שרא ליה מריה לר' הלל כו'.

רש"י ד"ה א"ר כו' חומרא ח"א. יצוין ברבינו יונה וברמב"ם הל' ק"ש פ"ג ה' ובכ"מ דללישא בתרא היא קולא.

ע"כ. תורה גרף כו'. ע' מהרש"א כאן. וראה בבית יוסף אהע"ז ס"י פ"ז.

רש"י ד"ה מאן שמעת ליה. לא ידעתי היכן הוא. יצוין בתוספתא דמכילתין פ"ב.

כ"ו ע"א. אריב"ל ספר תורה צריך לעשות לו מחיצה כו'. בתוס' דגם בחומשים יש להחמיר. ויעוין בזה קדושים פ"ו ב רב ומנוגא סבא כד הוי חמי חומש דאורייתא וזה קם מקמיה כו'. וראה ניצוצי זהר שם אות ד. וע' השוכה באוני נרבווא (בתשובה בעלי התוספות סכ"ה. גורק תשי"ד) ס"י ט"ז.

ע"כ. ריב"ל אמר תפלות כנגד תמידין תקנום. יצוין בירושלמי דמכילתין פ"ד ה"א ובבראשית רבא פ' ויצא פס"ח דריב"ל הוא דאמר אבות הראשונים התקינו שלש תפלות ומשי"כ להלן כ"ה סע"א דמספא ליה בדריב"ל.

דאי לא תימא הכי תפלת מוסף לריב"ה מאן תקנת. ע' לקוטי תורה מסהרתי' פ' יתרו פס' זכור את יום השבת לקדשו שכתב הנה נבר והדעתך כי המוסף הוא בסדר יוסף כו' וראה שערי זהר הכא.

כ"ו ע"א. אמר רב נחמן אף אנן נמי תנינן כו' ארי"ב הלכה כר"י הואיל ותנן בבביריתא כותית. בדק"ס מבוארת הגירסא אמר רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינן כו'. וכן במקום שלפנינו ארי"ב הלכה כו' צ"ל ארי"ג והוא הוא רב נחמן שכינה שם למסכת עדיות. בבביריתא ראה בספרי לחקר שמות וכנויים בתלמוד מחקר ה. סגנונו של רב נחמן בר יצחק' בסופו מקדושים ג"ד סע"ב וכתובות כ"ז א ע"י"ש. משפחה אומר (בראשית י"ח) בחום היום הרי שש שעות

אמור וכו'. יצוין ברש"י משי"כ לבאר האסמכתא שבחום היום היינו בשש שעות. ובספרי דרכי התלמוד וחיזותיו במחקר על ציוני הפסוקים הצעתי לציין חבא כשהוא אמר כחום היום (שמואל ב' ד' ה') הרי שש שעות אמור כו'. דכתיב שם ויבואו כחום היום אל בית איש בישת והוא שוכב את משכב הצהרים. הרי שש שעות כומן הצהרים. ויובנו כוח דברי בעלי התוספות עה"ת דעת זקנים בראשית שם דלא ליסתרו מגמ' מפורשת זו. אולם יצוין בבראשית רבא פס"ח ח ומשי"כ במחקרי הנזכר ולקמן ל"ב ב.

בזה תהיה כבר הדגשת מעלת כל אחד מהם ולא אחז לקנאווי, אמנם בספרי יסוד המשנה הנזכר הבאתי שהמאורע הזה היה בחודש כלה שאז באו מכל שדרות העם לשמוע דרשות ראשי המתיבתא, ובחודש הן ישנם ארבעה שבתות, לא יכלו לפשר שר"ג ידרוש בשתי שבתות וכן ראב"ע דאז אתי לאקנויי, לתת לר"ג שתיים ולראב"ע אך שבת אחת לא חפצו לבטל תורה מישראל לכן השוו לחלוקה של ג' וא'.

ר' זירא כי הנה חליש מגירסיה כו', יעוין בס' מגן אבות לרשב"ץ פ"ב מ"ג וכל מעשיך יהיו לשם שמים, שהביא כי אמרו רז"ל כי הו' רבנן חליש מגרסייהו הו' אמרי מילי דבדיהותא, וכי' בשמונה פרקים להרמב"ם ספ"ב, ובתנאות הגר"ב העיר: לפי שעה לא ידעתי מקומו, וע' בס' תגמולי הנפש לר' הלל מוורנא ב' ע"א ובמאור עינים לר"ע ימי עולם, ויעוין בשבת ל' ע"ב (שהביא הגר"ב שם) כי הא דרבה מקמי דפתח להו' לרבנן אמר מילתא דבדיחיותא כו' וברשי' שם ד"ה וכן לדבר הלכה, אמנם ידענו ממדתו של ר' זירא שלא שחק מעולם ע' סנהדרין ג"ט סע"ב ונדה כ"ג סע"א, ויעוין בתענית ז' ע"א א"ל ר' ירמיה לר"ו ליתי מר ליתני, א"ל חליש ליבאי ולא יכלנא, לימא מר מילתא דאגדתא, ונראה שמילי דאגדתא הן מילי דמבדחי כמשי"א במס' סופרים פט"ו ה"ב פנים מסבירות תלמוד, פנים שוחקות לאגדות וע' נוסחת הגר"א שם.

אמר כי חלפי רבנן אז איקום מקמיהו ואקבל אגרא כו', לכאורה מפליא אשר הדגיש באמרו, ואקבל אגרא דהרי הו' כעושה בכדי לקבל פרס, וכתבתי בס' נפש חיה דאסורא בכדי לקבל אגרא הוינו רק במצוה שמחויב בה, אבל לפעול בכדי שיתחייב שרי לעשות למען קבלת אגרא בעד ההשתדלות להביא עצמו לידי חיוב עיי"ש באריכות, וראה בס' חסידים סי' ר"י שכ' אם ראתי ת"ח שתאריך ימים דע לך שהוסיף דקדוקים שאינם כתובים בתורה וכו' ובמקור חסד שם שאם כי שחר מצוה בתאי עלמא ליכא (קדושין ל"ט ב), דמי הקרימני ואשלם (ויק"ר פכ"ו) זהו במצוה חיובית אבל על מה שיוסיף בהידור מצוה שכרו אחר גם בעוה"ז ע' בבא קמא ט' ע"א עד שליש משלו ואינו נפרע לו בחייו מכאן ואילך משל הקב"ה שאוכל פירותיהן בעוה"ז, ולכן אמרו עשר בשביל שתתעשר (שבת ק"ט א) לאשר היה יכול לפטור עצמו מהחיוב בהכניסו דרך גגין, ואם הוא מביא עצמו לידי חיוב מקבל שכר גם בעוה"ז ראה מהרש"א סוטה י"ד על אמרם שנתאזה משה לכנוס לארץ ולקיים המצות התלויות בה לקבל אגרא כו', וע"ע בבני יששכר סיון מאמר ה' אות י"ד שכתב דלפי ששכר קימה לפני ת"ח היא יראת שמים (ובתנאותי שם רשמתי מקורו ממדרש תנחומא בהעלותך י"א ויהיו רואין אותך ועומדין מפניך ואתה מביאן לידי יראת שמים) שכר כזה מותר לבקש.

משום דמספקא ליה בדריב"ל, ר"ל אי נימא דתפלות אבות תקנום אין קפידא בסידור תפלת מוסף שאין לה בית אב אך מתקון חכמים ונוכל לאחרה אחרי מנחה שהיא בזמנה, אבל אי נימא דכל התפלות נתקנו מקביל לקרבנות המקדש איכ' ודאי שמוסף קודם בכל מקום למנחה, והנה לעיל כ"ו ב שנינו אמר ריב"ל תפלות כנגד תמידין תקנו והבאתי שם מירושלמי ומד"ר בשמיה דריב"ל תפלות אבות תקנום, וע"כ דתרי אמוראי אליבא דריב"ל, ור"ש דמספקא ליה בדריב"ל אי כמ"ד משמו שאבות תקנום ובכן יוכל לפעמים להקדים מנחה למוסף אי כמ"ד בשמו שכנגד תמידין תקנום וע"כ מוסף קדום לכן חביב עליה כששמע הכרעת ר"י.

ע"ב, ולא על מחר ממוא כו', ע' ירושלמי תרומות ספ"ה כ"ס שאסור לטחור את הטמא כך אסור לטמא את הטהור, ולכאורה יוקשה אשר לא נקטו חכמי גם ולא אימרו על אסור מותר כו', ונראה דזה נכלל באמרו טהור וטמא וכלה"כ (תור"ע י"א מ"ג) אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרוף ולא תטמאו בהם ונטמאתם בהם, ובגמ' עבודה זרה ט"ז א זליפתן של כלים טמאים, וע' סוטה ט' סע"ב ואל תאכלו כל טמא וכי עד השתא דברים טמאים קאכלה, ארי' דברים האסורים בגזיר, וע' תולין ק"מ רע"א כל צפור טהורה מכלל דאיכא טמאה, לא מכלל דאיכא אסורא.

ניחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא, בספרי יסוד המשנה הנזכר הוכחתי בבירורים ט' שמעולם לא העבירו את רבן גמליאל ממשרת הנשיאות הכי חשובה כי אם מתפקיד ריש מתיבתא, שני תפקידים אלו לפעמים נתאחדו באדם אחד וכשנתמנה הלל נקטו בפסחים סי' א בכפילא הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם, הדגשה שמסרו לו שתי משרות, הושיבוהו בראש המתיבתא וגם מינוהו נשיא עליהם, ובהסתלקות ר' יהודה הנשיא חילק המשרות גמליאל בני נשיא וחנינא בר חמא יושב בראש כתובות ק"ג רע"ב, ובכן כאשר רננו על יחסו לחבר המתיבתא אמרו תא ונעבירה ממשרה זו, ושאלו את ראב"ע ניחא ליה למר למתרי ריש מתיבתא, וכן נקטו בזבחים י"א ב שהושיבו את ראב"ע בישיבה וראה במחברתי עוללות אות י"ו באריכות.

אמר להו' איזיל ואיזילך באינשי ביתי, אזל ואמליך דרביהו, ע' ירושלמי פאה פ"ח ה"ו ר' עקיבא בעין מימניתיה פרנס, א"ל נמלך גו בייתא כו', ויעוין בהנחות הגר"ח שפירש בהקדם המבואר באבות דר' נתן דעונת נשיא היא מתודש לחודש לכן צריך היה ליטול רשות מדביהו עיין שם, ומתפלא אשר אין לכך זכר באבות דר' נתן, וראה מדבר קדמות להנחידא מערכת מ' אות ל"ט.

כ"ח ע"א, לית לך חזירתא כו', יעוין בתוס' בבא בתרא ק"ג א סד"ה ומטו בה משמיה דר"י בן קרחא כו' מרבינו נסים במגלת סתרים שמצא בבראשית רבה חוץ מן הקרח הזה ר' אלעזר בן עזריה, וכי' בתוס' בכורות נ"ח א סד"ה חוץ מן הקרח הזה דרבינו נסים פירש קרח ר' אלעזר בן עזריה דאמר בירושלמי שהיה קרח.

ההוא יומא בר תמני פרי שנין הוה, דבפחות מכך אינו ראוי להתמנאות ע' חר"ם סי' ד' סע' ג, וראה סוף הוריות דרבה מלך כ"ב שנין, והנה ידענו שהי ארבעים שנה ע' ראש השנה י"ח א, מוע"ק כ"ח א נמצא שנתמנה בהיותו בן י"ח.

היינו דקאמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה כו', ראב"ע הוא האומר ימות המשיח שבעים שנה ע' סנהדרין צ"ט א, והנה בימות המשיח יותרו כל הספקות, וזהו שכלל באמרה זו הריני בגדר אותו בן שבעים שנה שלא היתה הלכה שלא פרשה בו ביום ובכל זאת לא זכיתי עד כו'.

פליגי בה אבא יוסף בן דמתאי ורבנן ח"א אתוספי ארבע מאה ספסלי, וח"א שבע מאה ספסלי, קוטב פלוגתתם שלחוד איתוספי תלמידים שכל אחד היה מוטחה ביחוד לאחת מארבעת סדרי משנה (כל סדר פי מאה משנת רבי) המצויים (ע' בבא מציעא קי"ד ב בארבעה לא מצינא כו' וברשי' שם), ולחד אתוספי כל כך הרבה תלמידים שהתמחו בכל השבעה מאות סדרי משנה (ע' תגינה י"ד א בעלי משנה כו' חד אמר שבע מאות סדרי משנה), שמהם טבע רבי שבעה סדרים ואחר כן נתאחדו שני סדרים לאחד ראה בספרי יסוד המשנה ועריכתה סוף פרק ג (ע' כט-ל).

קא חלשה דעתיה דרבן גמליאל אמר דילמא ח"ו מנעתי תורה מישראל, אחזו ליה בחלמיה חצבי חיורי דמלין קיטמא, לאשר דרכם של תלמידי חכמים היה ללבוש בגדים לבנים (ע' קדושין ע"ב א דומים כמלאכי השרת וברשי' שם), לכן חראו לר"ג להפיס דעתו כי אלו לבושי לבנים מלאי קטמא נינתו, וסיימו שבאמת היו ת"ח אמתיים ואך להניח דעתו אחזי ליה כך.

תני עריות בו ביום נשנית כו', ראה בס' יסוד המשנה ועריכתה פרק א הערה לט-מ.

אמר להו' ההוא כובס כו', ע' בראשית רבא פצ"ח ח הלל מדור, ר"ח מן דשפטיה, דבית כלבא שבוע מדכלב, דבית ציצית הכסת מן דאבנא, דבית כובשין מן דאחאב כו', וראה מחברתי לתולדות ר' יהודה הנשיא מחקר ב הערה ט.

פרוקי גלי, סגור הדלת, ע' סנהדרין ק"ג סע"א דומה לגבירא דטרקית לגלית וברשי' שם.

נדרוש מר חזא שבתא ומר חזא שבתא, אתי לאקנוי, ואלא לדרוש רבן גמליאל תלתי שבתא וראב"ע חזא שבתא, לכאורה יפלא הן יכלו לפשר שרבן גמליאל ידרוש תרי שבתא וראב"ע חזא,

וידוע לפניך שאינה לטוב לנו אך הטוב בעיניך אתה עשה, ותמלא משאלות לבנו אך כשהם לטובה, ותקבל ברחמים וברצון את תפלתנו כו', וראה בסוף סי' תשצ"ה מקריח אות ב, ובסי' מרגליות הים מנהדרין צ"ב א אות י"ב.

ל' ע"א, חבר ע"ר, בפתיח"ש חכם המדינה, וע' תוס' יו"ט דמאי פ"ד מ"ג ד"ה חבר.

ע"ב, רש"י ד"ה משום רבינו, רב, ר"ל כאן מסווג על רב אבל לא בכל מקום ע' להלן מי"ט א דא"ר ארבי"א משום רבינו כל שלא אמר ברית וכו' לא יצא ידית, ולהלן באותו עמוד ר"ה אמר רב לא אמר ברית תורה מלכות יצא כו', וע' סוכה ל"ג א דבר זה רבינו הגדול אמרו והמקום יהא בעזרו וברש"י שם.

טעם ולא הזכיר של ר"ה בערבית אין מחזירין אותו כו' עמש"כ בס' מרגליות הים מנהדרין י' ע"ב אות ב באריכות.

במסופים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחת, בגהש"ס הביא דלא גרסו הך במסופין וכו', אבל הן גם מרישא משמע שאסור, יעלה ויבא" בתפלה מוסף שלכן אם שכח בשו"ת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במסופין, אמנם בראש פ"ג י"ז הביא מירושלמי שבראש חודש וחול המועד היו מתפללים במסופי שמונה עשרה ברכות, וכן נקטו במס' סופרים פ"כ ה"ז החזן צריך שיאמר אתה קדוש בשמו"ע של חנוכה וכן בראשי חודשים וכן בחולו של מועד שכתוב בהן עולת תמיד וכו', ולא נקטו שבת ויו"ט, ב"ר"ה ותה"מ לא היה נוסח שונה במסופי אך שהזכירו בעבודה הקרבנות, וגם כאשר הונגה להתפלל מוסף ר"ה ותה"מ כעין של יו"ט עדיין אמרו במסופי יעלה ויבא ע' תשובות הגאונים חמדה גנוזה סי' צ"ט, רוקח סי' ש"ו.

ר"ה ור"ה היא כרי שתתחזק דעתו עליו והיא כרי שתתחולל כו', עמש"כ בס' שם עולם אות י' בהסבר פלוגתא זו, ויעזין בס' התורה והתלמוד שכי' להכריע דר"ה הוא שאמר עד שתתחולל.

אל תקרי בהדרת אלא בהדרת, דלא מתמצין רבנן למידרש בין היא לחי' ירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ב.

רש"י ד"ה תפלין מנחמא כו' ומשרתו עליו, ע' הגירסא ברש"י שעל הר"ף הכא, ובתנחומי להלן ל"ז סע"ב רש"י ד"ה נהמא כו', שבת ס"א ב ד"ה לאצלינהו, בעבודה זרה ג' ע"ב ד"ה שעובדין ובכמה דוכתי כי הרבה פעמים נמצא גירסא מתוקנת יותר ברש"י שלפנינו על הר"ף, וראה במעדני יו"ט ברכות פ"ה סי' י' אות ג שכי' דהפירוש והוא לאו דמטבא כו' וכדאי לתקדש לכך בירור מיוחד.

ל"א ע"א, אייתי כסא דמוקרא בת ארבע מאה זוזי ותבר קטייהו, לכאורה הוי בזה משום בל תשחית ועמש"כ בס' נפש חיה סי' קצ"א סע' ד.

ח"ד הלכה פסוקה כו', לא נקטו אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה שאין בה מחלוקת, כמו הלכה למשה מסיני, אלא נקטו הלכה פסוקה היינו שהוצרכה לפסק, שלא אמרו כולם כך אלא שאחרי מחלוקת הוכרעה הלכה וגזוהין כן, ולכן נקטו בזה רק הלכות שמקודם לא נהגו כך כזא דר"ז בנות ישראל החמירו על עצמן, שמקודם לא נהגו כן אך אח"כ שו"א עליהן חובה, כן הך דמערס אדם על תבואתו יש שאינו סובר ככה ע' בבא מציעא פ"ה ב וברש"י שם, וכמו כן בהך דהמקו דם בבחמת קדשים ע' תוס' תמורה ל"א ב ד"ה ואפילו.

מערים אדם על תבואתו כו', לכאורה איך רשאי למיעבד מצדקי לפסור עצמו מצדקה, עמש"כ בס' נפש חיה סי' ח' באריכות.

רש"י ד"ה במזין שלח, קודם שימרח אותה, כצ"ל.

מבאן שאסור להגביה קולו בתפלתו, בבא"ג וברא"ש הגיה להשמיע, וראה משי"כ מדוכתי טובי בשערי זרר ברכות כ"ד ב, ושם סוטה ל"ז ב, וע"ע בשו"ת פרחי כהונה מהג"ר מסעוד הכהן (כובלנקה תשי"ח) סי' כ"ה.

ע"ב, ארי"א מבאן לרואה בחבירו דבר שאינו חגון צריך להוכיחו, בתוס' אע"ג דליכא איסורא דאורייתא, ועמש"כ במקור חסד לס' חסידים סי' ה' אות א.

ת"ר כשהלח ר' אליעזר כו' אמר להם חזרו בכבוד חברכם, ומנעו בניהם מן החנין וחשיבותם בין ברכי ת"ח כו', במחקרי על שיטת ר' אליעזר הגדול הערתי על יסוד שטתו שלא אמר מה שלא שמע מפי רבותיו, ולכן לא ביטל דעתו גם כשרבו החולקים משום שדבריו מקובלים היו בידו, וזה הסיבה אשר הורחק מחביריו, ולכן הזהיר ביהוד על אלו הדברים הזהיר בכבוד חברכם, ומנעו בניהם מן החנין העצמי לחדש מלבם רק חשיבותם בין ברכי ת"ח שמהם יקבלו ושם הארכתו בס"ד.

כשהלח ר' יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקריו כיון שראה אותם התחיל לבכות, אמרו לו תלמידיו כו' מפני מה אתה בוכה, אמר להם אלו לפני מלך בשור דם היו מוליכים אותי כו' הייתי בוכה ועכשיו וכו', לכאורה למה התעורר לבכות רק בראותו תלמידיו שנכנסו אליו ולא מקדם, הן כשה ידע מצב בריאותו טרם שבאו, ומצאתי בס' לקט הקוצרים עמ"ס גזיר שחביא רמזת המהרש"א הכא לגמ' גטין ג"ז א גבי עובדא בתלמידי ר"י בן זכאי שהוליכו אותו לאספירנט ר' אליעזר מצד אחד ור' יהושע מצד שני, נזכר ריב"ז מצב רוחו אז כשהוליכו אותו לפני מלך בשור דם ונתעורר לבכות עכשיו שיוליכו אותו למשפט מלך מלכי המלכים וכו'.

המתפלל צריך שיברך כו' ע"ד שיראה איסור כנגד לבו, בס' חסידים סי' י"ח דכל אלו הכריעות צריך שיברע כו' ויעשה עצמו כקשת, ובמקור חסד שם אות ע' בשם הג"ר אדר"ת, שהגירסא שזוהת לפני הרמב"ם היא עד שיראה יתר כנגד לבו, ור"ל כשיתראה כקשת. כ"ט ע"א, והארי"א ע"ד טעם בכל הברכות כולן אין מעלין אותן, במהר"ת הצדוקים מעלין אותן, חיישינן שמא מין הוא, יעזין בתנחומא פ' ויקרא שכופין אותו לחזור ולומר, אמנם הרבינו יונה סי' בכל הברכות אין מעלין היינו להעבירו מלהיות ש"ך, ולפיז בברכת הצדוקים מעלין אותו היינו מעבירים שלא ירד לפני התיבה פעם אחרת אבל אותו פעם יחזור ואם מין הוא ואמרו העם אמן אמן ורבעה בו, ואם טהור גברא ונקת.

מעלין אותו, ע' רש"י ראש השנה ל"ב א ד"ה ירד ריב"ז לפני התיבה שכתב: לפי שמצוה להתפלל במקום גמון קתני ירד, וניחוש דילמא חדר ביה, אמר אביי גמורי טבא לא הוה פישא, ולא, והכתוב (יחזקאל י"ח) ובשוב צדיק מצדקתו וגו', שהוא רשע מעיקרו כו', המעין בכתובים ימצא כי דברי חז"ל אלו מדויקים בסדר הכתובים, דלעיל מגיה כתיב והרשע כי ישוב מכל חטאותיו וגו' ובשוב צדיק (ר"ל זה ששב) מצדקתו כו', כל השנה כולה מתפלל אדם חבינו חוץ ממוצאי שבת וי"ט טפני שצריך לומר הכדלה בחזון הדעת, עמש"כ בס' נפש חיה לארי"ה מהדורה שניה בסה"ס לסי' קפ"ח.

ע"ב, ארי"א מצוה להתפלל עם המדומי חסה כו', יעזין מקור חסד לס' חסידים סי' קנ"ח לענין שנותנים קצת אנשי מעשה לאחר תפלת מנחה עד סוף זמנה, ולעיל ט' ע"ב לרש"י ד"ה ולפני ירח וכו', והטוב בעיניך עשה, לכאורה מפליאה מטבעת ברכה זו דהוי כתיבת רשות כלפי מעלה, וכתבתי במקור חסד שם אות ל"ג שהכוונה דלפעמים רחוק מישועתי דברי שאנתי, שאדם מבקש איזה דבר בחשבו שזוהי לו לטובה, ובאמת הוא שמור לרצתו ע' גדה ל"א א אודך ה' כי אנפת בו, במה הכתוב מדבר כשני בני אדם שיצאו לסתורה ישב לו קץ לאחד מהם, התחיל מהרף ומגדף, לימים שמע שטבעת ספינתו של חבירו בים, התחיל מודה ומשבח, והוא אודך כי אנפת בו, וכן כספחים ג' ע"א עה"פ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, אטו האידנא לאו אחד הוא, אראב"ח לא כעוה"ז עוה"ב, בעוה"ז על בשורות טובות אומר הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות אומר ברוך ריין האמת, לפעוה"ב כולו הטוב והמטיב, ר"ל כי יכירו הטוב הצפון מה שנעלם עתה מציני כשר, ולכן בדמותו שפגעה בו מדת הדין יכנה את ה' כפי פעולותיו, אבל לעתיד לבוא יכירו כי שמו אחד לאשר ממנו לא תצא הרעות והכל לטובתו, אמנם כל עוד שלא באנו למדת זו מבקש האדם מה שנראה לו לטוב, לכך תקנו תפלה כוללת שאל תבוא לפניך תפלותינו כאשר גלו

ל"ב ע"א. ויחל משה כו' ורבא אמר שהפך לו נדרו, כתיב
הכא ויחל וכתוב התם לא יחל דברו. בנה"ש דצ"ל עד שהתיר לו
נדרו דהא איתא בנדרים ע"ז שהחכם רק בלשון התרה עיי"ש. אמנם
בשערי זמר שם תבאתי מזהר ויחי רל"ז ב ת"ת מה כתיב וזאת הברכה
אשר בידך משה איש האלהים. מאריה דביתא. מאריה דמטרונתא. כמה
דכתיב אישה יקימנו ואישה יפירנו. דהא כלת משה כתיב. וכ"ה במדרש
שוחר טוב פ"צ ה' למת נקרא משה איש האלהים מה האיש הזה אם
מבקש להפך נדרי אשתו מפיר אם מבקש לקיים מקיים שנאמר אישה
יקימנו ואישה יפירנו כביכול הקביה א"ל משה קומה ה' שובה ה' כו'.
ועמ"ש רבינו שלמה אלקבץ בספרו ברית הלוי בתשובתו למרן ר"י
קארו באריכות. ויעוין בסדר עולם רבה ספ"ב שאמרו עשרה שנאמר
בהם איש האלהים ואלו הם משה ואלקנה ושמואל ודוד שמעיה ועוד
ואליהו ואלישע מיכה ואמון וראה הגהות מאיר עינים שם.

ע"ב. מתוך שהסידרים הם תורתם משתמרת כו'. ע' ס' חסידים
ס"י תתקמ"ז מקור חסד אות ד.

**כתוב בתורתכם (דברים ד) רק השמר לך ושמור נפשך,
וכתיב (שם) ונשמרתם מאד לנפשותיכם כו'. ע' מהרש"א שהעיה**
הרי האי קרא השמר לך בשבת התורה קמירי כמ"כ ס' תשכח את
הדברים וגו', וכן האי קרא ונשמרתם מאד לנפשותיכם וגו' איירי שלא
נאמין בפסל, ולא איירי הני קראי כלל בשמירת גוף האדם מסכנה.
ומהו במס' שבויעות ל"ז א דריש ליה תלמודא נמי לאזהרת למקלל
עצמו שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך וכו' עיי"ש, והנה הך קרא
אפשר לפרש שצריך לזהר גם בבריאות גופו שיהיה בריא לעבודת
בוראו ולא ישכח ע"י מחלתו. אמנם מפליא ס' ונשמרתם וגו' אחרי
שטסים כי לא ראייתם כל תמונה וגו', ובמחקרי על ציוני הפסוקים
שלפנינו בתלמוד ומדרש שיש בזה טעות בציון וצ"ל וכתוב (יהושע
כ"ג י"א) ונשמרתם מאד לנפשותיכם, דמסיים לאזהבה את ה"א, וזהו
כהך קרא רק השמר לך וגו' והרביתי שם דוגמאות מדוכתי טובי.

ל"ב ע"א. היו חותכים את ראשי כסיהם. ע' מנהדרין ג"ב ב
כורד שהמלכות עושה ומש"כ במרגליות חים שם אות י"ד.

מרחיקין משור כו' ה"ט בשור שחור וביזוי ניסן מפני
שהשמן מוקד לו בין קרניו. נקטו אך שור שחור לפמ"ש בנזיר
ל"א ב אוכמא למשכא סומקא לבשרא חורא לרדיא (שור שחור טוב
לעורו, שור אדום לבשרו ושור לבן להרישתו). והנה שור העומד לבשר
או לעבודה בחרישה מפסמין כראוי גם בימי הסתו והחורף בכדי שיהיה
בעל בשר ואביר כח, לא כן שור שעיקר שבתו הוא עורו. כל ימי הסתו
שהספוא ביוקר אינו ניוון די שבעו, לזאת דעתו וזה עליו בראותו
בניסן שדה מלאה דשאים.

ע"ב. אריז נקוט דרחב"א בידך דדייק וגמר שמעתתא
מפוטא דמרה שפיר כרחבא דפומבדיתא. דאמר רחבא ארי
הר הבית סטיו כפול היה והיה סטיו לפניו מסטיו. יעוין ברש"י
ובמהרש"ל (וברש"י ביצה י"א ב) שהתלבטו לבאר מה הדיוק המיוחד
מדברי רחבא. ויתכן שרחבא אמר בשם ר"י. הר הבית סטיו כפול והיה
כמבואר בפסחים י"ג ב. והנה יכולים לבאר אמר. כפול"י היינו זה
לפנים מזה או יכולים לומר זה על זה, דוגמת פלוגתא חכמים במערת
המכספילת ע' עירובין ג"ג א. והנה רחבא הבין בדבריו שכוונתו לומר
זה לפנים מזה. הרי היה יכול לומר בשם ר"י. הר הבית היה סטיו לפניו
מסטיו והיה הדברים מבוארים מעצמם. אבל לאשר לא רצה לשנות
מסגנונו של רבו הכפיל הדברים נקט כאשר שמע. הר הבית סטיו
כפול היה והוסיף עוד כביאור הדברים. והיה סטיו לפניו מסטיו" משום
שדייק לומר כאשר אמר רבו. והמליצו בזה כי ר' חייא בר אבא (ר"ת
רחבא) דייק וגמר שמעתתא מפוטא דמרה כרחבא דפומבדיתא. ומכאן
אשגרת המליצה ראה להלן מ"ב א מה ציצ"י דקא שמענא ובכ"מ.

והני גריפה כו'. במהרש"א: יש לעיין מאי והני גריפה וכו'. ויעוין
בירושלמי פ"ג ה"ט מי גרם לי לשמור שני י"ט של גליות וכו' איני
מקבלת שכר אלא על אחד כו'. ובכ"מ הרי י"ט שני של גליות רק כנדבה.

ארי"א מיום שברא הקב"ה עולמו לא היה אדם שקראו
להקב"ה צבאות עד שבאת חנה כו'. במהרש"א ובסמיכת חכמים
העירו על שמצינו תואר זה לפני תפלת חנה בלה"כ ועלה האיש גר
לזכות לה צבאות בשילה. והערתו בס' יסוד המשנה בירורים ג הערה
א דוזה לאשר שמואל הוא שכתב הספר אחר זמן רב משחידשה אמו
בתפלתה תואר זה וכבר היה רגיל בפייה עיי"ש.

ואם לאו אלך ואסתתר כו'. ברש"י: אתיחד עם אחרים כו'.
ויתכן שהדגיש כן דלכאורה איך תעבור צדיקת זו על איסור יחוד,
לזאת דייק רש"י וכתב אתיחד עם "אחרים" היינו עם גברים הרבה,
איסור יחוד ליכא ע' קדושין פ' ע"ב. ובכל זאת יכול הבעל לקנאות
לה ע' רמב"ם הל' סוטה פ"א ה"ב.

מאי זרק אנשים כו'. במהרש"א כ' דאם על שנים בקשה הרי לא
נתמלאה בקשתה כו' ומיהו איכא במדרש שהיו לה שבעה בנים, ומהפלא
הן זהו מקרא מלא בשמואל א ב' כ"א כי פקד ה' את חנה ותתר ותלד
שלשה בנים ושתי בנות.

ששקול בשני אנשים. במהרש"א: מדכתיב ואהרן בכהניו כו'
ולפי פשט המקרא דבכהניו לשון יחיד וכו', ויעוין במהרש"א ובחים
ק"כ ד"ה והלא כהן כו' ש"כ דכהניו היינו כהנים רבים. וע' בסה"ק
נעם אלימלך בלקוטי שושנים ד"ה רצון יראוי יעשה ואת שועתם ישמע
ויושיעם ש"כ נראה לתרץ על שהתחיל בלשון יחיד ומסיים בלשון רבים
כו' וזה פלאי.

חזיננהו שמואל דהוי מחדרי בתר כהן למישחם, אמר להו
למה לכו לאחדורי כו'. עמ"ש"כ בס' שערי זמר הכא באריכות.
ובמלואים לנצוצי זמר במדבר קכ"ד א (מהדורת שניה בסה"ס) וע"ע
סו"ת אבני חפץ ס' ע"ה אות ט.

א"ל מימר שפיר קאמרת מיהו מורה הלכה בפני ריבך את,
כו'. במהרש"א: אע"ג דקטן משתי שנים היה שמואל כו' אבל בדיני
שמים היה רוצה לענשו וכו', ויעוין בתנחומא (הר' רש"י מבוא ע' ע"א)
מכתי: למה נענשו עד ואונן והלוא לא היו בני עונשין. וי"ל
דכך דין שמים לפי חכמת הקטן אם יחכם כמו בן עשרים דינו כמו בן
כו' וראיה משמואל שעלי רצה להענישו בעבור שהורה הלכה לפניו
אע"פ שהיה קטן. וע' ברא"ש גטין (לרף פ"ט ע"ב) בשם רבינו חננאל
עדיין לא הגיע לפלגות ראובן שהיו בהם חכמים גדולים הקרי לב והם
היודעים אם הגיע זה הקטן לחשבו גדול. אנו אין בנו כח להבין בין
קטן הגראת כגדול ובין קטן וזולתו כו'. וע' במקור חסד לס' חסידים
תרג"כ מדוכתי טובי, ובס' נטיעת חיים מהגרא"ד שור (וויילנא תרג"ב)
נטיעה א.

תודיה כל שיושב בתענית בשבת כו' וכן איתא במדרש
תילים. יעוין במבוא למדרש שוחר טוב פ"א אות י"א שהעיר דאין
זה במדרש תילים שלפנינו והאריך בזה, ויתכן שצ"ל וכן איתא במ"ה.
בראשי תיבות ור"ל במסכת תענית. והיא שם י"א ב דאירי בתענית
חלום, וראה בזהר אמור צ"ב א. ושם ק"ה רע"ב.

קורעין לו גז"ד של ע' שנה ואעפ"כ חוזרין ונפרעין ממנו
דין עונג שבת. הרי שגם אם במעשה אחד יש צד חיובי וצד שלילי
אין אומרים שמנכין אחד מחברו ואם אחרי הנכיון נשאר הצד החיובי
ינתן לו אותו השכר הנשאר ולהיפוך כשהפסידו גדול. אך על הצד הטוב
נותנים לו שכרו ועל החטא שבו נענש, וכאמרם בסנהדרין ק"א ב מפני
מה זכה ירבעם למלכות מפני שהוכיח לשלמה, ומפני מה נענש מפני
שהוכיחו ברבים. שגם בפעולה אחת מקבל שכר על המצוה שבה ועונש
על החטא שבה, וראה אבות פ"ד מ"כ"ט שאין לפניו כו' ולא מקח שוחד
כו' ובפיהמ"ש להרמב"ם שם שכתב אין ענינו שלא יקח שוחד להטות
דין כי זה מן השטות שירחק מן השירה מה שלא יצויר לו שוחד ואף
לא ידומה כי איך יצויר לו שוחד ומה יהיה השוחד, אבל ענינו שלא
יקח שוחד הטובות. כשיעשה אדם טובות ורעה אחת לא יטחול השירה
עבירה והיא לרוב טובותיו ויתסר לו מאלף טובותיו טובת אחת או
יותר, אבל יענש על זאת הרעה תאחת ויגמלוהו על הטובות ההם כולם.
ועמ"ש"כ בס"ד בס' שערי זמר אבות שם באריכות.

התעטפו עצמם בענותנות על חשבון כבוד אבותיהם. כי אם כוונתם הקדושה לא נביא אנכי ואפילו לא כאחד מבני הנביאים ראה מלכים ב ב' ג וס' ה' ועוד.

ארחביא ארזי אל יתפלל אדם בבית שיש שם חלונות
שנאמר ובין פתוח ליה בעליתיה נגד ירושלם. יענין בס' בית מאיר ארזי ס' צ' שהביא מס' נזירות שמשון דמשמע בזהר שלא יעמוד נגד חלון ויתפלל אלא יעמוד קצת רחוק מהחלון. ובס' שערי זתר הבאתי מירושלמי דמכילתין פ"ב סה"ד דאמר ר' חייא רובא אנא מן יומי לא כיונתי. חד זמן בעי' מכוונא ותרתיית בלבאי ואמרית מאן עאל קומי מלכא קדמי ארקבסה או ריש גלותא. שמואל אמר אנא מניית אפרוחא. ר' בון בר חייא אמר אנא מניית דימוסא. והנה אדם שידענו דכד אמר משיב הרוח נשבה זיקת. אמר מוריד הגשם ואתא מטרא. כי מטא למיטר מחית המתים רגש עלמא (בבא מציעא פ"ה סע"ב) האם זהו האדם אשר מיטיו לא כוון לבו בתפלתו. אמנם בתוספתא לחלוקי דינים שבין בני בבל לבין בני ארץ ישראל הובא כי מיטיו לא הסתכל בתפלתו דרך החלון (מלשון וכיון פתיחין דניאל ר' יא). והנה פעם הסתכל דרך החלון וראה את הריש גלותא ועיניו עלה במחשבתו הרעור מאן ייעול קומי מלכא כו'. וכן שמואל ר' בון בר חייא נטרדו בתפלתם כשעמדו נגד החלון וראו הצפרים מעופפים וכדומה. ובכן אין להתפלל מול חלון פתוח שיכול לראות התוצה דהוי כמתפלל בבקתא דמטריד.

ואמר רב כהנא הציף עלי מאן דמפרש חטאיה שנאמר כו'.
היינו במה שבין אדם לקונו כמו שאה"כ (תהלים נ"א ה) כי פשעי אני אדע וגו' לך לבדד חטאתי. אבל במה שבין אדם לחבירו יודיע חטאו עיין ס' חסידים ס"ס כ ומקור חסד שם אות ל—ג.

ל"ה ע"א. תורה שאין אומרים שירה אלא על היין. פ"י על
שום אכילת מזבח כגון זריקת דמים וכו'. אבל ודאי מצינו שירה בלא יין כגון הלל שבשחיטת פסחים — לפי צ"ע מאי פריך בעריכין י"ח ב לרב מתנה דאמר מגין לבכורים שטעונין שירה כו' איני ווא ארשב"ג ארזי מגין שאין אומרים שירה אלא על היין וכו'. הן זהו דוקא באכילת המזבח.

דאיתמר ר' חייא ור' שמעון ברבי חד תני כרם רבעי וחד
תני נמץ רבעי וכו'. בס' שם עולם אות י"ב הבאתי דבירושלמי פ"ה ה"א מבואר תני ר' חייא קדוש הלולים מלמד שטעונין ברכה כו'. והעיר הפני משה שם שמות יש לסיים שמעתתא בתלמודא דידן שר' חייא הוא האומר נסע רבעי כו' עיין בו.

ע"ב. תורה כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כו' וי"ל דמיידי ודאי שעושין רצונו אבל אין עושין כל כך כו'. כן
מבואר במדרש תנחומא פ' נח ג דקרא זה מוסב על עוסקי מצות שאין עוסקין בתלמוד.

רש"י ד"ה אניגרון. מין מאכל הוא כו'. ע' שבועות כ"ג רע"א
אניגרון היא דסילקא כו' וברש"י שם.

ל"ו ע"א. חגיגה גבי מעשר אילן דבארץ גופא מדרבנן כו'. ע'
בכ"מ הל' מעשר שני פ"א ה"ג דזהו בפירות גרועים דוקא. דומיא רצוף דלא הוי דוגמא דתירוש ויצהר כו'. וראה בטור' ירד ס' של"א סק"ה וצ"ע.

ע"ב. פלפלי. רב ששית אמר שהכל רבא אמר ולא כלום כו'.
ל"ק הא ברמיכתא הא ביבשתא. בגהש"ס להגרי"ב כ' עיין פ"י רש"י יומא פ"א ב סוכה ל"ה א ומצות לישב. וכוונתו דכאן משמע שהוכיחו רז"ל יתירא דתיבת מאכל לדרשא משום דכתיב את פריה. ובכן למא פ"י רש"י בדי"ה שמשמע שמוכח משום דכתיב בסיפא דקרא לא יאכל עיי"ש. והיה נראה שגם רז"ל עצמם סמכו מסיפא דקרא אם כי לא הביאוהו (עיין בהגהותי להלן שבת כ"ג א לרש"י ד"ה והיה מחניך קדוש). ומצאתי בר"ש ערלה פ"א מ"א שהביא מירושלמי כרש"י מדכתיב לא יאכל.

ל"ז ע"א. סלת זרית. בגהש"ס נ"א זרית. וכן היא בדק"ס חכא
ובערוך ע' זרד. וע' יומא מ"ז א כל הנשים זרדו כו' א"ד בערסן. וברש"י

האומר על קן צפור יגיעו רחמיך כו'. בצלי"ה העיר שהרמב"ם בהל' תפלה פ"ט ה"ז הוסיף האומר מי שריתם שלא לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד וכו' שאינו שנוי במשנה. אמנם הוא בירושלמי כאן כו'. וראה בתלמודא דידן מגילה כ"ה. ובמורה נבוכים ח"ג פ"ה ומש"כ בס' נפש חיה אר"ח ס' ק"ג באריכות.

פלוגי בה תרי אמוראי במערבא ר' יוסי בר אבין ור' יוסי
בר זבירא ה"א מפני שממיל קנאה במעשה בראשית. וה"א מפני
שעשה מורדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות. בס' שם
עולם אות י"א הבאתי מירושלמי דמכילתין פ"ה ה"ג ר' יוסי (סתם). דהוא ר' יוסי בר זבירא ע' ירושלמי חלה פ"א ה"א ר' יוסי אומר קודם לקצירה ובבבלי מנחות ע' ע"א) בשם ר' סימון כנותן קצבה על מדותיו של הקב"ה (שאומר עד זה הגיעו רחמי ועד זה לא הגיעו ועי"ז מטיל קנאה ביניהם) כו'. אמר ר' יוסי בי ר' בון לא עבדין טבאית שעושין למדותיו של הקב"ה רחמים כו' וכ"ה בירושלמי מגילה פ"ד ה"י.

א"ל סיימתינהו לכולהו שבחי דמרין. ע' בתקומה לסידור רב
עמרם גאון (ירושלם תרע"ב) ע' י"ג שזכא מתשובות הגאונים
שבגניזה: שנו חז"ל לכל הקב"ה נושא פנים חוץ ממוסיף על שבחו
של מקום כו' וראה בתקוני זהר י"ז א ניצוצי זהר אות ז.

ואר"ה חבל בירי שמים חוץ מיראת שמים כו'. ע' ס' הבהיר
מאמר קפ"ז: יראת ה' שהיא למעלה בכפו של הקב"ה וגם הוא עוזה. ואותו חכ"ך נקרא כף זכות משום דמטה את העולם לכף זכות וכו' ומש"כ באור בהיר שם.

אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא. כפל אות השימוש ל"גבי
להדגיש שהכוונה לאלו שהיו גבי משה. העם שראה כל המראות הגדולות להם ודאי מילתא זוטרתא היא.

ל"ד ע"א. כל המבקש רחמים על חבירו אין צריך להזכיר
שמו כו'. ע' מג"א אר"ח ס' קר"ש שהביא להלל בין בפני החולה לבין
שלא בפניו ועמ"ש"כ בס' נפש חיה שם. ויענין בתענית כ"ה א ברי"ח בן
דוסא דשאל מה שמך. א"ל אייכו. א"ל אייכו נמטי כשורך. הרי כי גם
בפניה הוצרך לדעת שמה ולהזכירה בשם וע' זהר וישלח קס"ט א
ניצוצי אות ה.

ע"ב. המתפלל וטעה וכו' אחי"א אר"ה א"ר ספרא משום חד
דבי רב באבות. נראה שלכן אמרו אך באבות הוי סימן ביש לפי
שאמרו לעיל כ"ט ב באמצע צלותא מיטרד בתחילת צלותא לא מיטרד.
לכן אם טעה בזמן שהוא כבר מוטריד אין זה סימן אך כשטעה באבות
דהוי בתחילת צלותא יתכן לומר דהוי סימן. ויענין בירושלמי דמכילתין
פ"ב ה"ד מחזיקנא טיבותא לרישא דכי מטי למודים מגרמיה כרע.
ולכאורה למה לא נקטו כן בכריעה דאבות דקדם. מוכח שבאבות עדיין
לא מוטריד ומכוון יותר. אמנם בס' חסידים ס' קנ"ח כי עיקר הכוונה
לברכות ולשבת לכן אמרו יכוון בכולם. ואם אי אפשר יכוון בברכת
אבות או ברכת הודאה. וכ"ה גם ברקת הל' חסידות. ובמקור חסד
לס"ח שם אות ט"ז מהגמ"י הל' תפלה רפ"ו שמוכח דהיתה לפניו
הגירסא שרי"ה אמר בתודעת ועמ"ש"כ בס' נפש חיה ס' קר"א סע"א. א.
ואר"ה בר אבא אמר ר' יוחנן כל כו' ופליגא דר' אבוהו דאמור
מקום שבעלי תשובה עומדין כו'. במקור חסד לס' חסידים ס' ס'
אות ה' הבאתי מס' יעיר אוזן להגחיד"א מערכת ר' אות כ"א שבמקום
דסיימו בגמרא על דברי הקדום ופליגי דר' פלוגי בתרא. מוכח דבזה
אין הלכה כקדמא עיי"ש ובשדה חמד מערכת ר' כלל ח' ובכן אחרי
שאמרו בגמ' על דברי ר' יוחנן ופליגי דר' אבוהו מוכח שהכריעו בזה
הלכה כר' אבוהו כו' עיין שם.

מעשה שחלה בנו של רבן גמליאל שגר שני ת"ח אצל ר'
חנינא בן דוסא כו' אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא אלא כו'.
כעין זה בבבא קמא ג' סע"א מעשה בביתו של נחוניא בן הקנה שנפלה לבור גדול באו והודיעו את ר' חנינא בן דוסא שעה ראשונה אמר להם כו' אמרו לו נביא אתה. אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כו'. וכן בעירובין ס"ג א אמר ר' אליעזר לאימא שלום אשתו כו'. אמרה לו נביא אתה. אמר לה לא נביא אנכי ולא בן נביא אלא וכו'. לא

מעיים. יעוין שבת ק"ח ע"א ששמואל רפא את רב כשהיה חולה מעיים בהאכילו אותו כסא דהרסנא.

תורה איתיה לנוזא וכו' ומיהו הרב ר' מנחם הביא ראיה מירושלמי דמס' פלאים כו' צ"ע דבבבלי עירובין ל"ד ב משני ע"ז כאן בעורדין כאן בשאין עורדין ע"ש.

ע"ב. בריך רחמנא מריה דהאי פתא. עמ"כ בס' נפש חיה אר"ח סי' תכ"ז ס"ג.

מאי נובלות, ר' זירא ור' אילעי ח"א בושלי כמרא, וח"א תמרא דזיקא. בשלמא למ"ד בושלי כמרא וזינו דתני הקלין שבדמאי ספיקן הוא דפסור וא דאן חייב. אלא למ"ד תמרא זיקא ודאן חייב. הפקרא גינזא. הבי' שעשאן גורן — בס' שם עולם אות י"ג הבאתי מירושלמי דמאי פ"א ח"א אמר רשב"ל ליש אלא דמאי אבל ודאי חייבין. ור' יוחנן אמר לא שניא בין דמאי בין ודאי פטורין. והקשו מתניתין פליגי על ריש לקיש אם היו נשמרים וכו'. ועל זה אמר ר' זירא מתניתא לא סוף דבר הקלין שבדמאי אלא אפי' דמאי עצמו. אבל משנתנו תוכל לאוקמי כר"ל דבדאן חייב. הרי שלא אמר כשעשאן גורן. והם דברי ר' אלעי.

מ"א ע"א. היו לפנינו מינים הרבה כו' פליגי בה ר' אמי ור' יצחק נפחא ח"א מחלוקת בשברכותיהן שוות כו' וח"א אף בשאין ברכותיהן שוות מחלוקת כו' — בס' שם עולם אות י"ד כי דמקומו הוא מוכרע דסימו ע"ז בשלמא למ"ד בשברכותיהן שוות מחלוקת שפיר. אלא למ"ד בשאין ברכותיהן שוות. במאי פליגי. אריי ואיתימא ר' יצחק כל המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה שנאמר ארץ חטה וגו'. מסתבר דר' יצחק לשיטתו הוא האומר בשאין ברכותיהן שוות מחלוקת.

רש"י ד"ה גפן כדי רביעית וין לנזיר אבל חרצנים וזנים ולולבין כשיעור זית חייב כו'. כ"ה גם בתוס' ד"ה גפן אם אוכל עליו או לולבין כדי רביעית חייב כו'. והפלא ממשנה ערובה בערלה פ"א מ"ז העלין והלולבין ומי גפנים וסמדר מותרות בערלה וברכעי ובגזיר כו' ע"ן שם.

ע"ב. תורה אלא פת הבאה בכיסנין כו' חדא דאמרינן לעיל כל מה שיש בו מה מינים צריכין ברכה מעין שלש וכו'. לשון זה לא מצאתי לעיל אך אשר שנינו בדף ל"ז סע"ב כל שיש בו מה מינים מברכין עליו במים. וע' לק' מ"ד א אריב"ח אר"ח כל שהוא מה מינים בתחילה מברך במים ולבסוף ברכה אחת מעין ג'. וע"ע לעיל ל"ז ובר"ף גבי אורז דבתחילה מברך עליו במים ולבסוף בג"ר.

מ"ב ע"א. רב יהודה הוה עפוק לית לבריה בי רב יהודה בר חביבי. ע' צוואת ר"י החסיד אזהרה כ"ד דשני בני אדם ששמותיהם שווים לא ידווגו יחד בילדיהם. ובמקור חסד שם אות ל"ז שיתכן כי "בר חביבי" אינו בנו של חביבי כי אם שייך לשם העצם של רב יהודה זה ע"ש.

א"ל מאי ציצית דקא שמענו. הנה אין כאן הכפלת ההברה צי—צי. אולם מקור המליצה היא העובדה המובאת במנחות מ"ב א אשכחיה דרמי חוסי וקא מברך לעשות ציצית. א"ל רב נחמן מאי ציצית כו' והארכתי בכאלו בס' קב בשמים אות נ"ב.

תורה פלק איתמר כו' לכאורה קשה למנהג שלנו שאנו מקפידים שלא לסלק הלחם קודם כו'. צ"ע דמייתי מנהגא במה שמבואר בתלמודא דידן בסנהדרין צ"ב א אריא כל שאינו מסייר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם כו'. וע' בס' מרגליות ח"ה שם אות כ'.

שלש סמיכות הן תיכף לסמיכה שחיטה כו'. יעוין לקמן ג"ב ב דאמר עוד תיכף לנט"י סעודה ובתוס' שם הא דלא חשבו ליה לעיל בהדי אידיך תכופות משום דשני במשנה לא חש לפתניא. ולפלא אשר הביא "תיכף לסמיכה שחיטה" מה שכמו כן מובא במשנה במנחות צ"ג א.

ע"ב. ארביס אריב"ל ל"ש אלא בשבתות וי"ט ובשעה שהאדם יוצא מבית המרחץ כו'. בס' שם עולם אות רל"ד הבאתי

כדאמרינן במס' (ברכות ל"ז א) כל הנשים מעוברות תקנו להם זרז וערסן כו'.

א"ל רבן גמליאל עקיבא כו'. א"ל רבינו אע"פ שאתה אומר כן וחברך אמורים כן ליסדתני רבינו יחיד ורבים הלכה כרבים. ראה בספרי יסוד המשנה ועריכתה פ"א הערה ל"ד כי לפני החליטם ביבנה שהלכה כבית הלל בכל מקום נהג רבן גמליאל כמדת בית שמאי. ומנה לבדוק במהות האנשים העומדים למנין בעוד שתלמידי בית הלל הדגישו דיחיד ורבים הלכה כרבים ולא חילקו בין חריפי טפי לשאר משתתפים.

ע"ב. רש"י ד"ה והוא שאכלן כמ"ס שלא ישהא משהתחיל כו'. ע' בס' נפש חיה אר"ח סי' ר"י למג"א סק"א ד"ה ובכל איסורין כו'. רש"י ד"ה נהמא דהנרקא כו' או במי ביצים ושמן. ברש"י שעל הריף: ושומן.

ל"ה ע"א. רש"י ד"ה דקורטמו, כרכום כו'. ע' בס' נפש חיה סי' ש"כ ס"י ר"ט.

משתבחין לית רבנן לר' זירא כו' דאדם גדול הוא כו' א"ל לבשיבא לידכם הביאוהו לירי כו'. כה"ג בנדרים כ"ב סע"ב משתבח ליה רבא לר"ג ברב סחורה כו'. בקדושין כ"ט סע"ב משתבח ליה רב חסדא לרב הונא בדרב המנונא כו'. בבבא קמא מ' ע"א משתבח ליה רבא לר"ג בדר' אחא בר יעקב כו'. בנדה י"ד ב משתבח ליה רבי לר"י בריי בריה בר ביטנא כו'. וע"ן עבודה זרה ד' ע"א משתבח להו ר' אבוהו למיני ברב ספרא דאדם גדול הוא וכו'.

ע"ב. ועוד אר"ח ב"א אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל זית מליה ובר"ך עליו תחילה וסוף. א"ר"ב במילתיהו קיימו בתחילה מברך עליו בפה"ע ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש. אלא אי אמרת שלקות לאו במילתיהו קיימו בשלמא בתחילה מברך עליו שהכל ג"ב אלא לבסוף מאי מברך. דילמא בג"ר כו'. לכאורה דקשיא ליה מאי קשיא ליה. אמנם הנה רחב"א העיד שר' יוחנן אכל זית מליה היינו זית אחד כמבואר שם שהקשו ר"י היכי מברך לאחרית כיון דשקיל גרעיניה בצר ליה שערוריה כו'. והנה ענין שלקות שבו הוא מטעם מליה הרי הוא כרותא אבל הן זהו אך על הקליפה אבל תוכו הרי זהו כדמעיקרא. והו' דקשיא ליה א"ר"ב שלא נשתנה ע"י שילוק שפיר מברך לפניה ולאחרית כדן זית. אבל אי נימא שהקליפה נשתנית לברך עליה שהכל ואינו צריך לברך על תוכו כפנ"ע דאינו מוכר בפנ"ע ואם אמר שהכל יצא, הנה זהו אך לדין ברכה ראשונה אבל לברכה אחרונה הן ליכא שעורא לא לברכה בג"ר ולא לברכה מעין ג' והו' מהס"ד שדינו כמו שאכל שני חצאי שיעור כל אחד בפנ"ע שאינו מברך כלל באחרונה. והו' שחידש באמרו דילמא בג"ר שאע"ג שזית חשיב וקבע לו ברכה בפנ"ע מ"מ אי לית ביה שיעורא מצטרף עכ"ס לברך בג"ר.

ל"ט ע"א. הנהו תרי תלמידי דהוי ותבו קמיה דרב קפרא כו' אם חכמה אין כאן זקנה יש כאן. לכאורה מפליא הן איירי בתלמידיו שישבו לפניו יום יום. ואין הכחשת המציאות ענוה אחרי שיום יום תורה ממנו דרשו. ועוד זאת מדוע נקט "אין כאן" הרי הול"ל אם חכמה אין ב' וראה מ"כ בס' דברי התלמוד והדעות מאמר ב בס"ד.

מ' ע"א. דאריי א"ר אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמות. כן טבע יוצר בראשית שהשעורה מתבשלת קודם לחיטה. וע"ן ס' חסידים סי' תקל"א ומ"כ במקור חסד שם אות א וע"ע בכתב סופר אר"ח הוצאה שניה (ירושלם תשי"ך) בליקושי הערות קמ"ח ע"ב. ובשורת חתן סופר סי' ל"ז.

רש"י ד"ה בשש, עיכוב. כמו בשש רכבו (שפטים ה) גו'. מהפלא שלא הביא מקרא מלא שבתורה: וירא העם כי בשש משה לרדת מן ההר (שמות ל"ב א).

ת"ר המקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעיים. וכמה כו'. ע' רמב"ם הל' דעות פ"ד ה"ב ולא ישתה מים בתוך המזון אלא מעט ומוזג וכו'.

ארח"ב"א אמר רב הרגיל ברגים קטנים אינו בא לידי חולי

ישבע מצות, ע' שיך תרי"ט ס' שפ"ב סק"ד שכ' ראיתי כמה אנשים מכבדים לאחרים למול את בניהם אף שהם בעצמם יכולים למול ולדעתי הם מבטלים מצות עשה ויש לבית דין לבטל הדבר כו' עיי"ש. ע"כ. תנינא שמע ולא ענה יצא כו'. בצל"ח כ' הך תנינא דמיתתי ויא בברייתא ואם אנו לא מצאנוה בתוספתא שבידינו כו'. יעוין בירושלמי דמכילתין פ"ו ה"ח וס"ג.

בציר מעשרה לאו אורה ארעא. ע' שער זחר לעיל כ"א ע"ב ד"ה מנין שאין היחיד אומר קדושה כו'.

מ"ז ע"א. אורה מברך כרי שיברך לבעה"ב. מאי מברך, יה"ר שלא יברש בעה"ב וכו'. ע' ירושלמי פאה פ"ח ה"ז אכלו ושחו וצלו עלן כו'. וראה בראשית רבא פ"ט ו' שם פ' פ"ד יג. שמות רבא פ"ד ב. ויקרא רבא פ"ט ג. ובתנחומא ויצא ט.

תוס'. ד"ה כל הברכות כו'. שהוא מחזיר הנשמה שלמה ושקמה. צ"ל שלום ושלום ע' טור אר"ח ס' מ"ז.

ע"כ. עיין בברכת מזונא אמר לך. עמש"כ בס' נפש חיה תצאה שניה בסה"ס מלואים לס' קס"ח סע' י"ז.

מ"ז ע"א. אר"י כו' אין המסובין רשאים לאכול כלום עד כו'. למען איתמר, למאי נפ"מ, שחייב אדם לומר בלשון רבו. לכאורה הרי נפ"מ דבתי דעשימה פחותה מאכילה, ויתכן לפי שנקט לאכול כלום, זהו כולל גם טעיסה, וקפד אך משום לשון רבו עמש"כ בס' נפש חיה ס' קס"ז סע' ה'.

תורה ואר"ח כו' וא"ת רב הונא טעמא דב"ש אתי לאשמעינן כו'. עמש"כ בס"ס יסוד המשנה ועריכתה בירורים יא. ויעוין בס' שב שמעתא מבעל שמן רקח שער ראשון אות כ"ט. בצל"ח ביצה ד' ד"ה פשיטא. ובמלא ורועים ערך סמוכים אות ס'.

ע"כ. אמר רבא לא נח נפשיה דרמי בר חמא אלא דלא אזמין כו'. ע' בבא בתרא י"ב ב דבת רב חסדא דהו יתבה בכנפיה דאביה, דהו יתבי קמיה רבא ורמי בר חמא. אמר לה (רב חסדא לברתיה) מאן מינייהו בעית, אמרה ליה תרווייהו, ואמר רבא ואנא בתרא ועמש"כ בס' דרכי התלמוד וחדותיו מחקר כ"ה.

תורה מצוה דרבים כו' מכאן קשה לה"ב כו'. ע' תוס' עירובין מ"ז א ד"ה דאמר שמואל הלכת כדברי המיקל באבל כו' נראה דאפי' ביום ראשון של אבלות דהו דאורייתא כדאמר בת"ג כו'.

אר"ח תשעה וארון מצטרפין, א"ל רב נחמן וארון גברא הוא. אלא אמר ר"ה תשעה נראין כעשרה מצטרפין. אמר לה כי מכנפי ואמרי לה כי מדברי, ראה בספרי לחקר שמות וכנויים בתלמוד מחקר יא הערה ד'.

אר"א שנים ושבת מצטרפין, א"ל ר"ב ושבת גברא הוא, אלא אר"א שני תלמידי חכמים כו'. יסוד מליצתם היא אשר ת"ח נקרא שבת ע' זחר צו כ"ט א—ב. דחכמים דמין לשבתות וימים טובים, רע"ט נשא קכ"ד סע"ב, דאית ב"ג דאונן כיומין טבין שם בהעלותך קנ"ב ב. וע' הק' תקי"ז (ה' ע"א) דאקרון שבתות וי"ט.

שני ת"ח המזוהין זה לזה בהלכה מצטרפין, מחוי רב חסדא כגון אנא ורב ששת, מחוי רב ששת כגון אנא ורב חסדא. יעוין בעירובין כ"ז א רב חסדא ורב ששת כי פגעו בהדי הדדי רב חסדא מרחשון שפוחתיה ממתניתא דרב ששת, רב ששת מרתע כולי גופיה מפלסולא דרב חסדא, ובמגילה כ"ה ב הספידא דרבים מחוי רב חסדא כגון הספידא דקאי בי רב ששת, מחוי רב ששת כגון הספידא דקאי בי רב חסדא, וראה בסוף פוסה לא תיתני ענה דאיכא. אנא" ומש"כ בספרי לחקר שמות וכנויים בתלמוד מחקר ה הערה ג'.

הא גוסא קשיא כו'. בצל"ח תמה שהקשה מדיוקא דרישא בעוד דהר"ל להקשות מסיפא דמפורש בהדיא כו'. ויעוין בתוס' שבת ל"ט ב ד"ה אלא פניו כו' דדרך הש"ס מה שיכול לדקדק מרישא מדקדק כו'. מ"ה ע"א. תורה ולית הלכתא ככל הני שמעתתא כו'. ואומר רבינו תם מיהו הלכת כריב"ל דאמר קטן עושין אותו מניף לעשרה כו'. ויעוין בשו"ת מן השמים לרבינו יעקב ממרויש ס' נ"ג ומש"כ בהגהותיו שם באריכות.

שבת תסתיים פלוגתא שנשנית בירושלמי דמכילתין פ"ו ה"ב בחד אמר וחד אמר עיין שם.

ובשעת שהאדם יוצא מבית המרחץ, ובשעת הקזת דם, הואיל ואדם קובע סעודתו על היין. ע' שבת ק"ט ע"א אר"י זימנא חדא עליה בתר מר עוקבא לבי באני כי נפקי אתאי אסקיין חסדא חד כסא כו'. ובגדרים ל"ח ב אר"י תנודר הנאה מחבירו מותר להשקותו כוס של שלום כו'. מאי ניהו. במערבא אמרי כוס של בית המרחץ. בבראשית רבא פ"י וקהלת רבא פ"ה ט ד"א ויתרון הארץ כו' מיד הסיקו לו את המרחץ ורחץ, כשיצא מזגו לו את הכוס כו'. וכן אחרי הקזה ע' שבת קכ"ט א י"ן סומקא תחת סומקא.

רב יצחק ב"ר יוסף איקלע לבי אבא ביר"ט חזי דברין אכל כסא וכסא, א"ל לא סבר לה מר להא דריב"ל, א"ל נמלך אנא, ברשי"י: איני רגיל לקבוע סעודה על היין, יעוין לתלן מ"ד ב אמר אביי מבלי בשר, ורבא הוא שאמר מבלי יין, ומבואר בכתובות ס"ה א שאמר רבא ידענא ביה בנחמני דלא שתי חמרא, ואביי הוא שאמר כמאן שתי האידנא כהני חמרא כרבי דתקנתו קלקלתו, ונודע שאביי כהן היה וצפה לישועה בכל יום ולכן לא שתי יין.

תורה עשרה כו' וא"ת אמאי המתנינו למבעי עד ברהמ"ז והאיך ברכו על הפת בתחילת, ע' עירובין מ"ז סע"ב בדאורייתא מותבינן תיובתא וחדר עבדינן מעשה ומש"כ בהגהותיו שם וראה בס' שער זחר ברכות ל"ה רע"א ד"ה כיצד מברכין כו'.

רשי"י ד"ה פטר את הפרפרת, אע"פ שאינו צריך סעודה למלוי הכנס אלא למגמר אכילה — צ"ל אלא למגמר אכילה.

מ"ג ע"כ. בית שמאי אומרים כו' ובית הלל אומרים כו' אמר רבן גמליאל אני אכריע כו'. עמש"כ בס' יסוד המשנה ועריכתה פרק א הערה ל"ד.

ולא היא לאשתמוטי נפשיה הוא דעבדי, עמש"כ בפתרון חידה מפליאה זו בס' דרכי התלמוד וחדותיו מחקר כ"ז.

ואל יבנם אחרונה לביהמ"ד משום דקרי ליה פרשע, ברשי"י: מתעצל, ע' תניגה ד' רע"ב הו מנייהו משוית להו פושעים והי מנייהו משוית להו זרויט, הרי "פושע" כמקביל למי שאינו זריז, ויתכן שנקללה עוד הבנה אחרת בלנע"ל משום דקרי ליה פושע על ראשי עם קודש בתכנסו לבהמ"ד שרבו כבר היושבים.

מ"ד ע"א. כי אתא רבין אמר אילן אחד היה לו לינאי המלך כהר המלך שהיו מורידים ממנו ארבעים סאה גזולות משלש בריכות בחדש, בירושלמי תענית פ"ד ה"ה ארז היה כהר המשתה כו' והיו מוציאין ממנו ארבעים סאה גזולות בכל תודש וחדש, ומתן היו מספיקין קנים לכל ישראל, ובק"ע שהיו מקנות בענפיו תורין ובני יונה מרובין כו'. ויתכן שמביצים עזובות אלו שהתחממו בסירוגין כשיצאו אפרוחין נדבקו חרטומיהן באילן עד שהתפתחו קצת ומהן עופות הגדלות באילן ע' ניצוצי זחר שמות ט"ז ב אות ו', כל עוד שנדבקו באילן דינן כאפרוח שלא נפתחו עיניו וטרם שהעלה נוצה דאסור משום שקץ (י"ד ס"ס ט"ו) אבל אחרי כן כשתפתח פירש ומותר.

שמונים וזנות אחים נשואים לשמונים וזנות אחיות כו'. ראה צוואת ר"י החסיד אזהרה כה ובמקור חסד אות לו.

תורה על העץ כו' ובס' המיימוני מצריך לחזקיר כו'. יעוין תוס' כתובות פ"ו א סד"ה לאשה שהזכר הרמב"ם, ובמנחות מ"ב סע"ב תורה תפלין כו' וכן פ"ה ה"ר משה בר מימון, וראה בתוס' ביצה ל"א ב ד"ה ונפתח כו' ואומר הר"ר משה וכו'.

ע"כ. ששה דברים מרפאין את החוליה ורפואתן רפואה, ואלו הן כרוב וכו' כרוב אף למזון וכו', יעוין ברמב"ם הל' דעות פ"ד ה"י שכתב הכרוב הוא ממאכלים הרעים ביותר וצ"ע.

מ"ה ע"א. תורה אם רצו כו' ולא נחירא דלעיל פכ"ט בעוקבא דבר קפרא נתן רשות לאחר לברך ושניים הוו התם כו'. לכאורה הרי עם בר קפרא דיתבו קמיה תלתא הוי, אולם מדגתן רשות לאחר מתלמידיו לברך מוכח שבר קפרא עצמו לא אכל עמהם עמש"כ בס' נפש חיה ס' קס"ז סע' י"ז דאין ליתן רשות לאחר ואותה מצות לא

הפסוק ויאמר אדני במה אדע כי ארשנה. ובתוס' שם העירו למת לא הביאו הפס' מה תתן לי ועמשי' שם והרי הבא כן הביאו פסוק זה.

ע"ב, ר"מ סבר ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה כו', הרבה פעמים מצינו בחז"ל שיסדו דבריהם על איזה מקרא אם כי לא הביאוהו (ע' מהרש"א סוטה י"ג ד"ה בן דן תושיב, גמין ג"ו ד"ה עד שהלך דמו ובהגהותי להלן ג"ט א, בפסחים ס"ו ב, שם ק"א, יומא פ"ו ב, סנהדרין ק"ג, מנחות צ"ט, תמיד ספ"ד, חולין ע"ה ב ועוד) כן גם הכא יסודם בלה"כ (תהלים קי"ז) השביע נפש שוקקה.

תו"ד נכרך אלחינו ולא גרפינן נכרך לאלחינו כו' גבי ברכה לא מצינו זה הלשון. עמשי' בשערי זתר הכא וראה אוצר הגאונים חלק התשובות ס' שכ"ב.

ג' ע"א, ובסופו הרי זה ת"ח, ומפוזו הרי זה בור, עמשי' בתולדות רבינו חיים בן עטר בעל אור החיים בפרק ד הערה יב באריכות.

ע"ב, תו"ד מודים וכו' תימא דאמרינן לקמן ד' דברים נאמרו בכוס של ברכה חי ומלא וי"ל כו', ע' להלן ג"א סע"ב אמר רב ששת ובברכת הארץ ובגהש"ס שם.

שקל מר זוטרא פתק לקמיה דרב אשי דסתא כו', במהרש"א כ' מלת דסתא לא ידענא אהיכא קאי כו' וכ"ג ספ"י רש"י דאין כאן מקומו, אבל לא ידעתי מקומו, יצוין לעיל מ"ב א רבא ור' זירא אקלעו לבי ר"ג כו' שדרו להו דיסתנא כו' ובגהש"ס שם.

ג"א ע"א, סח לי פוריאל שר הפנים, ראה בס' מלאכי עליון ערך קפ"ט פוריאל בהערה ב, ובס' שערי זתר הכא.

ע"ב, אין פרי בטנה של אשה מתברך אלא ממני בטנו של איש שנאמר ובירך פרי בטנך, פרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך כו', הנה כל הפרשה נאמרה בנוכח, מפליא איפוא שיסדו דרושם מה שלא כתוב, "בטנה" בנסתר (וע' מהרש"א ומש"כ נוכח לזכר ולנקיבה שות, מפליא), וברור שצ"ל פרי בטנך לא נאמר אלא פרי בטנך, שאחרי אשר האם היא הרה ויולדת היה צריך להסיב הברכה עליה ולכתוב פרי בטנך (כלומר לקרוא בצירי תחת הגרון), והנה הקרי בטנך ל"ז לכן דרש דלהורות בא שעיך הברכה על פרי בטנו של האיש, והמעתיק שותה לפניו בלי ניקוד, "פרי בטנך לא נאמר אלא פרי בטנך" לא עמד על השינוי והגיה.

אדחכי שמעיה ילתא קמה בזיתרא ועלתה לבי חמרא ותברא ד' מאה דני דחמרא, בתפארת יעקב פירש עפ"א לעיל ע"א שכוס טעון חי, היינו שיהיה חי בחבית ואך כשהוא כבר בכוס ימוגנו ע' רש"י שם, ולכן בכעסה על שלא נתנו לה שכוס של ברכה הלכה ומוגת כל חביות יין שהיו במרתף בכדי לפסול אותם לכוס של ברכה, וכסגנונם לעיל מ"ד ב אגן חבירנן לה, היינו מחלישין ע"י מוגת, ומסרמטין כלם, יצוין רש"י סנהדרין י"ד א דסמכו לנו לא מסרמטין כו'.

רש"י ד"ה גר ומזון וכו', בצליה כו' דברי רש"י הם תמוהים אצלי ואטו אם יש לו הרבה כוסות מחייב ליקח כוס מיוחד לברכה'ו וכוס מיוחד להבדלה וכו', ומחפלא שלא העיר שכן הוא באמת שיטת הראב"ד ע' רמב"ם הל' שבת פכ"ט ה"ב ובראב"ד שם.

אין מברכין לא על חנר ולא על חבשמים של כותיים כו',

כל הסוגיא הזאת בלתי מובנת, א' למת הוצרכו לטעם של נעבדה בו עבירה באותו גר משום שהדלק בשבת הרי הם אמרו בלי זה שסתם מסיבת עכרים לע"ז, ב' מדוע זה החשב הדלקת הנכרי כמלאכת עבירה, הן נכרי שהדליק בשבת בשבילו מותר לישראל ליהנות מאורו אפילו באותו שבת עצמו, וכן בשאר מלאכות איסור כשלא עשה העכרים בשביל ישראל, ולמה זה נאמר שהנכרי עשה עבירה כשלא שבת, וברור לדעתי שכל עיקר המשנה והסוגיא הלזו איירי בכותי ולא בסתם נכרי דעלמא כדסיימו ואין עונין אמן אחר כותי המברך כו', ומת שאמרו לעיל מ"ה ב הכותי מזמנין עליו היינו טרם שגזרו עליהם ע' פיהמ"ס להרמב"ם ספ"ח ובדמאי פ"ג מ"ד, פ"ה מ"ט, ופ"ו מ"ד, ובכן כאשר מצאו גר דלוק אצל אחד הכותיים חששו פן הדליקו הכותי בשבת

תרווייהו רבנן הויתנו, ע' גדה כ"ז א אפילו כי הא מילתא לימא אינש ולא לשתוק קמיה דרביה.

אייתיתיה לשמעון בן שמח אחות, עמשי' באריכות בס' מרגליות הים סנהדרין י"ט ע"א אות כ'.

אפי' לא טבל עמיהם אלא בציר ולא אכל עמיהם אלא גרוגרת אחת — כהאי גזנא בבבא מציעא ס"ח ב.

ע"ב, אר"ג משה תקן לישראל ברכת המזון בשעה שירד להם חמץ, עיין מש"כ בס' נפש חיה ס"י ר"ד סע' י"ב.

הטוב והחמשים ביבנה תקנוה כנגד הרזני ביתר כו', נראה כי לאשר ביתר נחרבה על אשר לא התאבלו על ירושלים ע' ירושלמי תענית פ"ד ה"ה לכן הסמיכו לברכת בונה ירושלים מטבעת הטוב והחמשים.

ת"ר מנין לברכה'ו מן התורה כו' הרי הוא אומר (שמות כ' ג) ובירך את לחמך ואת מימריך אל תקרי ובירך אלא וברך כו', לכאורה משמע כאלו כתיב ביוד דורש באל תקרי, ואינו כן, אך הכוונה אל תקרי וברך (בציר) אלא וברך (בקמץ) שזהו צו להאדם, ועמשי' להלן ג"א ב.

רש"י ד"ה התורה ניתנה בשלש בריתות כו' בסיני באוהל מועד ובהר גריזים כו', באהל מועד שנאמר אלה דברי הברית אשר כרת אתם בחורב כו' — יצוין בגהש"ס ובהגהות מלא הרוצים, וברור שצ"ל בסיני בא"מ ובהר גריזים, חשב המדפיס שזהו ר"ת, "באהל מועד" דימה לתקן והדפיס כן המלים בשלימותן, ולכן הוכרח להוסיף תיבות, "ערכות מואב" ובאמת בא"מ הוא ר"ת בארץ מואב.

מיט ע"א, פליגי בה אבא יוסי דסתאי ורבנן כ"א הטוב והחמשים צריכה מלכות וח"א אינה צריכה מלכות, מ"ד צריכה מלכות קסבר דרבנן, ומ"ד אינה צריכה מלכות קסבר דאורייתא, הרב פנחס כהן ד"ל העיר לדברי התוס' ד"ה מ"ד שכתבו דלמ"ד דאורייתא אה"ג דהיה חותם והביא ראיה מתוספתא פ"א ה"ט שר' יוסי הגלילי היה מאריך בה וחותם, והנה אבא יוסי בן דסתאי תלמידו דר' יוסי הגלילי הוה (ע' תוספתא תענית פ"ב ה"ו, במגילת תענית פ"א ובתוספתא בבא קמא פ"ו ה"ח), ובשיטת רבו קם דחותם משום דס"ל דאורייתא ותסתיים פלוגתיהו דהוא דאמר אינה צריכה מלכות, והרב מהר"י מרמלשטיין מסיאמטההלי בהנגריה העיר שמדאמר ר' יוחנן הכא צריכה מלכות יש להביא סעד להיוסף שאבא יוסי הוא דס"ל צריכה מלכות כי כן מצינו במנחות ג"ב ב מ"ד אמר ר"י הלכה כאבא יוסי גם נגד סתם משנה ועמשי' בפתיחתו ל"ס שם עולם פרק עשירי אות ג.

רב נחמן אמר אפילו פתח ברחם על ישראל כו' אימתי בונה ירושלים ה' בזמן שנרחו ישראל יבנם, יצוין בזה תולדות קל"ט א במהנ"ע דמבואר בשם רב נחמן דבונת ירושלים תחילה ואח"כ נדחי ישראל יבנם וע' ניצוצי זתר שם אות ח ובספרי שערי זתר הכא, והמעין ימצא כי אלו ואלו דברי אלהים חיים, לאשר מראש יתקבצו מכל ארצות הגולה אחד מעיר ושנים ממספחה והמה יניחו אבני פינה להתישבות בחלק מא"י, ואח"כ יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והגדחים בארץ מצרים (בנאום הדגשתי שהכוונה על שיבת אלו שנאבדו ע"י טמיעה והתבוללות בארצות שהרגישו עצמם כאזרחים, וזהו "ארץ אשור", והגדחים בארצות שנרדפו בהן שנתכנו "ארץ מצרים") והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלם (ישע' כז, יג) והיה ביום ההוא יוסף אדני שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים גו' ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ (שם י"א יב).

ואמאי לא אמרית, כדרך חננאל אמר רב כו', אם כי רב לא אמר אלא בדיעבד הן בברכות חוינן דקפדו לכתחילה לברך כבדיעבד ע' לעיל ל"ט ב שמברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא ומשי"כ בס' נפש חיה ס"י תכ"ז סע' ד.

תו"ד ברוך כו' עך שבא אברהם וקראו ארון שנאמר (בראשית ט"ו) אדני אלהים מה תתן לי, לעיל ד' ע"ב הובא בגמ'